

Најдобри практики за интегрирање на Ромите
Регионален извештај за борба против
дискриминацијата и учество на Ромите
во носењето одлуки на локално ниво

Финансирано од ЕУ

Имплементирано од

Најдобри практики за интегрирање на Ромите

Регионален извештај за борба против дискриминацијата и учество на Ромите во носењето одлуки на локално ниво

Мај 2013

Финансирано од ЕУ

Поддржано од земјите членки на ОБСЕ

Имплементирано од

Овој извештај е подготвен од ОБСЕ - Канцеларија за демократски институции и човекови права како дел од проектот „Најдобри практики за интегрирање на Ромите“ (НПИР) со финансиска поддршка од Европската унија. Проектот НПИР ја изразува својата благодарност на Ебен Фридман, кој го изработи овој извештај и на институциите и организациите кои придонесоа за идентификување на добрите практики и дадените информации за оваа публикација.

Објавено од ОБСЕ - Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР)
Миодова 10
00-557 Варшава
Полска
www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2013

ISBN 978-92-9234-859-5

Сите права се заштитени. Содржината на оваа публикација може слободно да се користи и умножува за едукативни и други некомерцијални цели, под услов таквата репродукција да биде придружена со признавање на ОДИХР како извор.

Оваа публикација е произведена со поддршка од Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР). Мислењата и податоците кои се содржани во овој превод не значи дека ги одразуваат политиката и позициите на ОДИХР. Во случај на недоследности, Ве молиме консултирајте ја верзијата на англиски јазик на оваа публикација.

Технички дизајн Нона Ројтер
Печатено од Графопринт

Содржина

Предговор	5
Извршно резиме	6
Вовед	9
1.1. Цел и структура на извештајот	9
1.2. Методологија	9
1.3. Состојбата со Ромите на Западен Балкан	11
Борба против дискриминацијата	25
2.1. Политики и иницијативи на централно ниво	26
2.2. Борба против дискриминацијата на регионално и локално ниво	33
2.3. Добри практики во борбата против дискриминацијата на регионално и локално ниво	35
Учество во носењето одлуки	55
3.1. Политики и иницијативи на централно ниво	56
3.2. Учество во носењето на одлуки на регионално и локално ниво	61
3.3. Добри практики за учество во носењето на одлуки на регионално и локално ниво	63
Препораки	85
3.1. Борба против дискриминацијата	85
3.2. Учество во носењето на одлуки	86
Користена литература	87

Предговор

Овој извештај се фокусира на две клучни теми на кои работи ОБСЕ - Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР) – борбата против дискриминација и учеството на Ромите во носењето на одлуки. Тој претставува збирка на добри практики кои ги имаат започнато единиците на локалната самоуправа, независните институции, граѓанското општество и други чинители кои имаат директно влијание врз животните услови и интегрирањето на Ромите.

Овој извештај беше подготвен во рамките на проектот „Најдобри практики за интегрирање на Ромите од Западен Балкан“ (НПИР) кој е финансиран од Европската унија и се спроведува од ОДИХР. Проектот претставува пример за тоа како соработката помеѓу меѓународните организации може да ја подигне свеста за постојните добри практики и промовирање на прекуграничната соработка.

Покрај тоа што повеќето влади успеаја да подготват и усвојат стратегии за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите, сепак, постојат суштински недостатоци во однос на нивната ефективна имплементација, особено на локално ниво. Прашањата на дискриминација и нискиот степен на учество на Ромите во носењето на одлуките имаат влијание на нивното интегрирање во сите сфери од животот.

Имајќи ја предвид несигурната положба на малцинствата на Ромите во Западен Балкан и зголеменото меѓународно внимание на важноста на нивното социјално интегрирање, објавувањето на овој извештај доаѓа во вистинско време. Тој нуди сеопфатна анализа на тоа што функционира и зошто. Одржливото решение за Ромите повикува на целосна соработка помеѓу националните влади, локалните власти, другите клучни чинители и се разбира, самите Роми.

Јас сум убедена дека овој извештај ќе придонесе за дисеминација на добрите практики кај сите чинители, вклучително и кај носителите на одлуки кои работат на социјалната инклузија на Ромите.

Џудит Киерс,
раководител на проектот, НПИР

Извршно резиме

Пристап

Овој извештај беше подготвен во рамките на проектот „Најдобри практики за интегрирање на Ромите“ (НПИР) за да се поддржи споделувањето и реплицирањето на добрите практики на локално ниво во областите за борба против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето одлуки во Западен Балкан, вклучувајќи ги Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија. Исто така, вклучени се и добрите практики од овој тип од Косово.* За таа цел, со извештајот се прави преглед и се дава опис на релевантните иницијативи во регионот.

Овој извештај се фокусира на добрите практики на локално ниво, иако се вклучени и активностите на централните институции со ромските заедници на локално ниво. Определбата за ваквиот фокус произлегува од разбирањето дека сеопфатното интегрирање на Ромите е можно само преку ефективни иницијативи на локално ниво.

Проектот НПИР се надева дека примерите на добри практики кои се идентификувани во овој извештај ќе претставуваат инспирација за повеќе активности за вклучување на Ромите ширум целиот Западен Балкан. Преку комплементарни активности, проектот НПИР ја поддржува размената на искуства и ќе го користи овој извештај за да се подигне свеста за добрите практики во областите на борба против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето одлуки на локално ниво.

При идентификувањето на добрите практики беа земени предвид следните критериуми:

- * Експлицитна (но, не неопходно и ексклузивна) фокусираност на Ромите;
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата и/или учеството на Ромите во носењето на одлуки;
- * Присуство на елементи од кои може да се очекува да придонесат кон интегрирање, а не кон асимилација или сегрегација на Ромите;

* Ваквото означување не е на штета на позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правда за Декларацијата за независност на Косово.

- * Внимание за родовите прашања (недискриминараност на ромските жени и унапредување на учеството на жените на еднаква основа);
- * Координираност и кохерентност со други политики на регионално и/или локално ниво, како и на централно ниво, притоа земајќи ги предвид потребите на локалната ромска заедница;
- * Опфаќање на повеќе аспекти на дадено прашање со холистички пристап;
- * Учество на Ромите во дизајнирањето и имплементацијата на програми;
- * Институционална и финансиска одржливост; и
- * Голема веројатност за продуцирање на повторени ефекти.

Наоди: Борба против дискриминацијата

Основните начела во борбата против дискриминација се втемелени во уставите на Западен Балкан, како и во законите и стратешките документи за малцинствата, родовата еднаквост и Ромите. Иако сличностите се поголеми од разликите помеѓу иницијативите на централната власт во борбата против дискриминацијата, иницијативите кои се генерирани на локално ниво покажуваат поголем степен на различност.

Од 14 примери на добра практика на локално ниво во областа на борбата против дискриминацијата, кои се идентификувани во овој извештај, седум од нив се однесуваат на активностите за информирање на локално ниво од страна на институциите за човекови права кои се основани на централно ниво. Таквиот опфат особено е важен за Ромите кои живеат надвор од главните градови, кај кои заради патните трошоци тоа може да не биде овозможено, а комуникацијата со централните институции да претставува заплашувачка и тешка или заради причини кои се поврзуваат со образованието и/или јазичните бариери. Покрај тоа, фактот дека институциите кои преземаат активности за информирање се отчетни пред владата, се претпоставува дека тоа ги прави помалку подложни на влијанијата на локалната политика.

Четири дополнителни примери на добри практики во областа на борбата против дискриминацијата се однесуваат на децата и младите. Додека во Албанија на две

такви иницијативи фокусот е ставен на децата кои се во ризик од експлоатација и/или трговија со луѓе и го одразуваат опсегот на проблемите со експлоатација и трговија со деца помеѓу Ромите и Египќаните, во примерот од Хрватска се разгледуваат конкретни случаи на дискриминација врз децата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во однос на нивниот пристап до образование. Примерот од Косово се однесува на истите прашања.

Останатите три примери на добра практика во областа на борбата против дискриминацијата се дизајнирани првенствено да ја опфатат состојбата на ромските жени, кои честопати се соочуваат со повеќекратна дискриминација на основа на етничкото потекло и полот.

Наоди: Учество во носењето на одлуки

Вниманието на прашањата на рамноправно учество во носењето на одлуки е втемелено во уставите и во законите за избори, малцинствата и родовата еднаквост во Западен Балкан, како и во стратегиите и националните акциски планови за Ромите. Како што е случај со борбата против дискриминацијата, иницијативите кои се генерираат на централно ниво за унапредување на учеството во носењето на одлуки помалку се разликуваат од иницијативите кои за таа цел се генерирани на локално ниво. Од друга страна, постојат потврдени повеќе добри практики и повеќе варијации во рамките на корпусот на добри практики на локално ниво во областа на учеството во одлучувањето отколку во областа на борбата против дискриминацијата.

Пет од 17 идентификувани примери на добра практика на локално ниво во областа на учеството во носењето на одлуки се однесуваат на развојот, усвојувањето и финансирањето на локални и регионални планови за Ромите. Признавајќи го потенцијалот на локалните акциски планови да се донесат поопiplиви придобивки за Ромите, проектот НПРПР го поддржа развојот на локалните акциски планови во Црна Гора и ќе ги искористи искуствата од проектот кога слични активности ќе бидат преземени во Албанија.

Повременото вработување на Ромите во локалната администрација како фокусни точки за проблемите кои го засегаат локалното ромско население е комбинирано со развојот и усвојувањето на локалните акциски планови за Ромите. Избраните општини во Поранешна Југословенска Република Македонија и Србија дадоа позитивни примери за ангажирање на Ромите како фокусни точки на долгорочна основа. Локалните фокусни точки служат да се олесни пристапот до главните услуги, наместо да се замени таквиот пристап од нивна страна. Овој позитивен пример за ангажирање на Ромите за фокусни точки, исто така, може да се види и во Косово.

Пет од останатите примери на добра практика во областа на учеството во носењето на одлуки го поврзуваат учеството на Ромите со поддршката за подобрување на разни аспекти од состојбата во ромските заедници во соработка со локалните власти. Други примери за добра практика во оваа област се фокусираат на застапеноста на Ромите во официјалните институции.

Препораки: Борба против дискриминацијата

Препораките кои се дадени подолу претставуваат обид да се извлечат научените лекции од добрите практики во Западен Балкан, како и од оние помалку успешните за да се изработат упатства за дизајнирање на добри практики на локално ниво во областа на борбата против дискриминацијата.

1. Извлекување на локални политики и практики од политиките за борбата против дискриминацијата на централната влада;
2. Подигање на свеста за дискриминацијата како проблем и за начините за борба против неа;
3. Поставување приоритет на активностите за информирање од страна на централните институции во борбата против дискриминацијата, а не за основање на нови, локални институции;
4. Организирање на процедури и пристап до правни лекови за дискриминацијата, така што честопати тешката и комплексна правна состојба на Ромите ќе биде земена предвид; и
5. Опфаќање на повеќекратните типови на дискриминација со кои се соочуваат ромските жени и девојчиња.

Препораки: Учество во носењето на одлуки

Како и препораките во областа на борбата против дискриминацијата, оние кои следуваат се извлечени од успешите и неуспесите на релевантните иницијативи на Западен Балкан досега во поглед на генерирање на добрите практики на локално ниво.

1. Вклучување на учеството на Ромите во иницијативите кои директно ги засегаат Ромите;
2. Планирање на политики за опфаќање на потребите на локалните заедници, притоа земајќи ги предвид приоритетите кои се поставени на повисоко ниво;
3. Обезбедување на финансиски средства за имплементација;
4. Промоција на создавање на расадник од способни официјални соговорници преку таргетираните програми за обука и долгорочно инвестирање во образованието; и
5. Обезбедување на одржливо и активно присуство на ромските жени во носењето на одлуки.

Вовед

1.1 Цел и структура на извештајот

Овој извештај беше подготвен во рамките на проектот „Најдобри практики за интегрирање на Ромите во Западен Балкан“ (НПИР), кој го спроведува ОБСЕ -Канцеларија за демократски институции и човекови права на Западен Балкан во 2012 и 2013 година со финансии од Европската унија и земјите-членки на ОБСЕ, со цел да се придонесе за интегрирањето на Ромите во регионот. Преку вклучувањето на Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија, проектот има за цел да се обезбеди помош за остварување на обврските на земјите-членки на ОБСЕ во поглед на нивното пристапување во Европската унија. Исто така, проектот има за цел да придонесе и за интегрирањето на Ромите во Косово.

Проектот НПИР има четири главни компоненти:

1. Учество во политичкиот и јавниот живот и носењето на одлуки;
2. Поддршка за владите за легализација на домовите и населбите;
3. Борба против дискриминацијата и промовирање на видливост за ромските заедници; и
4. Регионална соработка.

Целта на овој извештај е да се поддржи споделувањето и реплицирањето на добрите практики на локално ниво во областите за борбата против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки. За таа цел, овој извештај прави преглед и дава опис на релевантните иницијативи на Западен Балкан.

Двата главни дела на извештајот, кои се однесуваат на борбата против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки, соодветно, се слични во структурата и започнуваат со преглед на тоа како предметната тема е опфатена во Западен Балкан преку политиките и иницијативите на централно ниво. Тука спаѓаат, но тоа не е ограничено на централизираните стратегии за Ромите, акциските планови за Декадата за инклузија на Ромите и законите. Последователните делови водат кон сличен преглед на тоа како темата е опфатена со политиките и иницијативите на регионално и локално ниво. Последните секции на двата

главни дела од извештајот се фокусираат на добрите практики, со раскажување за добрите практики на регионално ниво што е проследено со резиме на поединечните добри практики.

На крајот на извештајот дадени се препораки кои имаат за цел борбата против дискриминацијата да стане поефективна и да се зголеми квантитативното и квалитативното учество на Ромите во носењето на одлуки на локално ниво.

1.2 Методологија

Користени методи

Двата главни метода за прибирање на податоци кои се користеа за подготовката на овој извештај беа преглед на документите кои се однесуваат на предметната тема и интервјуа, а истражувањето се спроведуваше во две фази. Првата фаза од истражувањето претставуваше комбинација на проектните документи на проектот НПИР со воведни состаноци со националните проект-официри на НПИР, како и со регионалниот координатор, проект-официрот и проект-менаџерот. Главната цел на оваа фаза беше да се добие ориентација за понатамошното истражување преку идентификување на релевантните документи за преглед и чинителите кои ќе бидат интервјуирани. За резултатите од мапирањето, кое беше спроведено во рамките на проектот НПИР во првата половина од 2012 година, беа направени консултации за да се стекне прелиминарен преглед на релевантните активности во областите на борбата против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки, како и за локациите на кои таквите активности биле спроведени, се спроведуваат или наскоро ќе се спроведуваат. Тој прелиминарен преглед претставуваше основа за воведните состаноци со националните проект-официри и регионалниот координатор, кои овозможија проверка на фактите и идентификување на чинителите кои можат и ќе сакаат да ги дадат потребните информации.

Втората, главната, фаза од истражувањето се состоеше од преглед на документите паралелно со интервјуата на надворешните страни вклучени во проектот. Прегледот на документите ги опфати законите,

документите за политики и извештаите за релевантните централни политики и иницијативи, вклучително, но не неопходно ограничено на борбата против дискриминацијата и законите, националните стратегии за Ромите и националните акциски планови кои се усвоени во рамките на Декадата за инклузија на Ромите. Локалните акциски планови за Ромите и другите релевантни документи кои се генерирани на локално ниво, исто така, беа разгледани. Иако примарната цел на интервјуата со надворешните чинители беше да се увидат перспективите на релевантните чинители за практиките во областа на борбата против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки, исто така, интервјуата претставуваа можност да се побараат и дополнителни документи за преглед.

Националните проект-официри, регионалниот координатор, проект-официрот и проект-менаџерот на проектот НПИР дадоа предлози за потенцијалните надворешни чинители кои може да обезбедат информации за добрите практики, кои ќе се внесат во овој извештај. Повеќето од чинителите кои беа избрани за полуструктурираните интервјуа припаѓаа на следните категории:

- * Функционери, чии главни улоги вклучуваат активности кои се директно поврзани со централизираната борба против дискриминацијата (вклучително, но не ограничено на правобранителите);
- * Локални функционери, чија главна улога е да работат со локалните ромски заедници;
- * Претставници на меѓународните организации кои спроведуваат и/или поддржуваат иницијативи во областите за борба против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки; и
- * Претставници на домашни невладини организации кои имаат улога да дизајнираат и/или имплементираат иницијативи во областа на борбата против дискриминацијата и учеството на Ромите во носењето на одлуки.

Идентификување на добри практики

За процесот на идентификување на добри практики од поголемиот број на практики, кои се разгледуваат во овој извештај, се користеа критериумите наведени подолу. Тука, важно е да се истакне дека ни еден критериум од листата неопходно не претставува доволен услов за вклучување во овој извештај како добра практика. Исто така, сите практики кои беа разгледувани при подготовката на овој извештај беа оценувани врз основа на заслугите. Иако тоа значи и одреден степен на субјективност во идентификувањето на добрите практики, сите добри практики кои се прикажани во Дел 2.3 и 3.3 се однесуваат на најмалку два од критериумите, а кај најголемиот број се однесуваат на три или повеќе критериуми. Покрај тоа, извештајот смислено е

фокусиран на добрите практики на локално ниво, иако активностите на централните институции со ромските заедници на локално ниво, исто така, се вклучени. Изборот за тоа каде ќе се насочи вниманието произлегува од верувањето дека сеопфатното интегрирање на Ромите е можно само преку ефективни иницијативи на локално ниво.

- * *Експлицитно (но, не неопходно и исклучително) таргетирање на Ромите.* Вклученоста на овој критериум претставува одраз на принципот дека на Ромите, како ранлива група, е потребно да им се посвети внимание во раните фази на дизајнирањето на политиките. Покрај тоа, ризиците од ексклузивно таргетирање во други сфери (на пример: социјална помош, домување) може да се тврди дека не се применливи во областите на борбата против дискриминацијата и учеството во носењето на одлуки.
- * *Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата и/или учеството на Ромите во носењето на одлуки.* Во поглед на соодносот помеѓу темите кои се избрани за овој извештај и конкретните цели на проектот, во овој извештај се опфаќаат и иницијативи од други тематски области, освен борбата против дискриминацијата и учеството во носењето на одлуки, но само до степен до кој со нив може да се опфатат овие примарни области. Главната причина за овој критериум има организациски карактер: да се направи разграничување помеѓу истражувањето направено за овој извештај и други истражувања кои се преземени во рамките на проектот НПИР. Во практика, тоа значи дека извештајот не вклучува некои добри практики кои не се помалку важни од оние кои се вклучени во извештајот, особено во областите на образованието и здравството.
- * *Присуство на елементи за дизајнирање за кои може да се очекува дека ќе придонесат кон интегрирање наместо кон асимилација или сегрегација на Ромите.* За да се квалификува тоа како добра практика, активностата не треба ниту да создава бариери помеѓу Ромите и останатите, ниту, пак, да се однесува на проблеми со кои се соочуваат Ромите за сметка на нивниот идентитет како Роми.
- * *Внимание на родовите прашања (недискриминараност на ромските жени и унапредување на учеството на ромските жени на еднаква основа).* Овој критериум претставува одраз на важноста на заложбите да се адресираат повеќекратните форми на дискриминација и маргинализација со

кои се соочуваат ромските жени врз основа на нивното етничко потекло и пол.

- * *Координираност и кохерентност со останатите политики на централно, регионално и/или локално ниво, притоа земајќи ги предвид потребите на локалната ромска заедница.* Иако овој извештај се фокусира на добрите практики на локално ниво, јасните врски помеѓу политиките со слична фокусираност на повеќе нивоа се корисни од аспект на ефективност на политиките.
- * *Разгледување на повеќе аспекти на дадено прашање со холистички пристап.* Во тесна поврзаност со претходните два критериума, овој критериум ја зема предвид комплексноста на маргинализацијата на Ромите, што повикува на поврзаност помеѓу областите на политики.
- * *Учество на Ромите во дизајнирањето и имплементацијата.* Имајќи предвид дека честопати Ромите се оние кои се најзапознаени со проблемите во нивните заедници, нивното учество во раните фази е од клучна важност од аспект на ефективноста и од аспект на сопственичкото право.
- * *Институционална и финансиска стабилност.* Имајќи предвид дека проблемите со кои се соочуваат Ромите претставуваат одраз на долгорочната маргинализација, справувањето со тие проблеми, реално, не може да биде краткорочен процес. Од таа причина, важно е да се обезбеди континуитет на активностите за подобрување на состојбата на Ромите. Од аспект на вклученоста на активностите во овој извештај како добри практики, иницијативите за кои немало поддршка од локалните, регионалните или централните институции нема веројатност дека ќе бидат кандидати за идентификување на добрите практики, независно колку може да бидат корисни тие иницијативи.
- * *Создавање на ефекти за мултиплицирање.* Овој критериум се однесува на особеностите на активностите, кои даваат придобивки вон кругот на директни корисници или во други тематски области покрај оние кои се директно таргетирани со активностите за кои станува збор.

1.3 Состојбата со Ромите на Западен Балкан

Регионален преглед

Во овој дел, но и во останатиот дел од извештајот, покрај на Ромите, истовремено, се упатува и на Ашкалиите и Египќаните, особено кога се дискутира за Албанија, Поранешна Југословенска Република

Македонија и Црна Гора. Исти такви упатувања има и кога се дискутира за Косово. Генерално, албанскиот јазик е првиот јазик со кој се идентификуваат Ашкалиите и Египќаните. Ромите до ден-денешен тежнеат да ги бараат своите потомци во Северозападна Индија и Пакистан, за што многу академици од разни дисциплини, генерално, се согласуваат.¹ Египќаните своите корени ги наоѓаат во Египет, додека, пак, Ашкалиите објаснуваат дека Иран, Палестина и Рим од античките времиња се татковина на Ашкалиите.²

И покрај разликите во третманот за време на различни режими, сепак, состојбата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните ширум Западен Балкан се карактеризира со значајни сличности. Ваквата состојба, која се карактеризира пошироко како комплексна и долготрајна маргинализација истовремено е и причина и последица на недостигот на веродостојни податоци за бројот на ромската популација (како и на Ашкалиите и Египќаните). Недостигот на веродостојни податоци за возврат претставува пречка за креирањето на соодветни политики за подобрување на состојбата на Ромите.

Како што покажуваат поконкретните прегледи во останатиот дел од извештајот, образовното ниво на Ромите е пониско во споредба со општата популација, заради што Ромите се слабо обучени да учествуваат на конкурентниот пазар на труд дури и во отсуство на дискриминација. Како резултат на тоа, Ромите тежнеат да ги пополнуваат оние работни места кои, генерално, се сметаат за непожелни кај поширокото население, како што е работа со половина работно време, сезонска работа и/или неквалификувана работа. Обесправеноста на Ромите во областа на здравството, од друга страна, се илустрира со релативно младото население во ромската популација, кое се манифестира со висока стапка на раѓање и краток животен век. Ромите честопати живеат во живеалишта кои се нелегални градби кои се наоѓаат во de facto сегрегирани населби, каде недостасува основната инфраструктура и има слаб пристап до јавни услуги. Иако состојбата со Ромите во однос на застапеноста во избраните органи варира повеќе во рамките на регионот отколку во однос на четирите приоритетни области од Декадата за инклузија на Ромите (т.е. образование, вработување, здравство и домување), степенот до кој Ромите се застапени генерално е повисок на локално, отколку на национално ниво. Свкупно, во поглед на континуираната маргинализација, може да се каже дека не е за изненадување дека Ромите честопати се споменуваат во извештаите на Европската комисија во врска со перспективите на државите на Западен Балкан за пристапување во ЕУ.

РЕГИОНАЛНО ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА РОМИТЕ

Во 2011 година, УНДП, Светската банка и Европската комисија спроведоа истражување во 750 ромски домаќинства и 350 неромски домаќинства кои живеат во близина на ромските заедници или во нив во 12 земји, вклучително и Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија. Наодите од истражувањето, од кое се прикажани делови подолу во табелите, даваат увид во состојбата со Ромите во однос на нивните соседи кои не се од ромска националност и во однос на Ромите на други места во регионот.³

Табела 1. Образование

Земја	Писменост (возраст 16+)		Посетување на училиште (возраст 7-15)		Посетување на училиште (возраст 16-19)	
	Ромите	Други	Ромите	Други	Ромите	Други
Албанија	65%	95%	48%	91%	13%	60%
Босна и Херцеговина	82%	97%	61%	96%	15%	72%
Хрватска	84%	99%	87%	93%	31%	77%
Поранешна Југословенска Република Македонија	83%	96%	74%	90%	27%	65%
Црна Гора	73%	99%	55%	94%	13%	61%
Србија	85%	98%	80%	95%	25%	71%

Табела 2. Невработеност и сиромаштија

Земја	Невработеност (возраст 15-64)		Невработеност (возраст 15-24)		Сиромаштија заснована на приход ¹	
	Ромите	Други	Ромите	Други	Ромите	Други
Албанија	23%	18%	37%	39%	37%	15%
Босна и Херцеговина	54%	30%	69%	56%	42%	14%
Хрватска	65%	23%	76%	34%	9%	5%
Поранешна Југословенска Република Македонија	53%	27%	71%	61%	41%	14%
Црна Гора	44%	30%	56%	49%	29%	5%
Србија	49%	27%	65%	50%	30%	8%

Албанија

Резултатите од пописот во Албанија од 2011 година вклучуваат податоци за 8.301 Ром и 3.368 Египќани, што изнесува 0,3 и 0,1 процент од вкупното население.⁹ Неофицијалните проценки за бројот на Ромите во Албанија варира од 80.000 до 150.000 (т.е. помеѓу 2,5 и 4,7 проценти од вкупното население), додека, пак, невладините организации на Египќаните проценуваат дека бројот на Египќани изнесува повеќе од 200.000 (5,2 проценти од вкупното население).¹⁰ Ромите и Египќаните живеат ширум целата земја, а најмногу се концентрирани во централна и југоисточна Албанија.

Според податоците собрани од страна на УНИЦЕФ во 2007 година, 62 процента од Ромите на возраст помеѓу 3 и 16 години не посетуваат училиште или предучилишна настава.¹¹ Студијата на УНИЦЕФ, исто така, покажа

дека стапката на посетување на училиште кај ромските девојчиња на возраст од 6 до 9 години е повисока од момчињата, но стапката опаѓа по возраст од 10 години.¹² Со неодамнешното регионално истражување нарачано од УНДП, Светската банка и Европската комисија (понатаму во текстот „регионално истражување за Ромите“) утврдено е дека 48 проценти од Ромите во Албанија на возраст помеѓу 7 и 15 години посетуваат училиште, но таа стапка опаѓа на 13 проценти кај Ромите на возраст од 16 до 19 години.¹³ Со истражувањето, исто така, беше проценето дека 65 проценти од Ромите на возраст од 16 и повеќе години се писмени, во споредба со 95 проценти на стапка на писменост кај останатите кои не се од ромска националност на иста возраст кои живеат во близина на Ромите).

Просечниот приход по глава на жител кај Ромите во Албанија, во првата половина од последната декада

Табела 3. Здравје

Земја	Вакцинација ² (возраст 0-6)		Здравствено осигурување		Есенцијалните лекови недостапни од финансиски причини	
	Ромите	Други	Ромите	Други	Ромите	Други
Албанија	89%	99%	32%	54%	59%	31%
Босна и Херцеговина	82%	97%	70%	96%	68%	38%
Хрватска	97%	99%	82%	97%	44%	16%
Поранешна Југословенска Република Македонија	93%	99%	92%	97%	68%	32%
Црна Гора	94%	99%	89%	99%	19%	10%
Србија	93%	99%	93%	93%	66%	32%

Табела 5. Домување

Земја	Проблематичен квалитет на домување ³		Нема внатрешен тоалет или купатило ⁴		Нема директен пристап до вода за пиење ⁵	
	Ромите	Други	Ромите	Други	Ромите	Други
Албанија	36%	7%	61%	34%	30%	18%
Босна и Херцеговина	35%	5%	22%	9%	11%	7%
Хрватска	26%	4%	45%	5%	35%	4%
Поранешна Југословенска Република Македонија	25%	5%	10%	2%	3%	0%
Црна Гора	42%	12%	24%	5%	10%	2%
Србија	38%	10%	39%	16%	22%	12%

1 Паритет на куповната моќ 4.30 американски долари.

2 Пријавената стапка е уделот на деца до 6 години. Возраст до која примиле некаква вакцина.

3 Во истражувањето, варијаблата се нарекува „Удел на популацијата која нема пристап до безбедно домување“.

4 Во истражувањето, оваа варијабла се нарекува „Удел на популацијата која нема пристап до подобрени санитарни услови“.

5 Во истражувањето, оваа варијабла се нарекува „Удел на популацијата која нема пристап до подобрени извори на вода“.

било проценето дека изнесува помалку од една третина од просечниот приход кај неромската популација, така што дури 80 проценти од ромското население живее под прагот на сиромаштијата.¹⁴ Регионалното истражување за Ромите од 2011 година, од друга страна, покажува дека сиромаштијата која се заснова на приходите кај Ромите изнесува 37 проценти, или приближно два и пол пати повеќе од стапката кај неромското население кое живее во близина на ромските населби. Резултатите од истражувањето објавени од страна на УНДП во 2006 година, исто така, укажуваат дека стапката на невработеност кај Ромите е приближно трипати поголема отколку кај неромското население, заради комбинацијата од ниското образовно ниво и дискриминацијата.¹⁵ Наспроти тоа, регионалното истражување за Ромите од 2011 година покажа дека стапката на невработеност кај Ромите не

беше радикално повисока отколку кај нивните соседи од неромската популација, односно 23 проценти наспроти 18 проценти.

Во областа на здравството, иако стапките на вакцинација кај Ромите се нешто пониски во однос на нивните соседи од неромска националност (т.е. 89 проценти наспроти 99 проценти), пристапот до здравствено осигурување е попроблематичен: помалку од една третина (32 проценти) од Ромите имаат осигурување, во споредба со малото мнозинство (54 проценти) од неромското население кои живеат во близина на ромските населби.¹⁶ Покрај тоа, 59 проценти од Ромите се изјасниле дека немаат пристап до есенцијалните лекови.

Според регионалното истражување за Ромите од 2011 година, квалитетот на нивните живеалишта е

проблематичен за 36 проценти од ромските домаќинства, каде на мнозинството (61 процент) им недостасува тоалет или купатило внатре во живеалиштето. Значително мал број (30 проценти) од ромските домаќинства во Албанија, исто така, немаат директен пристап до вода за пиење.

Ромите ниту се застапени во парламентот на Албанија, ниту, пак, се застапени на листите на кандидати на единствената партија која ги претставува националните малцинства во земјата. Ромите служат како избрани советници во неколку единици на локалната самоуправа, вклучително во Елбасан, Грабијан, Лушње и Шушица. Бројот на активни невладини организации на Ромите и Египќаните во земјата изнесува околу десет.

Албанија пристапи кон Декадата за инклузија на Ромите во 2008 година. Меѓутоа, според *Извештајот за напредок за 2012 година* на Европската комисија, имплементацијата на документите за политики усвоени на централно ниво и оперативните заклучоци од семинарот за инклузија на Ромите и Египќаните одржан во декември 2011 година се оценува како „многу бавен“, и придонесува кон состојбата со „неадекватни ресурси и недоволна координираност на институциите на централно и локално ниво“.¹⁷ Во однос на локалното ниво, во извештајот се истакнува недоволната вклученост и свесност од страна на локалните власти. Покрај тоа, во извештајот се наведува дека Ромите припаѓаат на ранливите групи кои и понатаму се дискриминирани.¹⁸

Босна и Херцеговина

Последниот попис во Босна и Херцеговина датира од 1991 година, а бројот на Роми изнесува 8.864. Неофицијалните проценки за бројот на ромската популација во Босна и Херцеговина варира од 40.000 до 100.000, и број од 76.000 кој е утврден со истражувањето спроведено на почетокот на 2007 година кој е прикажан и во *Акцискиот план на Босна и Херцеговина за справување со проблемите на Ромите во областа на вработувањето, домувањето и здравствената заштита* како „најпрецизни податоци за актуелниот број на припадници на ромското национално малцинство кое живее во Босна и Херцеговина“.¹⁹ До степен до кој овие податоци се разумно прецизни, Ромите изнесуваат приближно два процента од вкупното население во Босна и Херцеговина. Додека пред војната со распадот на Југославија повеќето Роми во Босна и Херцеговина живееле на територијата која сега е дел од Република Српска, денеска ромското население претежно живее во Федерацијата на Босна и Херцеговина.²⁰

Институтот Отворено општество во 2008 година процени дека приближно половина од Ромите кои се на

училишна возраст посетуваат училиште, а приближно 10 проценти го завршуваат средното училиште.²¹ Овие проценки не се разликуваат радикално од наодите на регионалното истражување за Ромите од 2011 година дека 61 процент од Ромите на возраст од 7 до 15 години и 15 проценти од Ромите на возраст помеѓу 16 и 19 години посетуваат училиште. Регионалното истражување за Ромите, исто така, покажува дека стапката на писменост според личното изјаснување на Ромите изнесува 82 процента кај Ромите постари од 16 години.

Истражувањето по ромските домаќинства спроведено во 16 општини во 2006 и 2007 година покажало стапка на вработеност од 4 проценти кај возрасните Роми.²² Истото истражување, исто така, покажало дека пријавувањето во Бирото за вработување е повеќе исклучок отколку правило, и дека приближно 10 проценти добиваат социјална помош. Овие наоди се поклопуваат со податоците кои се анализирани од страна на УНДП во 2006 година, и кои укажуваат дека стапката на сиромаштија кај ромските домаќинства е 13,5 пати поголема отколку кај неромските домаќинства во истите населби.²³ Регионалното истражување за Ромите од 2011 година, од друга страна, покажува дека стапката на вработеност и невработеност кај Ромите на возраст од 16 до 64 години изнесуваат 19 и 54 проценти, соодветно. Со ова поскорешно истражување, исто така, се утврдени помали, иако, сепак, значителни разлики во стапките на сиромаштија базирана на приход кај ромските и неромските соседства: 42 наспроти 14 проценти.

Официјалните статистички податоци за здравствената состојба на Ромите во Босна и Херцеговина не се достапни. Меѓутоа, истражувањето по ромските домаќинства спроведено во 2006 и 2007 година, покажало само дека приближно една третина од Ромите имаат здравствено осигурување, така што повеќето Роми се наоѓаат во позиција да мораат да платат за здравствените услуги, како и за неопходните лекови.²⁴ Регионалното истражување за Ромите од 2011 година дало различни резултати: 70 проценти од Ромите имаат здравствено осигурување, но, сепак, на 68 проценти им недостасува пристапот до есенцијални лекови. Стапката на вакцинација кај децата до шестгодишна возраст била проценета на 82 процента, во споредба со 97 проценти кај неромското население кое живее во близина на ромските населби.

Европската комисија против расизам и нетолеранција во извештајот од 2005 година наведува дека мнозинството од Ромите во Босна и Херцеговина живеат во неформални, осиромашени населби.²⁵ Повторно и тука нема достапни официјални податоци, но доказите

од терен покажуваат на пониски стапки на вратени луѓе по војната и реконструкција кај Ромите отколку кај Бошњациите, Хрватите или Србите. Посистематски докази за животните услови на Ромите во Босна и Херцеговина се добиваат од Регионалното истражување за Ромите од 2011 година, кога било утврдено дека 35 проценти од ромските домаќинства живеат во живеалишта во лоша состојба, а кај 22 процента нема тоалет или купатило во живеалиштето.

Во Уставот на Босна и Херцеговина се предвидени места во Горниот Дом на парламентарното собрание за претставниците на трите „уставни народи“, со што, всушност, се исклучуваат Ромите.²⁶ На локално ниво, Ромите се избрани за советници во неколку единици на локалната самоуправа, вклучително во областа Брчко, Јабланица, Какањ и Приједор. Чадор организациите во Босна и Херцеговина вклучуваат вкупно приближно 50 ромски НВО.

Босна и Херцеговина пристапи на Декадата за инклузија на Ромите во 2008 година. Меѓутоа, *Извештајот за напредокот на Босна и Херцеговина во 2012 година* на Европската комисија истакнува мал напредок во областите на образование, вработување и здравство и покрај политичката обврзаност. Исто така, во извештајот се наведува дека учеството на Ромите во носењето одлуки е „многу мало“ и се истакнува континуираната дискриминација и семејно насилство врз ромските жени и деца.²⁷

Хрватска

Според пописот од 2011 година во Хрватска има 16.975 Роми и 172 Ашкалии.²⁸ Меѓутоа, Владата на Хрватска проценува дека бројката на ромската популација во земјата изнесува помеѓу 30.000 и 40.000 Роми.²⁹ До степен до кој овие бројки се прецизни, Ромите претставуваат помеѓу 0,7 проценти и 1 процент од вкупното население. Приближно една третина од ромската популација во Хрватска се има населено таму од другите републики на поранешна Југославија во 90-тите години на минатиот век.³⁰ Ромите во земјата се најмногу концентрирани во Меѓумурската жупанија.

Според проценките на Институтот Отворено општество, 22,1 процент од ромските деца на училишна возраст се запишани на училиште.³¹ Истиот извор дава проценка за 5,2 процента за посетување на средно училиште. Наодите од Регионалното истражување за Ромите во 2011 година даваат помалку алармантна слика во овој поглед, и проценките се дека стапките за посетување на задолжителното средно и вишо средно образование изнесуваат 87 и 31 процент, соодветно. Ромите на возраст од 16 и повеќе години сами се изјасниле дека стапката на писменост изнесува 84 проценти.

Во март 2010 година, Големиот судски совет на Европскиот суд за човекови права донесе пресуда дека основањето на одделенија само од ромски деца во основните училишта во Хрватска претставува повреда на правото на образование и на забраната за дискриминација која е втемелена во *Европската конвенција за човекови права*.³² Постојат оскудни докази за направени промени откако била донесена оваа судска одлука.

Агенцијата за вработување на Хрватска дала проценка дека бројот на невработени Роми во декември 2011 година изнесувал приближно 4.500.³³ Овој број претставува приближно 1,5 процент од вкупниот број на невработени луѓе во Хрватска. Регионалното истражување за Ромите укажува на 65 проценти невработеност кај Ромите на возраст помеѓу 16 и 64 години, што е речиси трипати повеќе од стапката на невработеност кај нивните соседи од неромското население. Додека, истражувањето нарачано од УНДП во 2005 година утврдило дека стапката на сиромаштија кај Ромите е 2,5 пати поголема отколку кај неромското население кое живее во нивна близина. Со извештаите од Регионалното истражување за Ромите од 2011 година се покажува дека стапките на сиромаштија засновани на приходите кај Ромите речиси се двапати поголеми отколку кај неромското население. Со истиот извештај е утврдено дека стапките на сиромаштија кои се засноваат на трошоците се петпати поголеми кај Ромите отколку кај неромското население.³⁴

Регионалното истражување за Ромите од 2011 година покажува дека 82 процента од Ромите имаат пристап до здравствено осигурување (во споредба со стапка на пристап од 97 проценти на неромското население кое живее во близина на ромските населби), и стапка на вакцинација на доенчиња и деца која малку се разликува кај ромското и неромското население (т.е. 97 наспроти 99 проценти). Меѓутоа, 44 проценти од Ромите се изјасниле дека немаат пристап до есенцијалните лекови, број кој е речиси трипати поголем од изјаснувањето на неромското население.

Приближно една четвртина од ромските домаќинства во Хрватска живеат во сиромашни квартави или распаднати живеалишта, што е шестпати повеќе застапено отколку кај неромското население кое живее во близина на Ромите. Јазот во однос на постоењето на тоалет или купатило внатре во живеалиштето и пристапот до вода за пиење е уште поголем: 45 проценти од ромските домаќинства немаат такви погодности внатре во живеалиштето, во споредба со 5 проценти од нивните соседи од неромското население. 35 проценти од ромските домаќинства и 4 проценти од неромските домаќинства кои живеат во нивна близина немаат директен пристап до вода за пиење.

Како резултат на законските одредби за застапеност на малцинствата, Ромите се присутни во Парламентот на Хрватска од 2007 година, со одредена промена во застапеноста по парламентарните избори од 2011 година.³⁵ Ромите, исто така, се застапени како избрани советници во неколку општини (на пример: Мала Суботица, Неделишче, Ореховица, Прибиславец и градот Загреб), како и во Советите на националните малцинства кои детално се разгледуваат во Дел 3 од овој извештај). Бројот на активни ромски НВО во Хрватска изнесува помеѓу десет и петнаесет.

Хрватска учествува во Декадата за инклузија на Ромите од самиот почеток на оваа иницијатива во 2005 година и моментално претседава со Претседателството (јули 2012- јуни 2013 година). Ромите незначително се споменуваат во *Сеопфатниот извештај за мониторингот во Хрватска во 2012 година* на Европската комисија, а најдобар пример е дека „Ромското малцинство се соочува со особено тешки животни услови, а предизвиците во областите на образованието, социјалната заштита, здравствената заштита, вработувањето и пристапот до лични документи и понатаму остануваат предизвик“.³⁶

Поранешна Југословенска Република Македонија
Резултатите од последниот попис спроведен во Поранешна Југословенска Република Македонија во 2002 година содржат податок за 53.879 Роми, што претставува 2,7 проценти од вкупното население во земјата.³⁷ Иако неофицијалните проценки, генерално, започнуваат со околу двапати поголем број од официјалните податоци, информациите на локалните ромски НВО укажуваат дека вкупниот број се наоѓа на долниот крај на ова скалило.³⁸ Иако има Роми кои живеат речиси во сите 85 општини во Поранешна Југословенска Република Македонија, околу 90 проценти се распределени околу главниот град Скопје и десет урбани општини ширум земјата. Речиси една четвртина од ромската популација во земјата живее концентрирано во Општина Шуто Оризари, каде има мнозинско ромско население. Со пописот од 2002 година, исто така, се дава податок за 3.713 лица кои се Египќани, или 0,18 проценти од вкупното население.

Во отсуство на моментални официјални податоци кои се распределени според етничкото потекло, со студијата која беше завршена во 2011 година се проценува дека стапката на завршено основно образование кај Ромите изнесува околу 60 проценти, во споредба со повеќе од 90 проценти кај етничките Македонци.³⁹ Оваа проценка се чини дека се поклопува со наодите од Регионалното истражување за Ромите од 2011 година, според кое 74 проценти од Ромите на возраст од 7 до 15 години посетуваат училиште. Според истото

истражување, стапката на повисоко средно образование кај Ромите на возраст помеѓу 16 и 19 години е 27 проценти, во споредба со 65 проценти кај неромското население кое живее во близина на ромските населби. Ромите на возраст од 16 и повеќе години сами се изјасниле дека стапката на писменост изнесува 83 проценти. Проценките кои се направени на основа на официјалните податоци укажуваат дека Ромите се застапени со повеќе од една третина од сите деца кои се запишани во основните училишта за деца со ментална попреченост.⁴⁰

Според официјалните податоци од 2010 година, Ромите се застапени со 5,2 процента во вкупниот број на невработени лица.⁴¹ Со анализата од 2010 година се проценува дека стапката на невработени Роми во 2008 година изнесувала 75 проценти, во споредба со националниот просек од околу 30 проценти.⁴² Со Регионалното истражување за Ромите од 2011 година, од друга страна, се проценува дека стапката на невработеност кај Ромите на возраст од 15 до 64 години изнесува 53 проценти, речиси двапати повеќе од стапката за неромското население кое живее во близина на ромските населби. Слично на тоа, додека со анализата од 2010 година се проценува дека сиромаштијата базирана на приходите кај Ромите изнесува 63 проценти (споредено со 27 проценти за етничките Македонци и 29 проценти за етничките Албанци), со истражувањето од 2011 година стапката на сиромаштија базирана на приходите изнесува 41 процент кај Ромите и 14 проценти кај неромското население. Иако Министерството за труд и социјална политика спроведуваше програми за вработување наменети за Ромите, овие програми не беа успешни во привлекувањето на Ромите да учествуваат во нив.⁴³

Во областа на здравството, Ромите се изјасниле за стапки на вакцинација на доенчињата и децата (93 проценти) и пристап до здравствено осигурување (92 проценти) кои се незначително пониски од стапките за кои се изјаснило неромското население во нивните соседства (99 и 97 проценти, соодветно).⁴⁴ Меѓутоа, пристапот до есенцијални лекови е попроблематичен, каде повеќе од две третини од Ромите се изјасниле дека немаат таков пристап (во споредба со 32 проценти од неромското население кое живее во близина на ромските населби).

Според Регионалното истражување за Ромите од 2011, околу една четвртина од ромските домаќинства во Поранешна Југословенска Република Македонија живеат во сиромашни квартави или во живеалишта кои се во лоша состојба и е потребно да се поправат, во споредба со 5 проценти од неромските домаќинства кои живеат во близина на ромските населби.⁴⁵

Истражувањето, исто така, покажува дека пристапот до вода за пиење и елементарни санитарни услови се релативно проблематични за ромските домаќинства, но, сепак, тоа е многу поизразено отколку кај нивните соседи од неромското население. Може да се каже дека попроблематични се пријавените случаи на присилно иселување на Ромите што е проследено со уривање на нивните живеалишта. Конечно, се чини дека значителен (но непознат) број на Роми ќе останат практично без дом по одбивањето на нивните барања во согласност со Законот за легализација на (бесправните) градби, во кои тие претходно живееле, донесен во 2011 година.

Ромите се релативно добро застапени во Владата на национално ниво во Поранешна Југословенска Република Македонија, со најмалку еден Ром кој ја претставува ромската политичка партија во Собранието од 1990 година, најмалку еден Ром заменик-министер од 2006 година и првиот Ром министер досега во светот кој беше назначен по парламентарните избори во 2008 година. По стратегијата и акциските планови подготвени во врска со Декадата за инклузија на Ромите, во април 2011 година Собранието ја усвои *Декларацијата за унапредување на состојбата и правата на Ромите*.⁴⁶ На локално ниво, Општината Шуто Оризари во Скопје избира Ром градоначалник од нејзиното основање во 1996 година. Покрај тоа што има мнозинство избрани советници во Шуто Оризари, Ромите се избираат и за советници и на други места во Скопје, како и во Гостивар, Куманово и Прилеп.

Поранешна Југословенска Република Македонија пристапи на Декларацијата за инклузија на Ромите на почетокот на 2005 година. Во *Извештајот за напредокот во 2012 година* на Европската комисија се забележува „одреден напредок“ во врска со состојбата на Ромите, но се истакнува трајната дискриминација, вклучително и повеќекратните форми на дискриминација врз ромските жени.⁴⁷ Карактеризирајќи ја имплементацијата на националните акциски планови усвоени во рамките на Декадата за инклузија на Ромите, генерално, како „бавна“, во *Извештајот* се издвојува Националниот акциски план за ромските жени, наведувајќи дека „недоволната поддршка [...] ја прави неговата имплементација речиси невозможна“.⁴⁸

Косово

Според резултатите од пописот спроведен во 2011 година, во Косово има 8.824 Роми, 15,436 Ашкалии и 11.524 Египќани.⁴⁹ До степен до кој овие бројки се прецизни, процентите за Ромите, Ашкалиите и Египќаните изнесуваат 0,5, 0,9 и 0,7 проценти, соодветно, од вкупното население на Косово. Иако неофицијалните проценки за бројот на Ромите и Египќаните се поголеми отколку податоците добиени со пописот (т.е.

35.000 и 25.000, соодветно), во случајот на Ашкалиите спротивното е точно (12.000).⁵⁰ Ако во секој случај се земат поголемите бројки, Ромите, Ашкалиите и Египќаните заедно претставуваат околу 4 проценти од вкупното население на Косово. Потребно е да се истакне дека од времето кое е поминато од претходниот релативно веродостоен попис (1981) и бегашето на непознат број на Роми, Ашкалии и Египќани од Косово по вооружените конфликти од 1999 година, денеска е тешко да се процени бројот на Роми, Ашкалии и Египќани на Косово.

Фондацијата Отворено општество Косово (KFOS) во 2009 година даде извештај дека 11,2 процента од мажите и 30,2 процента од жените Роми, Ашкалии и Египќани немале завршено ниту една година образование.⁵¹ УНДП во 2010 година дал проценка дека една четвртина од децата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните не посетуваат основно училиште, додека, пак, 62 процента од момчињата кај Ромите, Ашкалиите и Египќаните и 78 проценти од девојчињата не посетуваат средно училиште.⁵² Според KFOS, стапката на писменост кај Ромите изнесувала 75,7 проценти, 81,6 проценти кај Ашкалиите и 81,7 проценти кај Египќаните.

УНДП процените дека стапката на невработеност во домаќинствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните изнесувала 58 проценти во 2010 година, во споредба со просекот на Косово од 48 проценти.⁵³ Во истата студија се наведува стапка на невработеност од 75 проценти кај машките млади Роми, Ашкалии и Египќани на возраст помеѓу 15 и 24 години.

Осумдесет и шест проценти од испитаниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во истражувањето спроведено во 2004 година се изјасниле дека немале пристап до есенцијалните лекови во претходните 12 месеци.⁵⁴ Покрај тоа, поранешни и сегашни жители на камповите за внатрешно раселени лица во Митровица и Племетина честопати страдаат од тешки заболувања заради загадувањето на животната средина.

Истражувањето нарачано од страна на УНДП во 2005 година покажало дека 72 процента од Ромите, Ашкалиите и Египќаните немаат тоалет или купатило во нивното живеалиште, во споредба со 45 проценти од живеалиштата на другите етнички групи кои живеат во близина.⁵⁵ Моменталната состојба со домувањето на Ромите во Косово е комплицирана заради случувањата во врска со вооружениот конфликт од 1999 година, вклучително и некомплетната документација за имот кој Ромите, Ашкалиите и Египќаните го купувале од Србите, кои подоцна го напуштиле Косово, уништувањето на куќите за време на конфликтот и по него и моменталното (бесправно) населување на имотите од

страна на трети лица, кои претходно биле во сопственост на Ромите, Ашкалиите и Египќаните.⁵⁶

Со одредбата во Уставот на Косово од 2008 година, на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните им се дава по едно пратеничко место во Парламентот, а четвртиот мандат се доделува на онаа од трите заедници која ќе го добие најголемиот број на гласови. Настрана резервираните пратенички места, изборните остварувања на политичките партии на Ромите, Ашкалиите и Египќаните се многу слаби, со мала соработка помеѓу нив.⁵⁷ Ромите, Ашкалиите и Египќаните, исто така, имаат избрани советници во општините Грачаница, Урошевац, Косово Полје, Ѓаковица, Пеќ и Призрен. Бројот на активни НВО на Ромите, Ашкалиите и Египќаните се проценува помеѓу 15 и 20.

Косово не е член на Декадата за инклузија на Ромите. *Комуникацијата за физибилити студијата за Договорот за стабилизација и асоцијација помеѓу Европската унија и Косово* на Европската комисија укажува на потребата Косово да се придвижи напред во имплементацијата на стратегијата и акцискиот план за Ромите, Ашкалиите и Египќаните и да се обезбеди соодветно буџетирање.⁵⁸

Црна Гора

Според пописот од 2011 година, во Црна Гора има 6.251 Ром и 2.054 Египќани.⁵⁹ Според овие податоци, кои се нашироко прифатени и во рамки на невладиниот сектор, Ромите претставуваат речиси еден процент од вкупното население, додека, пак, Египќаните претставуваат 0,3 проценти од вкупното население. Според официјалните статистички податоци, мнозинството (63,8 проценти) од Ромите живеат во Подгорица, кое заедно со четири други општини (Беране, Бијело Полје, Херцег Нови и Никшиќ) претставуваат речиси 90 проценти од ромското население во земјата. Најголемата концентрација на Египќани, исто така, е во Подгорица, по што следуваат Никшиќ, Тиват и Беране (по тој редослед).

Во 2008 година, Институтот Отворено општество проценило дека стапката на запишување на Ромите во основното и средното училиште изнесува 25,7 и 1,5 проценти, соодветно, а 19,8 проценти од Ромите го завршуваат основното училиште.⁶⁰ Со истражувањето спроведено од УНДП, Светската банка и Европската комисија во 2011 година, од друга страна, била утврдена стапка на запишување од 55 проценти во задолжителното образование и 13 проценти во повисокото средно образование кај Ромите во Црна Гора.⁶¹ Бројот на Роми кои се запишани на универзитетот во Црна Гора се смета дека е помал од десет. Сегрегацијата во образованието, исто така, е наведена како проблем, особено во кампот Кониќ кој се наоѓа во предградието

на Подгорица. Во истражувањето спроведено од УНДП, Светската банка и Европската комисија, стапката на писменост за која сами се изјасниле испитаниците изнесува 73 проценти кај Ромите кои се на возраст од 16 и повеќе години.

Во *Стратегијата за намалување на сиромаштијата* во Црна Гора во 2003 година се наведува дека стапката на сиромаштија кај домаќинствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните е 4,5 пати повисока од националната стапка на сиромаштија, со слични отстапувања во стапката на невработеност (т.е. 43,3 проценти кај Ромите, Ашкалиите и Египќаните наспроти 11 проценти кај општата популација).⁶² Неодамна, со истражувањето спроведено од УНДП, Светската банка и Европската комисија беше утврдена стапка на невработеност од 44 проценти кај Ромите во Црна Гора, во споредба со 30 проценти кај неромското население кое живее во близина на Ромите. Извештаите за сиромаштија базирана на приходите кај Ромите вклучени во истото истражување изнесува 29 проценти, во споредба со 5 проценти кај неромското население кое живее во близина.

Ромите во Црна Гора се релативно добро опфатени со здравствено осигурување и програми за имунизација (89 и 94 проценти, соодветно), и, исто така, даваат подобра само-проценка за здравјето отколку неромското население кое живее во нивна близина.⁶³ Сепак, расположливите информации укажуваат дека здравствената состојба на Ромите е значително полоша отколку здравствената состојба на општата популација во Црна Гора. Како и секаде на другите места, стапката на раѓање кај Ромите е повисока од националниот просек, каде уделот на Ромите во општата популација очигледно нагло опаѓа кај постарата возраст.⁶⁴

Истражувањето по домаќинства спроведено во 2003 година утврдило дека речиси половина од семејствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните живеат во колиби или живеалишта со лош квалитет.⁶⁵ Наодите на истражувањето на УНДП, Светската банка и Европската комисија се слични во тој поглед: 42 процента од Ромите испитаници живеат во руинирани живеалишта или сиромашни квартави, во споредба со 12 проценти од неромското население кое живее во нивна близина. Исто така, според извештајот на УНИЦЕФ од 2007 година, сегрегацијата во домувањето и понатаму станува да биде вообичаена појава.⁶⁶

До сега, на ниедно ниво на власт во Црна Гора нема избрани функционери од Ромите, Египќаните или Ашкалиите. Бројот на активни НВО на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во земјата изнесува околу десет.

Црна Гора пристапи кон Декадата за инклузија на Ромите на самиот почеток во 2005 година. *Извештајот за напредокот во 2012 година на Црна Гора* од Европската комисија поволно упатува на усвојувањето на *Стратегијата за подобрување на положбата на Ромите и Египќаните во Црна Гора за периодот 2012-2016 година*, но се истакнува потребата од справување со дискриминацијата врз Ромите, Ашкалиите и Египќаните преку имплементација на *Стратегијата* и други релевантни документи.⁶⁷ Во *Извештајот*, исто така, се забележуваат и повеќекратните форми на дискриминација врз ромските жени.⁶⁸

Србија

Според резултатите од пописот во 2011 година, во Србија има 147.604 Роми, што претставува околу 2,1 процент од вкупното население во земјата.⁶⁹ Најголемиот дел од ромското население во Србија (38,8 проценти) живее во јужните и источните делови на земјата, по што следува регионот на Војводина, населен од 28,8 проценти од ромската популација. Иако неофицијалните проценки за бројот на ромската популација во Србија може да достигнат и број од 800.000, бројот од 450.000 до 500.000, генерално, е прифатен од страна на Владата и во невладините кругови.⁷⁰ Доколку оваа проценка е прецизна, тогаш Ромите претставуваат околу 6 проценти од вкупното население во Србија.

Додека податоците собрани од УНИЦЕФ во 2006 година укажуваат дека 70 проценти од децата на училишна возраст посетуваат училиште,⁷¹ во 2008 година Институтот Отворено општество претстави податоци од официјални извори дека 36,1 процент од Ромите завршиле основно образование, додека, пак, 9 проценти завршиле средно образование.⁷² Со студијата од 2010 година било утврдено дека Ромите претставуваат околу 30 проценти од учениците во специјалните училишта во Србија.⁷³ Регионалното истражување спроведено од УНДП, Светската Банка и Европската комисија во 2011 година дава поповолна слика: 80 проценти од Ромите на возраст помеѓу 7 и 15 години се запишани во основно образование, покрај четвртина од Ромите на возраст од 16 до 19 години кои се запишани во средното образование.⁷⁴ Истото истражување покажува дека стапката на писменост според самото изјаснување на испитаниците изнесува 85 проценти кај Ромите на возраст од 16 и постари од 16 години.

Со истражувањето за мерење на животниот стандард спроведено во Србија во 2007 година било утврдено дека, речиси половина од Ромите кои живеат надвор од ромските населби се сиромашни.⁷⁵ Истражувањето кое претходната година било спроведено од страна на УНИЦЕФ, од друга страна, покажало дека повеќе од 60 проценти од ромските домаќинства со деца живеат

во сиромаштија.⁷⁶ Со истражувањето на УНДП, Светската банка и Европската комисија од 2011 година била утврдена стапка на невработеност од 49 проценти кај Ромите, во споредба со 27 проценти кај неромското население кое живее во нивна близина. Според истото истражување, сиромаштијата базирана на приходите кај Ромите изнесувала 30 проценти, што е речиси четирипати повеќе од стапката кај неромското население.

Во наодите од регионалното истражување на УНДП, Светската банка и Европската комисија од 2011 година, стои дека пристапот до здравствено осигурување и вакцинација не се разликува значително помеѓу Ромите и нивните соседи од неромско население. Сепак, истражувањето на УНИЦЕФ од 2006 година укажува дека стапките на смртност на доенчињата и децата кај Ромите се речиси трипати повисоки отколку кај општата популација.⁷⁷ Здравствените проблеми кои вообичаено се пријавуваат од ромската популација се туберкулоза, болести на кожата и хронични респираторни заболувања.⁷⁸

Со истражувањето спроведено во 2002 година било направено мапирање на 593 ромски населби во Србија, од кои повеќето биле неформални и им недостасувала адекватна инфраструктура и пристап до институциите.⁷⁹ Исто така, 38 проценти од живеалиштата населени од Ромите биле оценети како небезбедни од страна на анкетарите во регионалното истражување спроведено во 2011 година од страна на УНДП, Светската банка и Европската комисија, додека, пак, таа стапка кај неромското население изнесувала 10 проценти.

По парламентарните избори во 2007 година, две од пратеничките места во Парламентот припаднале на претставниците на ромските политички партии. Покрај законската одредба со која политичките партии кои ги претставуваат националните малцинства се ослободени од условот да добијат минимум 5 проценти од гласовите за да учествуваат во распределбата на мандатите, во 2008 или 2012 година во Парламентот не биле избрани претставници од ромските политички партии, иако еден Ром бил избран од главната партиска листа.⁸⁰ На локално ниво, Ромите се избрани за советници во неколку единици на локалната самоуправа, а две од нив се опфатени со работата на проектот НПИР: Крушевац и Нови Сад. Во Србија има околу 50 активни ромски НВО.

Србија учествува во Декадата за инклузија на Ромите од самиот почеток во 2005 година. Во *Извештајот за напредокот на Србија во 2012 година* на Европската комисија се истакнуваат „одредени подобрувања на состојбата на ромското население“, но се истакнува

дека нема формално усвоен акциски план за имплементација на *Стратегијата за состојбата на Ромите во Република Србија* од 2012 година и дека Ромите остануваат една од групите која е најизложена на

дискриминација.⁸¹ Во Извештајот, исто така, се споменува континуираното запишување на ромските деца во специјалните училишта.⁸²

Фусноти

1 Види, на пример, Samuel Augustini ab Hortis, *Cigáni v Uhorsku [Циганите во Унгарија]* (Bratislava: Štúdio dd, 1995); Ivan Bernasovský and Jarmila Bernasovská, *Антропологија на Ромите (Циганите): Аксиолошка и антропогенетска студија* (Brno: NAUMA/Universitas Masarykiana, 1999); Angus Fraser, *Циганите* (Cambridge: Blackwell, 1995); Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann, *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa, und dessen Ursprung [Историски есеј за Циганите во однос на начинот на живот и создавањето, моралот и судбината на оваа нација од нејзината појава во Европа, и нејзиното потекло]* (Göttingen: Johann Christian Dieterich, 1787); Ian Hancock, „Корените на ромскиот национализам во Источна Европа“, in David Crowe and John Kolsti (eds.), *Циганите во Источна Европа* (M.E. Sharpe, Armonk, 1991) Emilia Horváthová, *Cigáni na Slovensku: Historicko-etnografický náčrt [Циганите во Словачка: Историски-етнографски преглед]* (Bratislava: Vydateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1964); Anna Jurová, „K otázkam pôvodu a pomenovania Rómov [За прашањата, потеклото и именувањето на Ромите]“, *Človek a spoločnosť*, 2000, <<http://www.saske.sk>>; Donald Kenrick, *Циганите: Од Индија до Медитеранот* (Toulouse: Gypsy Research Center/CRDP Midi Pyrénées 1993); Arne B. Mann, „Odkiaľ prišli Rómovia? [Од каде дојдоа Ромите?]“ *Historická revue* (1990) no. 3: 7-9; Elena Marushiakova and Vesselin Popov, *Циганите во отоманската империја: Придонес за историјата на Балканот* (Paris and Hatfield: Centre de recherches tsiganes and University of Hertfordshire, 2001); Трајко Петровски, „Јазикот на Ромите“, *Puls* 10, no. 474 (2000): 62-63; и Albert Thomas Sinclair, „Зборот ‘Ром’“, *Journal of the Gypsy Lore Society* 3 (1909-1910): 33-42. Види исто Marcel Courthiade, „O pôvode rómskeho národa - skutočnosť a legendy [За потеклото на ромската нација – реалност и легенди]“, *Sam adaj - Sme tu* (мај 2001): 4-

2 Elena Marushiakova et al., *Формирање на идентитетот на малцинствата на Балканот: Случајот со Ромите, Египќаните и Ашкалиите на Косово* (Софија: Друштво за малцински студии, 2001).

3 Наодите од истражувањето може да се преземат на <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.

9 INSTAT, *Попис на население и домаќинства 2011*, Дел 1 (Тирана: INSTAT, 2012), стр. 71.

10 Види, Ромски образовен фонд, *Проценка за земјата: Албанија* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2011), стр. 9, <www.romaeducationfund.org>.

11 Adem Tamo and Theodhori Karaj, *Situata arsimore e fëmijëve romë në Shqipëri [Состојбата со образованието на ромските деца во Албанија]* (Тирана: UNICEF and Save the Children 2007), стр. 16, <<http://www.scalbania.org/2.pdf>>; цитирано во Ромски образовен фонд, *Проценка за земјата: Албанија* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2011), стр. 20, <www.romaeducationfund.org>.

12 *Ibid.*

13 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.

14 Halil Dunder et al., *Сиромаштијата и образованието во Албанија: Кој има придобивки од јавната потрошувачка* (Washington, D.C.: World Bank, 2005), <http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120841262639/Albania_PISA_Education.pdf>.

15 Програма за развој на Обединетите нации во Албанија, Во ризик: Социјалната ранливост на Ромите во Албанија (Тирана: УНДП Албанија, 2006), стр. 10, <http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/Albanian_Roma_Report_english_reduced.pdf>.

16 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.

17 Европска комисија, *Албанија 2012 Извештај за напредокот* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 21, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/al_rapport_2012_en.pdf>.

18 *Ibid.*, стр. 21, 54.

19 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план на Босна и Херцеговина за справување со проблемите на Ромите во областа на вработувањето, домувањето и здравствената заштита* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина), стр. 1-2, <www.romadecade.org>.

20 Европска комисија против расизам и нетолеранција, *Извештај за Босна и Херцеговина* (Стразбур: Совет на Европа, 2005), <http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/BIH-CbC-III-2005-2-ENG.pdf>.

21 Институт Отворено општество, *Меѓународни споредбени податоци за образованието на Ромите – 2008* (Њујорк: Институт Отворено општество, 2008), <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf>.

22 Marina Franić-Kadić and Sanela Bešić, „Projekat socijalno istraživanje“: Analiza ankete o socioekonomskom statusu Roma u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini [„Проект за социјално истражување“: Анализа на анкетата за социоекономската положба на Ромите во 16 ромски заедници во Босна и Херцеговина] (Сараево: Истражување на компанијата Присм, 2007).

23 Andrey Ivanov et al., *Во ризик: Ромите и раселените во Југоисточна Европа* (Братислава: Програма за развој на Обединетите нации, 2006), <<http://europeandcis.undp.org/news/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2>>.

24 Marina Franić-Kadić and Sanela Bešić, „Projekat socijalno istraživanje“: Analiza ankete o socioekonomskom

statusu Roma u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini [„Проект за социјално истражување“: *Анализа на анкетата за socioeconomicката положба на Ромите во 16 ромски заедници во Босна и Херцеговина*] (Сараево: Истражување на компанијата Присм 2007).

25 Европска комисија против расизам и нетолеранција, *Извештај за Босна и Херцеговина* (Стразбур: Совет на Европа, 2005), <http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/BIH-CbC-III-2005-2-ENG.pdf>.

26 Советот на министри на Босна и Херцеговина, *Устав на Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2009), членови IV и V, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>. Одлуката од 2009 година на Големиот совет на Европскиот суд за човекови права беше проследена со подготовки за измена на *Уставот* за да им се овозможи на малцинствата да бидат избрани во Горниот Дом на парламентарното собрание и во претседателството, но до јануари 2013 година таквите реформи не се усвоени. Види, Европскиот суд за човекови права, *Предмет Сејдиќ и Финчи против Босна и Херцеговина* (Апликација бр. 27996/06 и 34836/06) (Стразбур: Советот на Европа, 2009), <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-96491>>.

27 Европската комисија, *Извештај за напредокот на Босна и Херцеговина во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 20, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf>.

28 Državni zavod za statistiku, „Stanovništvo prema narodnosti - detaljna klasifikacija - popis 2011“ [„Населението според националноста – Детална класификација – Попис од 2011“], веб-страница, <<http://www.dzs.hr>>. Хрватскиот попис од 2011 година, исто така, дава податоци за Египќаните (16), но овие податоци ги става во статистиката за лица од африканските земји.

29 Владина канцеларија за човекови права и права на националните малцинства, *Извештај за напредокот на Декадата за инклузија на Ромите 2011: Хрватска* (Загреб: Владина канцеларија за човекови права и права на националните малцинства, 2012), стр.1

30 Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine* [Национална стратегија за вклучување на Ромите, за периодот од 2013 до 2020] (Загреб: Уред за ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2012), Дел III.2, <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_rh/2012/64_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.

31 Институт Отворено општество, *Меѓународни споредбени податоци за образованието на Ромите – 2008* (Њујорк: Институт Отворено општество, 2008), <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf>.

32 Види, Европски суд за човекови права, *Орсус и други против Хрватска* (Стразбур: Совет на Европа, 2010), <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ba208fc2.html>>.

33 Владина канцеларија за човекови права и права на националните малцинства, *Извештај за напредокот на Декадата за инклузија на Ромите 2011: Хрватска* (Загреб: Владина канцеларија за човекови права и права на националните малцинства, 2012), стр.10.

34 Andrey Ivanov, ed., *Лица на сиромаштијата, лица на надежта: Профили на ранливост за земјите од Декадата за инклузија на*

Ромите (Братислава: Програма за развој на Обединетите нации, 2005), <http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/faces_of_poverty_faces_of_hope>; Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.

35 Види, Уставен акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска, *Narodne novine* 80/2010, член 18, <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan017847.pdf>>.

36 Европска комисија, *Сеопфатен извештај за мониторингот во Хрватска* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), Дел 4.23.7, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf>.

37 Последниот попис во Поранешна Југословенска Република Македонија беше спроведен во 2002 година. Новиот попис беше започнат во 2011 година, но беше прекинат пред да се заврши.

38 Види, на пример, David M. Crowe, *Историја на Ромите во Источна Европа и Русија* (New York: St. Martin's Griffin, 1996), p. 232; Jeremy Druker, „Присутни, но не се земаат предвид: Колку Роми живеат во Централна и Источна Европа? Тоа зависи од тоа кого сте прашале“, *Transitions*, no. 4 (1997): 22-23; Jean-Pierre Liégeois and Nicolae Gheorghe, *Роми/Цигани: Европско малцинство* (London: Minority Rights Group, 1995), стр. 7.

39 Ениса Еминова, Надица Јанева и Виолета Петроска-Бешка, *Рана инклузија на ромските деца: Извештај за Македонија* (Будимпешта: Фондација Отворено општество, Ромски образовен фонд и УНИЦЕФ, 2011), p.61, <<http://www.romchildren.com/wp-content/uploads/2010/12/RECI-Macedonia-English-WEB.pdf>>.

40 Ромски образовен фонд, *Проценка за земјата: Македонија*, (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2012), стр.22, <www.romae-ducationfund.org>.

41 Министерство за труд и социјална политика, *Анализа за состојбата и намалувањето на бројот на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија* [Situation Analysis and the Attrition of Romani Girls and Boys in the Educational Process in the Republic of Macedonia] (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).

42 Програма за развој на Обединетите нации и Универзитетот на Југоисточна Европа, *Анализа во која луѓето се во центарот* (Скопје и Тетово: Програма за развој на Обединетите нации и Универзитетот на Југоисточна Европа, 2010), <<http://www.undp.org.mk/Default.aspx?LCID=93>>.

43 Види Giorgia DeMarchi, *Извештај за состојбата: Имплементација на акцискиот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на ОБСЕ* (Скопје: ОБСЕ Набљудувачка мисија во Скопје и Министерство за труд и социјална политика, 2010).

44 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.

45 *Ibid.*

46 Собрание на Република Македонија, *Декларација за унапредување на положбата и правата на Ромите* [Declaration for Promotion of the Situation and Rights of the Roma] (Скопје: Собрание на Република Македонија, 2011), <<http://www.sobranie.mk/ext/materialdetails.aspx?Id=bc40247f-a1b3-4b38-8ade-514ceeee9f3a>>.

- 47 Европска комисија, *Извештај за напредокот во 2012 година за Поранешна Југословенска Република Македонија* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 17-18, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf>.
- 48 *Ibid.*, стр. 46, 54.
- 49 Агенција за статистика на Косово, *Попис на населението и домаќинствата во Косово, финални резултати за 2011: Главни податоци* (Prishtinë/Приштина: Агенција за статистика на Косово, 2012), стр.60; <http://esk.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/Final%20Results_ENG.pdf>.
- 50 Види Организација за безбедност и соработка во Европа, *Профил на заедниците во Косово 2010* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, 2010), <<http://www.osce.org/kosovo/75450>>.
- 51 Фондација Отворено општество Косово, *Положбата на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Косово: Основно истражување* (Prishtinë/Приштина Фондација Отворено општество Косово, 2009), <http://kfos.org/pdf/The%20Position%20of%20RAE%20Communities%20in%20Kosovo%20Baseline%20Survey_ENG.pdf>.
- 52 Програма за развој на Обединетите нации, *Извештај за човековиот развој во Косово за 2010* (Prishtinë/Приштина: Програма за развој на Обединетите нации, 2010), <<http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/HDR-2010-English.pdf>>.
- 53 *Ibid.*
- 54 Програма за развој на Обединетите нации, *Извештај за човековиот развој за 2004* (Prishtinë/Приштина: Програма за развој на Обединетите нации, 2004); цитирана во Владата на Република Косово, *Стратегија за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Владата на Република Косово, 2008), п. 33, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf>.
- 55 Andrey Ivanov, ed., *Лица на сиромаштијата, лица на надежта* (Братислава: Програма за развој на Обединетите нации, 2005), <http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/faces_of_poverty_faces_of_hope>; цитирана во Владата на Република Косово, *Стратегија за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Приштина: Владата на Република Косово, 2008), стр. 33, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf>.
- 56 Gezim Visoka and Adem Beha, *Репатријација без одговорност: Природата и импликациите на присилната репатријација на Ромите, Ашкалиите и Египќаните на Косово* (Prishtinë/Приштина: Форум 2015), стр.11, <<http://www.aktion302.de/fileadmin/aktion302/10RADrepatriation.pdf>>.
- 57 Види Adem Beha и Gezim Visoka, *Малцински консултативни тела во Косово: Потрага по ефективна еманципација или избегната еманципација?* *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 10, no. 1: 1-30, <www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2011/Visoka.Beha.pdf>.
- 58 Европска комисија, *Комуникација на Комисијата за физибилити студијата за Договорот за стабилизација и асоцијација помеѓу Европската унија и Косово*, Брисел: Комисија на Европските заедници (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 14, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ks_analytical_2012_en.pdf>. Види исто, Мисија во Косово на Организацијата за безбедност и соработка во Европа, *Придонес за прегледот на напредокот на Акцискиот план за стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните на Косово, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија во Косово, 2012), стр. 41-42.
- 59 Биро за статистика на Црна Гора, „Попис 2011, податоци - Црна Гора“, <<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57>>.
- 60 Институт Отворено општество, *Меѓународно споредливо податоци за образованието на Ромите – 2008* (New York: Open Society Institute, 2008), <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf>.
- 61 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.
- 62 Vlada Republike Crne Gore, *Strategija razvoja i redukcije siromastva Crne Gore [Стратегија за развој и намалување на сиромаштијата во Црна Гора]* (Podgorica: Vlada Republike Crne Gore, 2003), стр. 5, <<http://www.minradiss.gov.me/organizacija/strategija-razvoja-i-redukcije-siroma%20A1tva/92897/174614.html>>.
- 63 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.
- 64 Vlada Republike Crne Gore, *Strategija razvoja i redukcije siromastva Crne Gore [Стратегија за развој и намалување на сиромаштијата во Црна Гора]* (Podgorica: Vlada Republike Crne Gore, 2003), <<http://www.minradiss.gov.me/organizacija/strategija-razvoja-i-redukcije-siroma%20A1tva/92897/174614.html>>; Биро за популациска референца, *Податоци за светската популација 2008* (Washington, DC: Population Reference Bureau, 2008), <<http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx>>.
- 65 Институт за стратешки студии и прогнози, *Истражување по домаќинствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, бегалците и внатрешно раселените лица во Црна Гора* (Подгорица: Програма за развој на Обединетите нации, 2003), <http://www.undp.org.me/files/reports/si/Household%20Survey%20ISSP_UNDP_eng.pdf>.
- 66 УНИЦЕФ Србија, *Прекинување на циклусот на исклученост: Ромските деца во Југоисточна Европа* (Белград: УНИЦЕФ, 2007), стр. 22-23, 29, <http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf>.
- 67 Европска комисија, *Извештај за напредокот во 2012 година на Црна Гора* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 15-16, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf>.
- 68 *Ibid.* p.41.
- 69 Завод за статистика на Република Србија, 2011 *Попис на населението, домаќинствата и живеалиштата во Република Србија: Етничко потекло* (Белград: Завод за статистика на Република Србија, 2012), стр. 21, 23, <<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>>.
- 70 Ромски образован фонд, *Унапредување на образованието за Ромите во Србија* (Будимпешта: Ромски образован фонд, 2010), п. 10, <www.romaeducationfund.org>.

- 71 УНИЦЕФ Србија, *Состојбата со децата во Србија во 2006* (Белград: УНИЦЕФ, 2007), <http://www.unicef.org/serbia/State_of_Children_in_Serbia_2006_1-56%281%29.pdf>.
- 72 Институт Отворено општество, *Меѓународни споредливи податоци за образованието на Ромите* – 2008, <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf>.
- 73 Milena Mihajlović, Christina McDonald, и Katy Negrin, *Ромските деца во „специјалните училишта“ во Србија: Преголема застапеност, помали резултати и влијание врз животот* (New York: Open Society Institute, 2010), <<http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/Roma%20Children%20in%20Special%20Schools%20in%20Serbia.pdf>>.
- 74 Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.
- 75 Завод за статистика на Република Србија, *Студија за мерење на животните стандарди: Србија 2002-2007* (Белград: Завод за статистика на Република Србија, 2008), <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/09/Book.pdf>>.
- 76 УНИЦЕФ Србија, *Состојбата со децата во Србија во 2006* (Белград: УНИЦЕФ, 2007), <http://www.unicef.org/serbia/State_of_Children_in_Serbia_2006_1-56%281%29.pdf>.
- 77 *Ibid*
- 78 Види, на пример, Oxfam GB, *Стратегија за намалување на сиромаштијата – Србија* (Белград: Oxfam GB, 2003), <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/serbiamontenegro/documents/reforms_statement_serbia/annex2-prsp_executive_summary_and_matrices.pdf>.
- 79 Види Božidar Jakšić и Goran Bašić, *Ромски населби, животни услови и можности за интегрирање на Ромите во Србија* (Белград: Центар за истражување на етницитетот, 2002).
- 80 Види, Закон o izboru narodnih poslanika [Закон за избор на пратеници], *Službeni glasnik Republike Srbije* 36/2011, <http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html>; Национално собрание на Република Србија, „Изборите и изборниот систем“, веб-страница, <<http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/role-and-mode-of-operation/elections-and-electoral-system.502.html>>.
- 81 Европска комисија, *Извештај за напредокот на Србија во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), стр. 15, 16, 18, 46, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf>.
- 82 *Ibid.*, стр.51.

*Борба против
дискриминацијата*

Борба против дискриминацијата

Основните принципи за борба против дискриминацијата се втемелени во уставите на Западен Балкан, како и во законите и стратешките документи кои се усвоени на централно ниво за малцинствата, родовата еднаквост и Ромите. Иако има поголеми сличности отколку разлики помеѓу иницијативите за борба против дискриминацијата на централно ниво, сепак, иницијативите кои се генерираат на локално ниво покажуваат поголем степен на разновидност. Во исто време, корпусот на добри практики на локално ниво во областа на борбата против дискриминацијата, главно, се состои од активности за информирање кои ги спроведуваат институциите за човекови права основани на централно ниво.

2. 1 Политики и иницијативи на централно ниво

Устави

И покрај разликите во степенот на директност со која, генерално, се справуваат со дискриминацијата и особено со дискриминацијата врз малцинствата, уставите на земјите на Западен Балкан имаат заеднички работи со кои се гарантира еднаквоста во правата и слободите на сите граѓани.

- * Со Уставот на Албанија се забранува неправична дискриминација на различни основи, вклучително и на етничка основа.¹ Иако со Уставот се гарантираат културните права на припадниците на националните малцинства, Ромите немаат законско право на оваа заштита бидејќи тие не се признаени како национално малцинство во Албанија, туку како јазично малцинство.² На сличен начин, Египќаните не се опфатени со оваа одредба заради непостоењето на нивно официјално признавање како посебна група.³ Со Уставот на Албанија, исто така, се утврдува позицијата на правобранителот.⁴
- * Со Уставот на Босна и Херцеговина се забранува упатување на национално малцинство како легитимна основа за дискриминација во однос на уживањето на правата и слободите.⁵ Доследно на оваа одредба, Уставот на Федерацијата на Босна и Херцеговина ветува „слобода од дискриминација

на основа на раса, боја, пол, јазик, религија или вероисповед, политичко или друго мислење и национално и социјално потекло“ и „заштита на малцинските и ранливите групи“.⁶ За целите на „заштитата на човечкото достоинство, права и слободи“, Уставот на Федерацијата на Босна и Херцеговина повикува на назначување на тројца правобранители, по еден за секој од уставните народи.⁷ За својот дел, Уставот на Република Српска го заснова својот уставен поредок на заштитата на етничките и други малцинства и на граѓаните на Републиката им гарантира еднаква законска заштита независно од личните карактеристики.⁸

- * Ромите се споменуваат во Преамбулата на Уставот на Република Хрватска како национално малцинство, а на припадниците на малцинствата им се гарантира еднаквоста како и на граѓаните кои се етнички Хрвати.⁹ Во Уставот, исто така, е содржана и гаранцијата за еднаквите права и слободи „независно од расата, бојата, полот, јазикот, религијата, политичкото и друго убедување, националното или социјалното потекло, имотот, раѓањето, образованието, социјалната положба или други карактеристики“, како и посебна гаранција за еднаквите права на припадниците на националните малцинства.¹⁰ Покрај тоа, со хрватскиот устав се утврдува позицијата на правобранителот (*Pučki pravobranitelj*) кој е одговорен за заштита и унапредување на уставно гарантираните човекови права и слободи.¹¹
- * Во Уставот на Поранешна Југословенска Република Македонија од 2001 година, Ромите се споменуваат во Преамбулата како заедница „со еднакви права и обврски“ со сите останати заедници.¹² Овој Устав, исто така, содржи афирмација на еднаквоста на граѓаните во правата и слободите независно на нивните лични карактеристики, вклучително (но, не ограничено на) расата, националното потекло и социјалното потекло, како и забраната на ограничување на правата и слободите на основа на истите карактеристики.¹³ Покрај тоа, со Уставот се утврдува позицијата на народниот правобранител за заштита на граѓаните од повреда на нивните права од страна на јавните институции.¹⁴

- * Со Уставот на Косово се гарантира еднаквоста пред законот, забрана за дискриминација на основа на личната положба, но се остава простор за „изрекување на мерки кои се неопходни за заштита и унапредување на правата на поединците и групите кои се во нееднаква положба“.¹⁵ Покрај тоа, овој Устав, генерално, се однесува на недискриминацијата, и особено на родовата еднаквост како основни вредности на државата.¹⁶ Доследно на овие општи одредби, во членот кој е конкретно посветен на заедниците се споменува заштитата од дискриминација и афирмативните мерки за унапредување на „целосната и ефективна еднаквост“.¹⁷ Уставот на Косово, исто така, содржи одредби за улогата и функцијата на правобранителот во заштитата на поединци од „незаконско или несоодветно постапување или пропустот за постапување од страна на јавните институции“.¹⁸
- * Уставот на Црна Гора содржи забрана за директна и индиректна дискриминација на која било основа, и притоа се остава простор за афирмативни мерки кои имаат за цел справување со нееднаквоста.¹⁹ Со Уставот на Црна Гора се забранува присилната асимилација и се пропишува дека државата ќе ги заштити припадниците на малцинствата од таква асимилација.²⁰ Уставот на Црна Гора, исто така, содржи член во кој се утврдува улогата на заштитникот на човековите права и слободи (правобранител).²¹
- * Со Уставот на Република Србија малцинските права се дадени како ветување за владеењето на правото.²² Уставот на Србија, исто така, ја гарантира родовата еднаквост и повикува на креирање на политика за еднакви можности.²³ Загриженоста во однос на заштитата на малцинствата е експлицитно наведена во насловот на Дел 2 од Уставот: „Човекови и малцински права и слободи“. Во овој дел е содржана забраната за дискриминација, која ја опфаќа директната и индиректната дискриминација на која било основа, и притоа се остава простор за посебни мерки за создавање на суштинска еднаквост.²⁴ Овој дел, исто така, содржи експлицитна забрана за дискриминацијата на основа на припадност на национално малцинство, одредба за привремени мерки кои имаат за цел да се елиминира обесправеноста и член со кој се забранува присилната асимилација.²⁵ Покрај тоа, со Уставот на Србија се даваат параметрите за функцијата на заштитникот на граѓаните (правобранителот) и се повикува на усвојување на конкретен закон со кој ќе се регулира работата на таа институција.²⁶

Закони за борба против дискриминацијата и надлежни институции

Сеопфатно законодавство во борбата против дискриминацијата е усвоено од сите влади со кои проектот НПИР има воспоставено соработка, така што во Косово е усвоен Законот за борба против дискриминацијата во 2004 година, додека, пак, останатите шест влади ги имаат усвоено соодветните закони во периодот помеѓу 2008 и 2010 година.²⁷ Како што може да се очекува, ниту Ромите ниту која било друга етничка група не се споменуваат со име во законите за борба против дискриминацијата, но сите тие закони кои се усвоени во регионот експлицитно ја опфаќаат етничката припадност како можна основа за дискриминација. Исто така, од особена важност за Ромите како маргинализирана група е што директната, односно индиректната дискриминација се опфатени во сите закони за борба против дискриминацијата кои се усвоени во регионот.²⁸ Во тесна поврзаност со разликата помеѓу директната и индиректната дискриминација, истите закони, исто така, оставаат простор за посебни мерки чија цел е да се опфатат и последиците од поранешната и тековната дискриминација за да се постигне суштинска еднаквост. Друга значителна карактеристика во законите за борба против дискриминацијата на Западен Балкан се однесува на товарот на докажување; за разлика од кривичните постапки каде има презумпција на невиност за обвинетиот сè додека не се докаже вината, во предметите за борба против дискриминацијата обвинетиот мора да докаже дека нема повреда на принципот на еднаков третман. Меѓутоа, со исклучок на законите кои се усвоени во Босна и Херцеговина, префрлањето на товарот на докажување не е во согласност со меѓународните стандарди.

Друга сличност на законите за борба против дискриминацијата на Западен Балкан е назначувањето на надлежна институција која се занимава со тврдењата за дискриминација. Додека надлежната институција е основана врз основа на одредбата на законот за борба против дискриминацијата во Албанија, во Поранешна Југословенска Република Македонија и во Србија, сепак, во законите за борба против дискриминацијата кои се усвоени во Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора се упатува на веќе постојните институции. Законот во Косово, исто така, упатува на постојните институции.²⁹ Меѓутоа, тука е важно да се напомене дека во случајот на Албанија, Поранешна Југословенска Република Македонија и Србија, институцијата која е основана според Законот за борба против дискриминацијата коегзистира со постојната институција на правобранителот на централно ниво. Додека во Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора, назначената институција е правобранителот како институција на централно ниво (различно именувана), со Законот за забрана на дискриминацијата од 2009 година во Србија

и Законот за заштита од дискриминација од 2010 година на Албанија се воспоставува комесар за заштита на еднаквоста и комесар за заштита од дискриминацијата (соодветно), додека, пак, во Поранешна Југословенска Република Македонија со Законот за спречување и заштита од дискриминацијата во 2010 година се основа Комисијата за заштита од дискриминација.³⁰ Во овие три случаи, релевантните разлики помеѓу институциите кои се основаат во согласност со законите за борба против дискриминацијата и постојната институција на правобранителот на централно ниво е во тоа што правобранителот работи само на приговори за дискриминација која ја имаат извршено јавни институции, додека, пак, останатите институции се занимаваат со сите приговори за дискриминација. Институцијата која е основана во согласност со Законот за борба против дискриминацијата на Косово, исто така, коегзистира со постојната институција на правобранителот на централно ниво во Косово.

Иако сличностите помеѓу законите за борба против дискриминацијата во регионот, кои се опфатени со проектот НПИР може да се каже дека се поголеми од разликите, две одредби од конкретните закони за борба против дискриминацијата е корисно да се споменат овде заради нивната релевантност за Ромите. Најпрво, во Србија Законот за борба против дискриминацијата се разликува од законите усвоени на други места во Западен Балкан заради тоа што вклучува одредба која е конкретно наменета за националните малцинства, покрај споменувањето на националноста и етничкото потекло во привичната листа на основи кои се опфатени со општата забрана за дискриминација (член 2); според член 24, „Забрането е да се врши дискриминација на националните малцинства и на нивните припадници на основа на верска определба, етничко потекло, верско убедување и јазик“. Второ, Законот за забрана на дискриминација од 2010 година во Црна Гора се издвојува заради одредбата дека потсетува на Одлуката од 2007 година на Европскиот суд за човекови права во случајот на сегрегација на ромските деца во училиштата за деца со ментална попреченост во Република Чешка: „Согласноста на лицето да биде дискриминирано не го ослободува од одговорност лицето кое ја врши дискриминацијата, кое дава инструкции за вршење дискриминација или за поттикнување на дискриминација“.³¹

Закони за малцинствата

Законите за правата на етничките или националните малцинства се усвоени ширум Западен Балкан, со исклучок на Албанија.³²

- * Законот за заштита на правата на националните малцинства во Босна и Херцеговина, ги вклучува Ромите во листата на национални малцинства за

кои законот нуди заштита на положбата и еднаквоста, и предвидува дека личниот избор на поединецот дали со него/неа ќе се постапува како припадник на национално малцинство не може да претставува основа за дискриминација.³³

- * Уставниот акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска од 2002 година на националните малцинства и на нивните припадници им гарантира заштита од постапување кое има потенцијал да „го загрози нивното постоење и остварување на правата и слободите“.³⁴
- * Како и во Босна и Херцеговина, Законот за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници во Косово содржи листа на заедници во кои се вклучени Ромите, Ашкалиите и Египќаните и се наведува дека поединецот има личен избор со него/неа да се постапува како припадник на дадена заедница или тоа не може да претставува основа за обесправеност или дискриминација.³⁵ Покрај тоа, законот содржи забрана за сите форми на дискриминација на основа на национален, етнички, културен, јазичен или верски идентитет и дава ветување за „афирмативни мерки“ кои се неопходни за реализација на целосната еднаквост, истакнувајќи дека таквите мерки не претставуваат дискриминација.³⁶
- * Законот за малцински права и слободи од 2011 година во Црна Гора ја повторува општата забрана на директна и индиректна дискриминација на која било основа која е наведена во Законот за борба против дискриминацијата, додавајќи конкретна забрана за обиди за демографско инженерство, со цел да се ограничат правата и слободите во областите кои се населени од малцинските заедници (член 39).³⁷
- * Законот за заштита на правата и слободите на националните малцинства во Србија од 2002 година ги забранува сите форми на дискриминација врз припадниците на националните малцинства „на национална, етничка, расна и јазична основа“.³⁸ Исто така, се забранува присилната асимилација и мерки со кои се менува етничкиот состав на областите кои се населени од национални малцинства за да се ограничи примената на малцинските права (членови 5 и 22). Покрај тоа, во законот се наведува дека никој нема да биде обесправен заради искажување или неискажување на етничкиот идентитет (член 5). Во поглед на Ромите, законот повикува на законско постапување и мерки за да се оствари целосна и ефективна еднаквост со малцинското население, истакнувајќи дека таквото постапување и мерки не може да се сметаат за дискриминирачки (член 4).

ИНСТИТУЦИИ ЗА МАЛЦИНСТВОТА НА КОСОВО

Во рамките на Западен Балкан, Косово има најголем број на институции кои се фокусирани на малцинствата, како на централно, така и на локално ниво.³⁹ Иако некои од тие институции се фокусираат првенствено на заштитата на малцинствата од дискриминација, повеќето, исто така, може да се занимаваат со прашања поврзани со учеството во носењето одлуки.

Официјалниот термин за малцинствата во Косово е „заедници“. Тие се дефинирани во Законот за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници во Косово од 2008 година како „национални, етнички, културни, јазични или верски групи кои традиционално се присутни во [...] Косово и не се во мнозинство“, а Ромите, Ашкалиите и Египќаните се меѓу заедниците кои се споменуваат по име во Законот и последователните амандмани.⁴⁰

- Во 2005 година е основано Министерството за заедници и враќање како клучна институција за заштита и унапредување на правата на заедниците на Косово и нивните припадници, и од него се очекува да развива политики и да спроведува закони за правата на заедниците и нивните припадници. Тие права вклучуваат, но не се ограничени на правото на враќање, право на развивање и надгледување на информирањето на јавноста во заедниците и давањето повратни информации за политиките на централно и општинско ниво во врска со прашањата за заедниците и враќањето.⁴¹ До сега, активностите на Министерството повеќе беа фокусирани на враќањето отколку на правата на заедниците.
- Иако започна како иницијатива на Европскиот центар за малцински прашања, Советот за консултации со заедниците стана официјална институција со Законот за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници на Косово од 2008 година. Мандатот на Советот вклучува прибирање и изнесување на ставовите на заедниците, координација и консултација помеѓу заедниците, комуникација со државните институции и давање препораки за распределба на ресурси за релевантните иницијативи.⁴²
- Канцеларијата за прашања на заедниците беше основана во 2008 година како советодавно тело во рамките на кабинетот на премиерот со цел да се координираат активностите на косовските институции за заедниците.⁴³
- На локално ниво, секоја општина која има припадници од повеќе од една заедница, според законот треба да основа Комитет за заедниците.⁴⁴ Покрај тоа што служи како механизам за учество во носењето одлуки, Комитетот за заедниците има задача да работи на предметите за дискриминација врз заедниците и нивните припадници. Со Регулативата на Владата од 2010 година, на општините им се обезбедуваат насоки за воспоставување и одржување на Канцеларија за заедниците и враќањето, која има за цел да биде фокална точка за загриженостите на заедниците во дадена општина.⁴⁵
- Општините во кои припадниците на заедниците претставуваат најмалку 10 проценти од локалното население имаат дополнителни законски обврски, вклучително и воспоставување на позиции на заменик-претседавач на Општинското собрание за заедниците и заменик-градоначалник за заедниците.⁴⁶ Додека улогата на заменик- претседавач е да служи како фокална точка за прашањата на заедниците кои се релевантни за работата на Општинското собрание, заменик-градоначалникот има улога да го советува градоначалникот за прашања кои се однесуваат на заедниците.

Закони и стратешки документи за родовата еднаквост

Помеѓу 2003 и 2009 година, сите влади на Западен Балкан усвоија закони за родова еднаквост, а Поранешна Југословенска Република Македонија го измени својот закон во 2012 година.⁴⁷ Заедничко за овие закони е што тие не само што ја забрануваат директната и

индиректната дискриминација на основа на пол, туку и вклучуваат одредби за посебни мерки со кои треба да се обезбеди еднаквост помеѓу жените и мажите. Во овие закони недостасува упатување на повеќекратната дискриминација, генерално, и особено на состојбата со ромските жени.

Состојбата со стратешките документи и акциските планови кои се генерираат на основа на овој закон е доста

различна: додека ромските жени не се споменуваат во соодветните документи од Босна и Херцеговина и Косово,⁴⁸ за нивната состојба експлицитно се посветува внимание во Албанија во *Националната стратегија за родова еднаквост, Намалување на родовото насилство и на семејното насилство*, во Хрватска во *Националната политика за родова еднаквост за периодот од 2011 до 2015 година*, во Поранешна Југословенска Република Македонија во *Националниот акциски план за родова еднаквост 2007-2012 година*, во Црна Гора во *Акцискиот план за постигнување на родова еднаквост (2008-2012)* и во Србија во *Националната стратегија за подобрување на положбата на жените и унапредување на родовата еднаквост од 2008 година*.⁴⁹ Албанската Стратегија ги споменува жените на Ромите и Египќаните на неколку места, вклучително и како целна група за намалување на родово-базираното наследство.⁵⁰ Во трите упатувања на ромските жени во хрватската *Политика*, се упатува на развој и имплементација на акциските планови за информирање на ромските жени за нивните права, од една страна, и обезбедување на сензитивизирање и обука за јавните служби, од друга страна, и општата јавност за проблемите со кои се соочуваат ромските жени во општеството, и во рамките на ромските заедници.⁵¹ *Акцискиот план* во Црна Гора ги споменува ромските жени како група која е особено ранлива на насилство врз жените заради состојбата со маргинализацијата и повеќекратната дискриминација и повикува на кампањи за борба против насилството врз жените кои треба да се организираат во ромските населби.⁵² *Стратегијата* во Србија на сличен начин ги споменува ромските жени како ранлива група во контекст на насилството врз жените, повикувајќи на вклучување на родовата перспектива во сите области на општествениот живот, со посебен акцент на групите кои се соочуваат со двојна или тројна дискриминација, вклучително и ромските жени, како и на кампањи против стереотипите за ромските жени.⁵³

Стратегии и акциски планови за Ромите на централно ниво

* *Албанската Национална стратегија за подобрување на животните услови на Ромите* од 2003 година наведува случаи на „скриена дискриминација“ врз Ромите и повикува на програми кои се наменети за ромските жени и девојчиња за да се елиминира дискриминацијата и да се подобри положбата на ромските жени во семејствата.⁵⁴ *Стратегијата*, исто така, повикува на мерки за градење на солидарност помеѓу општата популација и ромските заедници, како што се медиумски кампањи и превенција на неволји, кривични дела и трговија со луѓе, со цел да се намали дискриминацијата.⁵⁵ Покрај тоа, во приоритетните мерки кои се наведени во *Стратегијата* е и „преземањето

на ефективни мерки за да се спречат полициските службеници од примена на дискриминациски практики врз Ромите“.⁵⁶ Во албанскиот *Национален акциски план за Декадата за инклузија на Ромите 2010-2015*, прашањата за дискриминација се обработуваат во две од шест приоритетни области: образование и социјална инклузија и еднакви можности. Во образованието, предвидени се седум активности за реализација на целта „Елиминација на ставовите за исклученост и инфериорност на Ромите во училишната заедница и трансформација на културниот диверзитет во извор на знаење кое придонесува кон средина за заемно почитување, толеранција и разбирање“.⁵⁷ Во приоритетната област на социјалната инклузија и еднакви можности, од друга страна, Целта 1 и трите активности кои се предвидени се насочени кон превенција на трговијата со ромските деца и особено со ромските девојчиња, додека, пак, четирите активности кои се планирани под Целта 2 се дизајнирани за да се „зајакнат ромските заедници за заштита на нивните права и слободи за да се спречат и намалат случаите на дискриминација“.

* Недискриминацијата и родовата еднаквост се дел од областите кои се идентификувани во *Стратегијата на Босна и Херцеговина за решавање на проблемите на Ромите* од 2005 година.⁵⁸ Додека дискриминацијата се карактеризира во Стратегијата како ниту планирана ниту систематска, потребата од подобрување на материјалната и социјалната положба на жените во ромските заедници се објаснува со тоа што жените се соочуваат со повеќе дискриминација отколку мажите.⁵⁹ *Акцискиот план за образовните потреби на Ромите и припадниците на други национални малцинства во Босна и Херцеговина*, кој претходи на *Стратегијата* како и на Декадата за инклузија на Ромите, ги идентификува дискриминацијата и вознемирувањето на ромските деца во училиштата како проблем и предлага да се спречат предрасудите и стереотипите преку сензитивизирање на наставниот кадар и да се обезбеди ромскиот јазик и култура да се предаваат во училиштата.⁶⁰ *Националниот акциски план за Декадата за инклузија на Ромите* на Босна и Херцеговина во приоритетната област за здравството предвидува обуки за здравствените професионалци за ромската култура како начин за отстранување на стереотипите и предрасудите.⁶¹ На сличен начин, Националниот акциски план за Декадата во областа на вработувањето повикува на спречување на дискриминацијата во огласите за вработување.⁶² Исто така, се предвидува и прекин на стереотипите за Ромите во општеството во целина.⁶³ Со дополнителната

мерка која е предвидена во Националниот акциски план за Декадата за вработување се обезбедува Ромите да не се обесправени во пристапот до микрокредити.⁶⁴

- * Наспроти тоа, хрватскиот *Акциски план за Декадата за инклузија на Ромите за 2011 и 2012 година*, во кој очекуваниот придонес за борбата против дискриминацијата од имплементацијата на мерките од четирите приоритетни области се споменува само повремено, во *Националната стратегија за инклузија на Ромите* од 2012 година елиминацијата на сите форми на дискриминација се поврзува со активното учество во носењето одлуки како начин за подобрување на општествената положба на Ромите.⁶⁵ Или поконкретно, хрватската *Стратегија* го прикажува сегрегиранието во образованието како обесправеност на ромските деца и повикува на отстранување на сегрегацијата до 2020 година. Исто така, се споменува и дискриминацијата на Ромите од страна на здравствените установи, а сегрегацијата на жителите ја третира како проблем од аспект на животните стандарди и пристапот до инфраструктура.⁶⁶ Хрватската *Стратегија*, исто така, го насочува вниманието кон специфичната состојба на ромските жени во разни делови од документот. Конкретните цели на Стратегијата во врска со борбата против дискриминацијата вклучуваат подигање на општествената свест за потребата од борба против дискриминацијата, проширување на меѓусекторската соработка со претставниците на ромската популација во борбата против дискриминацијата, унапредување на имплементацијата на законите за борба против дискриминацијата и намалување на насилството врз Ромите (независно дали сторителите се од ромска или неромска националност).
- * *Стратегијата за Ромите* во Поранешна Југословенска Република Македонија го вклучува прашањето на дискриминацијата заедно со заштитата на човековите права како една од десетте приоритетни области. Препораките во овој дел првенствено се фокусираат на борбата против предрасудите и стереотипите за Ромите кај полициските службеници, но, исто така, повикува и на вработување на Роми полициски службеници.⁶⁷ Предложените активности вклучуваат бесплатна правна помош, програми во училиштата за човековите права за справување со стереотипите и соработка помеѓу релевантните институции и ромските НВО. Друг дел од *Стратегијата* е посветен на специфичната положба на ромските жени, а препораките во овој дел се фокусираат

првенствено на градењето на капацитетите.⁶⁸ Мерките кои се изработени за справување со дискриминацијата во националните акциски планови за периодот од 2009 до 2011 година за Декадата за инклузија на Ромите вклучуваат информации за изрекување на санкции за случаите на дискриминација во здравствената заштита и поддршка на истата,⁶⁹ обука за наставниците од предучилишното образование да организираат мултикултурни активности за ромските и неромските деца и нивните родители,⁷⁰ промовирање на мултикултурни вон-наставни активности на државните универзитети⁷¹ и вклучување на членови кои говорат ромски јазик во комисиите кои прават процена на децата за запишување во специјалните училишта.⁷² Покрај тоа, *Националниот акциски план за унапредување на општествената положба на ромските жени* предлага сензитивизација на наставниот кадар за важноста на образованието на ромските девојчиња и пречките со кои тие се соочуваат во образовниот процес, сензитивизирање на државните службеници и давателите на здравствена заштита за спречување на нееднаквиот пристап на ромските жени до јавни услуги и обука на НВО на ромските жени за заштитните механизми кои се вградени во Законот за заштита од дискриминација.⁷³

- * *Стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните* во Косово ја потенцира борбата против дискриминацијата во врска со „принципот за интегрирање на еднаква основа“.⁷⁴ *Стратегијата*, исто така, ја потенцира нашироко распространетата дискриминација врз Ромите, Ашкалиите и Египќаните, повикувајќи на рационализација на политиките за борба против дискриминацијата во сите сектори.⁷⁵ Во *Акцискиот план за имплементација на Стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, 2009-2015*, спречувањето на дискриминацијата и сегрегацијата се појавуваат како цел во секторот образование, со активности кои се предвидени под овој наслов, вклучително и анализа на ситуација, усвојување на законски акти, обука за кадарот од образованието, и подигање на свеста кај Ромите, Ашкалиите и Египќаните за формите на дискриминација и сегрегација во образованието.⁷⁶ Мерките за борба против дискриминацијата, исто така, се содржани во секторот „Безбедност, полиција и правда“, со активности кои вклучуваат и имплементација и спроведување на законите без дискриминација и вработување на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во полицијата на Косово.

БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ: НАУЧЕНИ ЛЕКЦИИ

Во рамките на Западен Балкан, Албанија, Хрватска, Поранешна Југословенска Република Македонија и Црна Гора имаат усвоено закони за бесплатна правна помош. Покрај тоа, во отсуство на национален закон за бесплатна правна помош во Босна и Херцеговина, Република Српска усвои свој закон во 2008 година.⁷⁷ Исто така, во Косово е усвоен Закон за бесплатна правна помош.

Иако во ниеден од законите не се предвидува конкретно обезбедување на бесплатна правна помош во случај на дискриминација на основа на етничко потекло, законите, исто така, во такви случаи не забрануваат бесплатна правна помош. Законот од Црна Гора остава најмногу простор во тој поглед, и наведува само три типа на постапки кои не се подобни за бесплатна правна помош.⁷⁸ Законот за бесплатна правна помош во Косово се применува на граѓански, управни, прекршочни и кривични постапки⁷⁹, додека, пак, Законот за бесплатна правна помош во Албанија ги опфаќа управните, граѓанските и кривичните предмети⁸⁰. Таквите закони во Хрватска и во Поранешна Југословенска Република Македонија се порестриктивни: бесплатната правна помош во Хрватска е достапна во принцип за постапки кои разгледуваат прашања на положба; права на социјална заштита, пензија и здравствено осигурување; права од работен однос; семејни односи и пријателски разрешници.⁸¹ Слично на тоа, Законот за бесплатна правна помош во Поранешна Југословенска Република Македонија содржи постапки дека правна помош може да се обезбеди за кое било „прашање од интерес на апликантот“, а тие прашања се дефинирани како права на социјално, здравствено, пензиско или инвалидско осигурување; работни односи; заштита на деца, малолетници и жртви на семејно насилство; заштита на жртвите на кривични дела, жртвите на трговија со луѓе и имотни права.⁸² Конечно, релевантните закони во Црна Гора и Република Српска содржат членови за недискриминација во пристапот до правна помош каде е вклучено и етничкото потекло.⁸³ Таков член, исто така, има и во Законот во Косово.

Програмите за бесплатна правна помош може да се гледаат како начин со кој ќе се зајакнат правата на најранливите групи во општеството дека тие се еднакви пред законот. Иако таквите програми кои потенцијално служат како важна цел во борбата против дискриминацијата, сепак, не е јасно дали Ромите имале придобивки во тој поглед. Во Албанија и Црна Гора, се чини дека во голема мера Ромите не можат да добијат пристап до бесплатна правна помош заради тоа што документите кои се бараат за таа цел се обично оние документи за кои Ромите бараат помош. Ромите ретко имаат пристап до правната помош во Хрватска заради комбинација од недоволно јавни информации и административни барања од апликантите, како и малиот надомест за давателите на оваа услуга. Расположливоста на бесплатна правна помош во Поранешна Југословенска Република Македонија, од една страна, е ниска како резултат на особено строгите услови за акредитација.⁸⁴

Во Србија, бесплатната правна помош беше пилот-проект во рамките на проектот поддржан од УНДП. Овој пилот-проект е единствената програма за бесплатна правна помош на Западен Балкан за кој на располагање има податоци за корисниците распределени според етничкото потекло. Податоците покажуваат дека Ромите релативно ретко имале пристап до бесплатната правна помош, а тоа изнесува само 2,8 проценти од сите корисници.⁸⁵ Во исто време, вклученоста на двете ромски НВО (*Бахталине* од Крагуевац и *Освит* од Ниш) како даватели на бесплатна правна помош може да се оцени позитивно, како и, генерално, соработката со НВО во испораката на бесплатна правна помош за најранливите групи.⁸⁶ Меѓутоа, досега, иако е изработен нацрт-закон, Србија нема усвоено Закон за бесплатна правна помош.

* Борбата против дискриминацијата, еднаквоста и особено родовата еднаквост се основните принципи кои се наведени во *Стратегијата за подобрување на положбата на Ромите и Египќанките во Црна Гора 2012-2016*.⁸⁷ Покрај тоа, во *Стратегијата* се истакнува дека овие принципи се неопходни, но не се доволни услови за еднаквоста и особено за заштитата на жените од семејно насилство, повикувајќи на усвојување на локални акциски планови за справување со насилството врз жените и развој на локалните служби за поддршка на жртвите на семејното насилство, како

и за вклучување на жените Ромки и Египќанки во теренските тимови кои работат на справување со насилството врз жените.⁸⁸ Овие мерки се соодветно инкорпорирани во *Акцискиот план за имплементација на стратегијата за 2012 година*, што претставува анекс на Стратегијата.

* *Делот од Стратегијата за подобрување на положбата на Ромите во Република Србија од 2010 година* насловен „Дискриминација и сродни прашања“ содржи кратка анализа на дискриминацијата врз Ромите во неколку сфери од животот

и дава кратка листа на препораки, вклучително и обуки за припадниците на полицијата, судството и локалните власти за заштита на малцинствата и забрана на дискриминацијата; афирмативни активности за да се зголеми бројот на вработени Роми во полицијата, судството и единиците на локалната самоуправа; и формирање на општински канцеларии на правобранителот.⁸⁹ Тие препораки се одразени во Акцискиот план, кој ја претставува речиси втората половина од *Стратегијата*. Делот за дискриминација, исто така, содржи и забелешка дека имплементацијата на мерките кои се предвидени во други области опфатени со *Стратегијата* може да се очекува дека ќе придонесе кон намалување на дискриминацијата. На истиот начин на кој делот во *Стратегијата* за положбата на жените повикува Владата да преземе мерки за борба против дискриминацијата врз ромското население, генерално, и повеќекратната дискриминација особено врз ромските жени, во делот за дискриминација се истакнува дека „посебно внимание треба да се посвети на положбата на ромските жени и девојчиња, кои честопати се предмет на двојна и повеќекратна дискриминација“.⁹⁰

2.2 Борба против дискриминацијата на регионално и локално ниво

Информирање на јавноста од страна на институциите за човекови права на централно ниво

Со исклучок на Босна и Херцеговина, законите на Западен Балкан за основање на институции за човекови права на централно ниво предвидуваат активности за тие институции, кои тие, исто така, ги спроведуваат и на локално ниво.

- * Во Албанија, Законот за народен правобранител од 1999 година содржи одредба за привремено назначување на локални претставници за работа на конкретни случаи.⁹¹ *Стратешкиот план и акцискиот план за комесарот за заштита од дискриминација 2012-2015*, од една страна, предвидува отворање на локални канцеларии во шест града во рамките на апелациските судови како начин за проширување на активноста на комесарот ширум земјата.⁹² Иако досега не се отворени такви канцеларии, кампањи за подигање на свеста и информирање се организирани во рамките на проектот НПР во Ѓирокастро, Грабиан, Лежа, Лушње, Поградец, Шушица и Тирана. Активностите за информирање на народниот правобранител и на комесарот за заштита од дискриминација понатаму се разгледани како добри практики во Дел 2.3.
- * Во Хрватска, Законот за правобранител од 2011 година предвидува дека покрај главната канцеларија во Загреб правобранителот треба да отвори регионални канцеларии.⁹³ Во моментот не се планира отворање на такви канцеларии, но во 2012 година четири НВО беа избрани да служат како места за контакт.
- * Законот за правобранител од 2003 година во Поранешна Југословенска Република Македонија предвидува отворање на подрачни канцеларии во Битола, Кичево, Куманово, Струмица, Штип и Тетово.⁹⁴ Овие подрачни канцеларии на правобранителот ќе бидат подетално разгледани како добра практика во Дел 2.3.
- * Законот за правобранител од 2010 година во Косово предвидува дека покрај главната канцеларија во Приштина, „правобранителот може да отвори други канцеларии на територијата на Република Косово доколку е потребно тоа“.⁹⁵ Покрај отворањето на регионални канцеларии во Ѓњилане, Грачаница, Митровица, Пеќ, Призрен, како и дополнителни потканцеларии во Грачаница и Северна Митровица, правобранителот организира „Отворени денови“ на отворен јавен простор во секоја општина најмалку еднаш месечно. Класифицирани како добри практики, овие активности се прикажани подолу во Дел 2.3.
- * Законот за заштита на човековите права и слободи на Црна Гора од 2011 година содржи одредба дека заштитникот ќе биде базиран во Подгорица, но дека може да спроведува „Денови на заштитникот“ надвор од централната канцеларија.⁹⁶ Доследно на оваа одредба, Канцеларијата на заштитникот за човекови права и слободи организира Денови на заштитникот ширум Црна Гора. Оваа форма на информирање ќе биде опишана како добра практика во Дел 2.3.
- * Законот за заштита на граѓаните од 2007 година во Србија ја предвидува централната канцеларија во Белград, но и дека заштитникот на граѓаните (т.е. правобранителот) може да отвора и регионални канцеларии.⁹⁷ Досега, заштитникот на граѓаните има отворено локална канцеларија во Јужна Србија (Бујановац, Прешево и Медвеџа), како и воспоставено видеоврски за контакт со институцијата правобранител од 10 други општини ширум Србија. Покрај тоа, заменик-заштитникот на граѓаните за правата на националните малцинства организира посети на ромските населби најмалку еднаш во неделата. Активностите за информирање

на заштитникот на граѓаните се дискутираат како добра практика во Дел 2.3, како и релевантните активности кои се преземаат од страна на комесарот за заштита на еднаквоста.

Обезбедување на имплементација на законите за родова еднаквост на локално ниво

Законите за родова еднаквост кои се усвоени во Западен Балкан вклучуваат одредби за регионална и/или локална имплементација. Законот за родова еднаквост во општеството од 2008 година во Албанија предвидува дека „органите на локалната власт треба да назначат еден или неколку локални вработени лица за родова еднаквост во нивните структури“.⁹⁸ Во Босна и Херцеговина, центрите за родови прашања имаат задача да вршат мониторинг и промовирање на имплементацијата на Законот за родова еднаквост.⁹⁹ Законот за родова еднаквост во Хрватска, од друга страна, пропишува формирање на комисии за родова еднаквост на ниво на регионална самоуправа, притоа дозволувајќи слични комисии да се основаат на локално ниво.¹⁰⁰

Во Поранешна Југословенска Република Македонија, Законот за еднакви можности за жените и мажите повикува на формирање на Комисија за еднакви можности во секоја општина и назначување на лице кое ќе служи како локален координатор за еднакви можности за жените и мажите.¹⁰¹ Слично на тоа, Законот за родова еднаквост во Косово предвидува дека службениците и Комисиите за родова еднаквост ќе бидат назначени на општинско ниво.¹⁰² Законот за родова еднаквост во Црна Гора не предвидува посебни активности од страна на општините, но го задолжува министерството кое е одговорно за надзор на имплементацијата на Законот (Министерство за човекови и малцински права) да обезбедува помош на локално ниво за основање на соодветни механизми за таа цел. Конечно, Законот за родова еднаквост на Србија пропишува дека единиците на локалната самоуправа треба да формираат постојана работна група или да назначат лице одговорно за родова еднаквост.¹⁰³ Меѓутоа, она што недостасува за Западен Балкан во целина се докажете дека регионалната и локалната имплементација на законите за родова еднаквост извршиле влијание врз положбата на ромските жени.

Други иницијативи на централно ниво за борба против дискриминацијата на локално ниво

Обуки на локално ниво за борба против дискриминацијата се одржани во Хрватска, Србија и Поранешна Југословенска Република Македонија. Во Хрватска, обуката беше испорачана на вработените во локалните бироа за вработување во рамките на кампањата на Канцеларијата за човекови права и правата на националните малцинства во 2011 година. Во Србија, од друга страна, обука за локалните власти од Бујановац,

Прешево и Врање беше понудена преку Заедничката програма на ОН „Градење на мирот и инклузивен локален развој“.¹⁰⁴ Неодамна, при крајот на 2012 и почетокот на 2013 година, проектот НПИР организираше серија на работилници ширум Поранешна Југословенска Република Македонија со повеќе од 100 локални даватели на услуги од центрите за социјална работа, Фондот за здравствено осигурување и Државната агенција за вработување.¹⁰⁵

Повеќето единици на локалната самоуправа во Хрватска имаат основано координативни тела за човекови права.¹⁰⁶ Во Косово, иако општините се обврзани да ги одржуваат одделенијата за човекови права, политичкото назначување на координатори на овие институции резултира во состојба во која дури и работата на најангажираните и квалификувани лица административно и финансиски зависи од односот помеѓу назначеното лице и локалната самоуправа која го најмила.¹⁰⁶

Политики и иницијативи на локално ниво

Можеби не е за изненадување, разликите помеѓу иницијативите кои се генерираат на локално ниво се поголеми отколку разликите помеѓу државните иницијативи или нивната имплементација на локално ниво. Додека тој факт се одразува во практиките кои се дискутираат во останатиот дел на овој документ, добрите практики помеѓу нив, исто така, укажуваат на потенцијал за нивно повторување во поголем размер.

- * Во Албанија, иницијативата која во 2006 година ја започна швајцарската НВО Terre des Hommes во соработка со централните власти и ромските НВО се однесува на децата во ризик од дискриминација во форма на злоупотреба, занемарување, експлоатација и/или трговија со деца преку воспоставување на Единици за детска заштита во 9 урбани и 4 рурални области. Оваа иницијатива се дискутира како добра практика во Дел 2.3.
- * Состојбата со децата во ризик од дискриминација се разгледува и со втората иницијатива во Албанија. Од 2009 година, Save the Children, со финансии од Делегацијата на ЕУ во Албанија, го поддржа проектот „Заштита и интегрирање на децата на улица во Тирана“, со кој се опфатени околу 200 деца во ризик или деца кои живеат и работат на улиците. Оваа иницијатива, исто така, се разгледува во Дел 2.3.
- * Во Албанија, во Општина Тирана отворена е Канцеларија за борба против дискриминацијата во 2011 година. Канцеларијата, во која има вработено само едно лице, нема формални релации со комесарот

за заштита од дискриминација или со Институцијата на народниот застапник (правобранителот).

- * Во Хрватска, Општинскиот суд во Вараждин ја изрече првата пресуда за дискриминација врз Ромите во Хрватска на почетокот на 2012 година. Овој предмет се однесувал на одбивање на барање за практикантска работа на двајца средношколци Роми на основа на нивното етничко потекло. Судскиот процес и пресудата се претставени во повеќе детали како добра практика подолу во Дел 2.3.
- * Во градот Куманово во Поранешна Југословенска Република Македонија, иницијативата „Стоп за двојната дискриминација“, спроведувана од ромската НВО Дром, се фокусира на примена на законот за спречување на дискриминацијата особено за маргинализираните ромски жени. Повеќе детали за овој проект како добра практика се дадени во Дел 2.3.
- * Во Косово, службениците од локалната самоуправа во Гаковица се справија со случај на сегрегација во основно училиште преку укинување на одделението составено од 24 деца Роми, Ашкалии и Египќани и прераспределба на децата во одделенијата со мнозинство ученици од албанска националност, а истовремено преземале чекори за подобрување на животните услови на децата Роми, Ашкалии и Египќани и нивните семејства. Дополнителни информации за овој пример на добра практика може да се најдат во Дел 2.3.
- * Во Црна Гора, НВО Центар за ромски иницијативи од Никшиќ (во соработка со Мрежата на жени Ромки, Ашкалии и Египќанки Прва спроведоа низа на активности кон крајот на 2012 и почетокот на 2013 година за да се привлече вниманието и за да се спречат присилните и договорените бракови, со користење на искуствата на 10 жени Ромки и Египќанки од таквите бракови. Тие активности се прикажани како добра практика во Дел 2.3.
- * Во Србија, првата телефонска линија за помош која нуди услуги на ромски јазик за жените и децата кои се жртви на семејно насилство беше воспоставена во 2005 година во градот Ниш од страна на женската ромска НВО Освит. Оваа добра практика во повеќе детали е претставена во Дел 2.3.

2.3 Добри практики во борбата против дискриминацијата на регионално и локално ниво

Во Дел 2.1 и 2.2 даден е преглед на законите, политиките и иницијативите кои се релевантни во борбата против дискриминацијата на централно, регионално и локално ниво, додека, пак, овој дел се фокусира на добрите практики. Иако овој дел најмногу содржи профил на конкретни практики опишани на една страна, во резимирираниот преглед подолу наведени се заедничките работи кај сите поединечни профили.

Од 14 примери на добри практики кои се претставени подолу, 7 се однесуваат на активности за информирање на локално ниво кои се спроведени од државните институции за човекови права. Таквиот опфат особено е важен за Ромите кои живеат надвор од главните градови, кај кои заради патните трошоци тоа може да не биде овозможено, а комуникацијата со централните институции да претставува заплашувачка и тешка или заради причини кои се поврзуваат со образованието и/или јазичните бариери. Покрај тоа, фактот дека институциите кои преземаат активности за информирање се отчетни пред владата, се претпоставува дека тоа ги прави помалку подложни на влијанијата на локалната политика.

Дополнителните четири примери на добра практика се однесуваат на децата и младите. Додека фокусот на тие две иницијативи во Албанија е на децата во ризик од експлоатација и/или трговија со деца со што се одразува опсегот на проблемот со експлоатација и трговија со деца кај Ромите и Египќаните таму, примерите од Хрватска се однесуваат на конкретни примери на дискриминација врз децата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во врска со нивниот пристап до образование. Примерот од Косово, исто така, се однесува на конкретни примери.

Останатите три примери на добри практики кои се претставени во овој дел првенствено се дизајнирани да се однесуваат на состојбата со ромските жени.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 1: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Единици за детска заштита

Иницирано од: НВО Terre des Hommes, Швајцарија

Спроведувано од:

- * Terre des hommes,
- * Коалицијата на НВО „Обединети за детската грижа и заштита“ (ВКТФ), која се состои од 25 домашни и меѓународни НВО,
- * Министерството за труд, социјални работи и еднакви можности,
- * Единиците на локалната самоуправа во Елбасан, Фиер, Ѓирокастро, Горца, Поградец, Саранда, Тирана и Валона, како и четири рурални области во регионот на Фиер и Валона.

Опис

Во рамките на проектот „Развој на мрежа за безбедна детска заштита“, кој е подготвен и предводен од швајцарската НВО Terre des hommes, вкупно 33 единици за детска заштита се воспоставени во рамките на единиците за локална самоуправа, кои ја имаат преземено одговорноста да ги финансираат единиците за детска заштита.

Единиците за детска заштита работат на прашањата на злоупотреба на децата, занемареност, експлоатација и трговија со децата како форми на дискриминација. Децата, кои вработените во единиците за детска заштита, ги имаат идентификувано дека се во ризик или во потреба од заштита се упатуваат на службите за поддршка во согласност со проценетите потреби. Помеѓу октомври 2009 и мај 2012 година, единиците за детска заштита работеа на вкупно 1.038 случаи, а 217 деца биле упатени кај разни служби. Една од целните групи на единиците за детска заштита (но, не само таа група), се децата на Ромите и Египќаните кои го претставуваат најголемиот број на корисници.

Локација

- * Општините на Драч, Елбасан, Фиер, Ѓирокастро, Горца, Поградец, Саранда, Тирана и Валона,
- * Четири рурални области во регионот на Фиер и Валона.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно (но, не исклучително) таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите и Египќаните,
- * Холистички пристап,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

Веб-страница: <<http://www.tdh.ch/en/countries/Албанија>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 2: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Заштита и интегрирање на децата од улица во Тирана

Иницирано од: Save the Children

Спроведувано од:

- * Save the Children,
- * Општината Тирана,
- * НВО Децата на светот и на Албанија – Човекови права (FBSH).

Опис

Со овој проект спроведен во 2009 година од Save the Children и од неодамна финансиран од Делегацијата на ЕУ во Албанија (во 2011 и 2012), се воспостави дневен центар во просториите кои ги обезбеди општината. Во секоја година од работењето, центарот обезбедува услуги на приближно 300 деца во ризик кои живеат и работат на улиците и се изложени на експлоатација и злоупотреба, вклучително и трговија со деца. Бидејќи децата на Ромите и Египќаните го претставуваат мнозинството на деца кои живеат и работат на улиците, Ромите и Египќаните претставуваат главната целна група на овој центар.

Центарот континуирано спроведува теренски активности за да се идентификуваат децата во ризик и да се воспостави контакт со семејствата на децата. Покрај теренските активности, услугите кои центарот ги обезбедува за децата во ризик и нивните семејства вклучуваат помош при раѓањето и запишувањето во матичната книга на родените, медицинска поддршка и запишување на училиште. Во исто време, центарот обезбедува обуки за службите кои работат со децата кои живеат и работат на улиците и со нивните семејства.

Локација: Тирана

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно (но, не исклучително) таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите и Египќаните,
- * Холистички пристап,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

Веб-страница: <<http://www.scАлбанија.org/html/wwd.htm>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 3: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Координација во обезбедувањето на итни услуги за присилно иселените ромски семејства

Иницирано од: Албанската Институција на народниот застапник (правобранител)

Спроведувано од:

- * Албанската Институција на народниот застапник (правобранител),
- * Домашните НВО: Албански црвен крст, Ало 116, Центар за човековите права на децата во Албанија, Ромски бахт Албанија, Тиранско друштво за правна помош,
- * Меѓународните организации: Ромски образовен фонд, Швајцарска фондација за иновации, Terre des hommes, World Vision,
- * Фондацијата Vodafone во Албанија.

Опис

Кога осум ромски семејства беа присилно иселени од привременото сместување во Тирана во февруари 2012 година, со еден исклучителен пример на теренска работа, народниот застапник обезбеди итно сместување за 12 дена во просториите на Институцијата на народниот застапник. Во текот на овој период, народниот застапник го стави на располагање целиот персонал на канцеларијата да даваат совети, да примаат приговори и да ги идентификуваат правните проблеми на семејствата.

Народниот застапник, исто така, презема водство во координацијата помеѓу локалните, регионалните и централните власти, како и со други домашни и меѓународни чинители за да се изнајде одржливо решение за потребите на семејствата, не само во врска со животните услови, туку и во областите на образованието и здравството. За таа цел, народниот застапник комуницираше континуирано со Дирекцијата за водоснабдување и канализација на Тирана, полицијата и регионалниот директорат за образование, како и со Министерството за здравство и Министерството за труд, социјални работи и еднакви можности. Во таквата комуникација беа вклучени официјални препораки за овие партнер организации. Покрај тоа, во поглед на справувањето со состојбата на иселените семејства и спречувањето на слични ситуации во иднина, народниот застапник издаде препораки за амандмани на постојните закони за граѓанско регистрирање и домување.

Иако досега не е спроведено одржливо решение за состојбата со семејствата, причините за тоа се надвор од опсегот на работата на Институцијата на народниот застапник.

Локација: Тирана

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Координација со други политики,
- * Холистички пристап.

Веб-страница: <<http://www.avokatipopullit.gov.al/?lang=en>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 4: АЛБАНИЈА

Назив на практиката:

Подобрување на информирањето на локално ниво од комесарот за заштита од дискриминација

Иницирано од:

Албанскиот комесар за заштита од дискриминација

Спроведувано од:

- * Албанскиот комесар за заштита од дискриминација,
- * Локалните власти во Ѓирокастро, Грабиан, Лежа, Лушње, Поградец, Шушица и Тирана.

Опис

Со поддршка од проектот НПИР, во 2012 година беше воспоставена соработка помеѓу седум единици на локалната самоуправа и комесарот за заштита од дискриминација, кој е централната институција за борба против дискриминацијата.

Во рамките на оваа соработка, секоја од вклучените единици на локалната самоуправа назначија вработени лица како „фокусни точки за дискриминација“ за да одржуваат контакти со комесарот за заштита од дискриминација, за да упатуваат предмети на дискриминација и да ги организираат отворените денови.

Отворените денови кои се одржуваат на отворено имаат за цел да се олеснат контактите помеѓу членовите на обесправените заедници и техничкиот персонал на комесарот за заштита од дискриминација. На овие настани, граѓаните добиваат информации за релевантните закони и за механизмите и процедурите на комесарот за заштита од дискриминација, како и помош за поднесување на приговори до комесарот за заштита од дискриминација.

Локација

- * Заедници:¹ Грабиан, Шушица,
- * Општини: Ѓирокастро, Лежа, Лушње, Поградец и Тирана,

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите и Египќаните,
- * Координација со други политики на локално и централно ниво,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

Веб-страница: <<http://www.kmd.al/?gj=gj2>>

¹ Овој термин се употребува за руралните единици на локалната самоуправа во Албанија.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 5: ХРВАТСКА

Назив на практиката: Осудување на дискриминацијата врз Ромите

Иницирано од:

- * Ромите средношколци, Жељка Балог и Лидија Игнац,
- * НВО Ромите за Ромите од Хрватска, Чаковец,
- * НВО Центар за мировни студии, Загреб,
- * Канцеларијата на хрватскиот правобранител.

Спроведувано од: Општинскиот суд Вараждин.

Опис

Општинскиот суд во градот Вараждин за првпат изрече пресуда на домашен суд во Хрватска за дискриминација на Ромите во почетокот на 2012 година. Случајот започнал кога две ромски ученички во средното економско училиште, Жељка Балог и Лидија Игнац, се пријавиле, но биле одбиени да вршат практикантска работа во еден бизнис во Вараждин.

Ученичките се обратиле за помош до НВО Ромите за Ромите од Хрватска. Потоа, оваа организација работела заедно со НВО Центар за мировни студии и Канцеларијата на правобранителот за да се поднесе овој предмет во судот.

Иако судската одлука за овој предмет сè уште не е законски обврзувачка, нејзината потенцијална важност за охрабрување на другите Роми да поднесуваат предмети за дискриминација пред судот, како и за влијанието на јуриспруденцијата за дискриминација во иднина во Хрватска, не треба да се потценуваат.

Локација: Вараждин.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

Веб-страница:

<http://www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/prva-presuda-za-diskriminaciju-Romite-u-hrvatskoj#news_view>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 6: ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Назив на практиката: Подигање на свеста за положбата на ромските жени и расположливи правни лекови

Иницирано и спроведувано од: Центарот за ромска заедница Дром Куманово.

Опис

Спроведуван во 2012 година од страна на ромската НВО Дром од Куманово со финансиска поддршка од УНДП и Канцеларијата на високиот комесар за човекови права на ОН, проектот „Стоп за двојната дискриминација“ се фокусираше на примената на Законот за спречување на дискриминацијата особено за големата маргинализација на ромските жени.

Проектот започна со теренско истражување за состојбата на ромските девојчиња и жени во трите ромски заедници во Куманово, со што беа собрани вкупно 400 одговори. Во клучните наоди од истражувањето е фактот дека ромските жени во Куманово се во многу полоша положба отколку мажите, во однос на вработувањето и образованието. Наодите од истражувањето, исто така, укажуваат дека степенот на дискриминација врз ромските жени може да се намали преку обезбедување на повисоко образовно ниво за ромските девојчиња.

По завршувањето на теренското истражување, проектот организираше јавни расправи на кој заедно дискутираа локалните Роми со претставниците на локалната самоуправа и правобранителот. Проектот, исто така, изработи и информативни материјали за дистрибуција во ромските населби.

Локација: Куманово.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Внимание на родовите прашања,
- * Координација со други политики.

Веб-страница: <<http://www.drom.org.mk/?lang=2>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 7: ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Назив на практиката: Подрачни канцеларии на народниот правобранител

Иницирано и спроведувано од: Институцијата на правобранителот, Скопје.

Опис

Со Законот за народен правобранител од 2003 година во Поранешна Југословенска Република Македонија се пропишува отворање на шест подрачни канцеларии на народниот правобранител, дополнително на главната канцеларија на народниот правобранител во Скопје.¹ Овие канцеларии беа отворени во 2006 година, а со нив раководи заменик-народен правобранител.

Од отворањето на подрачните канцеларии, бројот на предмети на Канцеларијата на народниот правобранител покажува одредено зголемување, и севкупно и во однос на бројот на приговори поднесени од (самодекларирани) Роми – додека вкупниот број на приговори добиени во 2005 година изнесувал 3.053, тој број во 2011 година изнесувал 4.256. Ромите, исто така, поднеле 87 приговори до народниот правобранител во 2011 година, во споредба со 41 приговор во 2005 година.

Подрачните канцеларии, исто така, соработуваат со ромските НВО, како и со ромските информативни центри воспоставени во девет општини во рамките на Министерството за труд и социјална политика.

Локација: Битола, Кичево, Куманово, Струмица, Штип и Тетово.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Координација со други политики.

Веб-страница: <<http://www.ombudsman.mk/>>

¹ Закон за народен правобранител [Закон за народен правобранител], *Службен весник на Република Македонија* 60/2003, член 44.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 8: КОСОВО*

Назив на практиката: Спечување на сегрегацијата во образованието

Иницирано и спроведувано од: Општинските власти во Урошевац и Ѓаковица, со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Косово.

Опис

Во Урошевац, писмото од општинскиот офицер за заедници и враќање за постоењето на клас во прво одделение во јавното основно училиште составено само од деца Ашкалии ја поттикна Мисијата на ОБСЕ во Косово да дискутира за состојбата со образованието со училишните директори. Одделението било последователно распуштено, а децата Ашкалии биле распределени во одделенијата со деца етнички Албанци.

Во Ѓаковица, кога беше формиран класот на ученици во второ одделение во јавното основно училиште, и се состоеше од 24 деца Роми, Ашкалии и Египќани, општинскиот офицер за заедниците и враќање (Египќанин) работеше заедно со градоначалникот (етнички Албанец) да се поправи состојбата.

Сегрегираниот одделение беше распуштено, а децата Роми, Ашкалии и Египќани беа распределени низ одделенијата во училиштето со мнозинство деца етнички Албанци. Другите загрижености беа делумно разрешени преку иницијативата на градоначалникот да ги подобри животните услови за ромските деца и за нивните семејства. Тоа беше направено преку распределба на 120 градежни парцели за нови градби. Во тек е градбата на куќи на распределеното земјиште со поддршка од Caritas Швајцарија.

Друг случај на сегрегација во Ѓаковица поттикна осум родители на деца Роми, Ашкалии и Египќани, со поддршка од Центарот за правна помош и регионален развој и Европскиот центар за малцински прашања Косово, да започнат судски процес во јануари 2013 година.¹

Локација: Урошевац и Ѓаковица.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Холистички пристап (Ѓаковица),
- * Учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во дизајнирањето на политиките (Ѓаковица).

Веб-страница: <<http://kk.rks-gov.net/ferizaj/>>, <<http://kk.rks-gov.net/gjakove/>>

* Оваа назнака е без штета по позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

¹ Европски центар за малцински прашања Косово, *Сегрегацијата во образованието во Општина Ѓаковица* (Prishtinë/Приштина: Европски центар за малцински прашања Косово, 2013).

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 9: КОСОВО*

Назив на практиката: Подобрување на информирањето на локално ниво од Институцијата народен правобранител

Иницирано и спроведувано од: Институцијата народен правобранител во Косово, Приштина.

Опис

Во последните години се забележува подобрен пристап до Институцијата народен правобранител од страна на руралните и ранливите заедници, вклучително и од Ромите, Ашкалиите и Египќаните. Ова подобрување во голема мера се должи на активностите за информирање на институцијата преку регионалните канцеларии и отворените денови.

Петте регионални канцеларии и двете потканцеларии на Институцијата народен правобранител обезбедуваат континуирано присуство кое се има покажано корисно од аспект на обезбедување на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните (меѓу другите) со информации како да ги адресираат нивните загрижености (кои не се ограничени на дискриминација) до соодветните институции. Со отворените денови на јавен простор, од друга страна, вработените во Централната канцеларија на народниот правобранител се присутни во секоја од општините најмалку еднаш во месецот.

Податоците за бројот на поднесени претставки до Институцијата народен правобранител од страна на Ромите се достапни од 2010 година, а тој број останува релативно мал во однос на вкупниот број на добиени претставки (16 поднесени претставки од Роми во вкупниот број од 1.233 во 2010 година; 18 поднесени претставки од 1.453 во 2011 година).¹ Меѓутоа, сè додека контактите помеѓу Ромите, Ашкалиите и Египќаните и Институцијата народен правобранител резултираат во упатување до други институции, очигледно е дека зачестеноста во комуникацијата на Ромите со Институцијата народен правобранител се има зголемено повеќе отколку што тоа го покажуваат статистичките податоци за поднесени претставки.

Локација

- * Регионални канцеларии: Ѓњилане, Грачаница, Митровица, Пеќ и Призрен,
- * Дополнителни потканцеларии: Грачаница и северна Митровица,
- * Отворени денови: сите општини.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Координација со други политики.

Веб-страница: <<http://www.ombudspersonKosovo.org/?id=2,0,151,157,e>>

* Оваа назнака е без штета по позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

1 Не се достапни податоци за приговорите кои ги имаат поднесено Ашкалиите или Египќаните

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 10: ЦРНА ГОРА

Назив на практиката: Акција против присилните бракови

Иницирано од: НВО Центар за ромски иницијативи, Никшиќ.

Спроведувано од:

- * НВО Центар за ромски иницијативи, Никшиќ,
- * Мрежа на жените Ромки, Ашкалии и Египќанки – *Прва*.

Опис

Женската невладина организација „Центар за ромски иницијативи“ од Никшиќ ја води имплементацијата на проектот „Акција против раните и присилни бракови во заедниците на Ромите и Египќаните“ кон крајот на 2012 и почетокот на 2013 година. Со поддршка од Американската амбасада во Подгорица, проектот се спроведува во соработка со женската мрежа *Прва* на жените Ромки, Ашкалии и Египќанки.

Една од клучните активности на проектот е „патувачки караван на жените“, кој беше организиран во октомври 2012 година. Со караванот, беа прикажани личните искуства од раните и присилните бракови на 10 жени Ромки и Египќанки, беа дистрибуирани печатени материјали за правата на жените и девојчињата и беа посетени 17 ромски населби во Беране, Никшиќ, Подгорица и Улцињ. Исто така, беше изработен документарен филм со сведоштва на жртвите на присилните и договорени бракови, кој беше финансиран од Одделението за родова еднаквост при Министерството за правда и Министерството за човекови и малцински права.

Проектот, исто така, вклучуваше и организирање на марш во Подгорица. На маршот, жените и девојчињата Ромки и Египќанки беа придружени од други Ромки и Египќанки, како и од претставници на неромските НВО, политички партии, Европското женско лоби и Одделението за родова еднаквост при Министерството за правда.

Локација: Беране, Никшиќ, Подгорица и Улцињ.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Внимание на родовите прашања.

Веб-страница: <<http://www.crink.me>>,
<<https://www.facebook.com/centarzaromske.inicijative?ref=ts&fref=ts>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 11: ЦРНА ГОРА

Назив на практиката: Денови на народниот правобранител

Иницирано и спроведувано од: Канцеларијата на заштитникот на човековите права и слободи (народен правобранител), Подгорица.

Опис

Канцеларијата на заштитникот на човековите права и слободи од Црна Гора спроведува активности за информирање надвор од Подгорица, преку повремени посети на различни локации низ земјата. Оваа практика, која се нарекува „Денови на народниот правобранител“ (*Dani Zaštitnika*) не вклучува само директни контакти со поединечни граѓани, туку и средби со претставниците на единиците на локалната самоуправа, како и посети на образовните институции.

Додека директните контакти помеѓу народниот правобранител и неговите/нејзините вработени служат првенствено да се собираат приговори во однос на работата на државните институции, институциите на локалната самоуправа и други јавни органи, средбите кои се одржуваат со единиците на локалната самоуправа и образовните институции служат да се врши дисеминација на информации за опфатот на работата на Канцеларијата на заштитникот на човековите права и слободи, како и за приговорите кои се добиени од граѓаните во врска со функционирањето на локалните институции.

Во 2011 година беа одржани три Денови на народниот правобранител, а зачестеноста на активностите за информирање на Канцеларијата на заштитникот за човекови права, речиси тројно се зголеми во 2012 година.

Локација: Ширум државата.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите.

Веб-страница: <<http://www.ombudsman.co.me/eng/index.htm>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 12: СРБИЈА

Назив на практиката: Двојазична телефонска линија за помош на жени и деца жртви на насилството

Иницирано и спроведувано од: Асоцијацијата на ромските жени - *Освит* (Ниш)

Опис

Основана е во 2005 година од страна на женската ромска НВО *Освит* од Никшиќ, и оваа телефонска линија за помош претставува прва таква услуга на ромски јазик во Европа. Телефонската линија работи 24 часа во денот, на ромски и на српски јазик, и со текот на времето се зголеми бројот на жени кои не се од ромска националност, а на кои им се дава оваа услуга, поради што беше прекината телефонската линија за поширокото население при што градот го прекина нејзиното финансирање.

Додека во периодот помеѓу 1992 и 2005 година телефонската линија за помош со која раководеше градот Ниш имаше примено повици од само седум ромски жени, линијата за помош со која раководи *Освит* има преземено повеќе од 900 повици од ромските жени во периодот од 2005 до 2011 година, како и повици од 1.457 жени кои не се од ромска националност.

Телефонската линија за помош нуди упатување до локалните јавни служби и поддршка за поднесување на документи, а организацијата има потпишано меморандум за соработка со локалниот Центар за социјални работи, „Свети Сава“. Покрај тоа, *Освит* одржува месечни работилници во ромските населби за семејно насилство, кои ги опфаќаат и мажите и жените.

Локација: Ниш.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно (но, не исклучително) таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Интегриран пристап за неромското и ромското население,
- * Внимание на родовите прашања.

Веб-страница: <<https://www.facebook.com/pages/Udru%C5%BEenje-Romkinja-Osvit/197466090294954>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 13: СРБИЈА

Назив на практиката: Активности за информирање на комесарот за заштита на еднаквоста

Иницирано од: Српскиот комесар за заштита на еднаквоста.

Спроведувано од:

- * Српскиот комесар за заштита на еднаквоста, Белград,
- * НВО Праксис (Белград),
- * НВО Регионален центар за малцинства (Белград).

Опис

Покрај истрагата за поединечни случаи на дискриминација врз Ромите и разработка и објавување на формални мислења за таквите случаи во областите на образование, домување и јавни информации, во 2012 година, комесарот за заштита на еднаквоста во Белград започна иницијатива за директно информирање на локалните ромски заедници.

Ваквите активности беа преземени во соработка со невладините организации Праксис и Регионалниот центар за малцинства (двете од Белград) во рамките на проектот „Еднакви шанси за подобри перспективи – зајакнување на Ромите во борбата против дискриминацијата“. Проектот е поддржан од владата на Холандија.

Во поглед на воспоставување на комуникација со ромските заедници ширум земјата, проектот е насочен кон десет локации (не сите од нив беа дефинирани до јануари 2013 година). На секоја локација од проектот, вработените од канцеларијата на комесарот за заштита на еднаквоста ги посетуваат ромските населби за да се вклучат во неформална размена со локалните Роми за нивните проблеми и правните лекови кои ги нуди комесарот за заштита на еднаквоста и другите институции кои работат на тие проблеми.

Локација: Нови Пазар, Прокупље, Смедеревска Паланка и седум други (да се одредат).

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите.

Веб-страница: <<http://www.ravnopravnost.gov.rs/engleski.php>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈАТА 14: СРБИЈА

Назив на практиката: Активности за информирање на Институцијата народен правобранител

Иницирано и спроведувано од: Српскиот заменик-заштитник на граѓаните (народен правобранител) за правата на националните малцинства, Белград.

Опис

Под раководство на заменик-заштитникот за граѓаните за правата на националните малцинства, тим од канцеларијата на заштитникот од Белград ги посетува ромските населби најмалку еднаш неделно за да им даде информации и услуги на локалните ромски заедници.

Доследно на овој пристап, Канцеларијата на заштитникот на граѓаните внимателно го следи процесот на раселување на жителите на неформалните ромски населби во близина на Белвил во Белград, и изготвува детален извештај во кој се содржани и позитивните и негативните аспекти на процесот.¹

Заштитникот на граѓаните, исто така, раководи со локалните канцеларии во Бујановац, Медвеца и Прешево, и преку видеолинк остварува контакти со институциите од десет други општини. Меѓутоа, Канцеларијата известува дека теренските посети се имаат покажано како најнефективен начин на кој Канцеларијата на заштитникот на граѓаните може да биде најдостапна за Ромите.

Локација

- * Информирање во ромските населби: низ целата држава,
- * Локална канцеларија: Бујановац, Медвеца и Прешево,
- * Видеолинкови: Бачка Паланка, Бор, Димитровград, Крушевац, Лесковац, Нови Пазар, Пријеполје, Свилајнац, Шид и Ужице.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на борбата против дискриминацијата,
- * Истакнување и интегрирање на проблемите со кои се соочуваат Ромите.

Веб-страница: <<http://www.ombudsman.pravamanjina.rs/index.php/sr>>

¹ Zaštitnik građana, *Izveštaj sa preporukama o raseljavanju neformalnog romskog naselja pored „Belvila“* [Извештај со препоруки за преселувањето на неформалните ромски населби во близина на „Белвил“] (Beograd: Zaštitnik građana, 2012), <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/2011-12-25-10-13-14/2427-2012-07-26-08-50-32>.

Фусноти

- 1 Институт за стратешки студии и прогнози, *Истражување по домаќинствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, бегалците и внатрешно раселените лица во Црна Гора* (Подгорица: Програма за развој на Обединетите нации, 2003), <http://www.undp.org/me/files/reports/si/Household%20Survey%20ISSP_UNDP_eng.pdf>.
- 2 *Ibid.*, член 20; види исто Влада на Република Албанија, *Национална стратегија за подобрување на животните услови на Ромите* (Тирана: Организација за безбедност и соработка во Европа, 2003), стр. 7, <<http://www.osce.org/albania/21232>>.
- 3 Види, Меѓународна група за малцински права, „Египќани“, веб-страница, <<http://www.minorityrights.org/1377/albania/egyptians.html>>.
- 4 Претседател на Република Албанија, Устав на Република Албанија (Тирана: Претседател на Република Албанија, 1998), Поглавје VI, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- 5 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Устав на Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2003), член II.4, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- 6 Устав на Федерацијата на Босна и Херцеговина, *Службен весник на Федерацијата на Босна и Херцеговина* 63/2003, членови II.A.2.1.d; II.A.2.1.r,
- 7 *Ibid.*, Дел II.B.
- 8 Устав на Република Српска, *Службен весник на Република Српска* 21/1996, членови 5 и 10, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1580/file/c8ea79bc0db1c11f49f19525f43.htm/preview>>.
- 9 Устав на Република Хрватска (прочистен текст), *Narodne novine* 76/2010, <<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=2405>>.
- 10 *Ibid.*, членови 14 и 15. Член 15, исто така, повикува на уставно постапување за заштита на националните малцинства.
- 11 *Ibid.*, член 93.
- 12 Устав на Република Македонија [Устав на Република Македонија], *Службен весник на Република Македонија* 52/1991, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>; Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија [Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија], *Службен весник на Република Македонија* 91/2001, <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MAC%20Const%20Amendments%20IV-XVIII%20%28mkd%29.pdf>>.
- 13 *Ibid.*, Член 9 и 54.
- 14 *Ibid.*, Член 77.
- 15 Уставна комисија на Република Косово, *Устав на Република Косово* (Prishtinë/Приштина: Влада на Косово, 2008), член 24.2, <<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>>.
- 16 *Ibid.*, член 7.
- 17 *Ibid.*, член 58.
- 18 *Ibid.*, членови од 132 до 135.
- 19 Уставно собрание на Република Црна Гора, *Устав на Република Црна Гора* (Подгорица: Службен весник на Република Црна Гора, 2007), член 8, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview>>.
- 20 *Ibid.*, член 80.
- 21 *Ibid.*, член 81.
- 22 Национално собрание на Република Србија, *Устав на Република Србија* (Белград: Службен весник на Република Србија, 2006), член 3, <http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=191258>.
- 23 *Ibid.*, член 15.
- 24 *Ibid.*, член 21.
- 25 *Ibid.*, членови 76 и 78.
- 26 *Ibid.*, член 138.
- 27 Види Закон за борба против дискриминацијата, *Службен весник на Република Хрватска* 85/2008, <http://www.ombudsman.hr/dodaci/The_anti-discrimination_act.pdf>; Закон за борба против дискриминацијата, *Службен весник на провизорните институции на локалната самоуправа во Косово* 3/2004, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,112>>; Закон бр. 10 221 од 4.2.2010 за заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Албанија* 15/2010, <http://kmd.al/skedaret/1306833181-Anti-discrimination%20law%20En_FZ.pdf>; Закон за спречување и заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Македонија* 50/2010, <<http://www.legislationline.org/topics/country/31/topic/84>>; Закон за забрана на дискриминација, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 59/2009, <<http://www.queer.ba/en/content/law-prohibition-discrimination>>; Закон за забрана на дискриминација, *Службен весник на Црна Гора* 46/2010, <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16579>>; Закон за забрана на дискриминација, *Службен весник на Република Србија* 22/2009, <<http://www.ravnopravnost.gov.rs/eng/antidiscriminationLegislation-Serbia.php?idKat=5>>.
- 28 Како што е дефинирано во Директивата за раси на ЕУ, директна дискриминација се јавува „каде со едно лице се постапува понеповолно отколку со друго лице, било постапувано или ќе биде постапувано со него/неа во споредлива ситуација на основа на расно или етничко потекло“. Индиректната дискриминација, од друга страна, се јавува „каде навидум неутрална одредба, критериум или практика ги ставаат лицата од одредено расно или етничко потекло во одредена обесправена позиција во споредба со други лица“. Види Директива на Советот 2000/43/ЕС од 29 јуни 2000 година за имплементација на принципот на еднаков третман помеѓу лицата независно од нивното расно или етничко потекло, *Службен весник на Европските заедници* 180/2000, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>>.
- 29 Иако Канцеларијата на правобранителот на Косово постоеше пред усвојувањето на *Законот за борба против дискриминацијата*, Законот послужи како основа за основање на Канцеларијата за добро управување, човекови права, еднакви можности и родови прашања во рамките на кабинетот на премиерот, како и основање на одделение за човекови права во секое министерство.
- 30 Закон за спречување и заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Македонија* 50/2010, Поглавје IV, <<http://www.legislationline.org/topics/country/31/topic/84>>; Закон за забрана на дискриминација, *Службен весник на Република Србија*

- 22/2009, Поглавје IV, <<http://www.ravnopravnost.gov.rs/eng/anti-discriminationLegislationSerbia.php?idKat=5>>; Закон бр. 10/221 од 4.2.2010 за заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Албанија* 15/2010, Поглавје V, <http://kmd.al/skedaret/1306833181-Anti-discrimination%20law%20En_FZ.pdf>.
- 31 Закон за заштита од дискриминација, *Службен весник на Црна Гора* 46/2010, член 6, <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16579>>; види исто Европски суд за човекови права, *D.H. and Others v. the Czech Republic* (Стразбур: Совет на Европа, 2007), <<http://www.errc.org/cms/upload/media/02/D1/m000002D1.pdf>>.
- 32 Законот за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија не се разгледува во овој дел заради тоа што нема одредби кои директно се однесуваат на дискриминацијата. Одредбите на овој закон кои се однесуваат на учеството на малцинствата во носењето одлуки се разгледува во Дел 3.1.
- 33 Закон за заштита на правата на националните малцинства, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 24/2003, член 3-4, <http://www.advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf>.
- 34 Уставен акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска, *Narodne novine* 80/2010, Article , <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan017847.pdf>>.
- 35 Закон за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници на Косово, *Службен весник на Република Косово* 3/2010, член 1, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,254>>.
- 36 *Ibid.*, Член 1, 3. Во Косово, малцинските права се смета дека спаѓаат во рамките на делокругот на одделенијата за човекови права кои се основани во секое министерство. Види <http://www.esmikosovo.org/index.php/institutional-structures>.
- 37 Закон о манјинским правима i слободama, *Službeni list Crne Gore* 2/2011, <<http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni>>.
- 38 Закон о zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije* 11 and 57/2002, член 3, <http://www.tvojglas.rs/upload/files/Zakon_o_zastiti_prava_i_slododa_nacionalnih_manjina.pdf>. Усвоен во Федерална Република Југославија, овој закон останува во Република Србија, но не и во Црна Гора.
- 39 Сите упатувања на институциите/лидерството во Косово упатуваат на провизорните институции на локалната самоуправа.
- 40 Закон за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници во Косово, *Службен весник на Република Косово* 3/2010, член 1.4, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,254>>; Закон за измена и дополнување на Законот бр. 03/L-047 за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници во Република Косово, *Службен весник на Република Косово* 4/2011, член 1, <<http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20amending%20the%20law%20on%20communities.pdf>>.
- 41 Министерство за заедниците и враќање, „Министерство за заедниците и враќање“, веб-страница, <<http://www.mkk-ks.org/?page=2,57>>.
- 42 Закон за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници на Косово, *Службен весник на Република Косово* 3/2010, член 12, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,254>>.
- 43 Кабинет на премиерот, „Канцеларија за прашања на заедниците“, веб-страница, <<http://www.kryeministri-ks.net/zck/?page=2,14>>.
- 44 Закон за локална самоуправа, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, член 53, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf>.
- 45 Влада на Република Косово, *Регулатива бр. 2/2010 за општинските канцеларии за заедниците и враќањето* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2010), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf>.
- 46 Закон за локална самоуправа, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, член 54, 61, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf>.
- 47 За постојните закони за родова еднаквост на Западен Балкан, види Закон бр. 9 970 од 24.7.2008 год. за родова еднаквост во општеството, *Службен весник на Република Албанија* 117/2008, <<http://www.osce.org/albania/36682>>; Закон за родова еднаквост во Босна и Херцеговина, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 102/2009, <<http://www.arsbih.gov.ba/en/legal-framework/law-on-gender-equality-in-bih>>; Закон за родова еднаквост во Косово, *Службен весник на Република Косово* 2/2004, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf>; Закон за родова еднаквост во Црна Гора, *Службен весник на Црна Гора* 46/2007, <<http://www.legislationline.org/documents/id/3922>>; Закон о ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik Republike Srbije* 104/2009, <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Zakon_o_ravnopravnosti_polova_2009.pdf>; Закон о ravnopravnosti spolova, *Narodne novine* 82/2008, <<http://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>>; Закон за еднакви можности на жените и мажите, *Службен весник на Република Македонија* 6/2012, <<http://www.pravo.org.mk/document-Detail.php?id=6240>>.
- 48 Види Агенција за родова еднаквост, *Програма за родова еднаквост во Косово* (Prishtinë/Приштина: Агенција за родова еднаквост, 2008); Агенција за родова еднаквост на Босна и Херцеговина, *Акциски план за родова еднаквост во Босна и Херцеговина (GAP)* (Сараево: Министерство за човекови права и бегалци, 2006), <<http://www.arsbih.gov.ba/en/legal-framework/strategies/gender-action-plan-gap>>.
- 49 Упатувањето на ромските жени во *Националниот акциски план за родова еднаквост 2007-2012* во Поранешна Југословенска Република Македонија се однесува на учеството во носењето одлуки, а тоа се дискутира во Дел 3.1.
- 50 Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, *Национална стратегија за родова еднаквост и намалување на родовото насилство и семејно насилство* (Тирана: Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, 2011), стр. 51-52. Другите упатувања во албанската Стратегија на жените Ромки и Египќанки се однесуваат на социјалните служби, вработувањето и стручното образование.
- 51 Hrvatski Sabor, *Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011. do 2015. godine* [Национална политика за родова еднаквост за периодот од 2011 до 2015]. Zagreb: Narodne novine, 2011), Дел 1.2.2, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_88_1868.html>. Другите две упатувања на ромските жени во овој документ се однесуваат на образованието (види Дел 1.2.3, 1.2.4).

- 52 Влада на Црна Гора, *Акциски план за постигнување на родова еднаквост во Црна Гора (2008-2012)* (Подгорица: Влада на Црна Гора, 2008), Дел 3.4, Цел 4.4.6, <<http://www.undp.org.me/si/projects/Gender%20Programme/docs/National%20Action%20Plan%20for%20GE.pdf>>.
- 53 Министарство рада и социјалне политике, *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti [Национална стратегија за подобрување на положбата на жените и unapređivanje na rodovata еднаквост]* (Белград: Министарство рада и социјалне политике, 2008), Дел 2.2, 4.2.2, <<http://www.centaralter.org.rs/bibliotekica.html>>.
- 54 Влада на Република Албанија, *Национална стратегија за подобрување на животните услови на Ромите* (Тирана: Организација за безбедност и соработка во Европа, 2003), стр. 12, 18, <<http://www.osce.org/albania/21232>>.
- 55 *Ibid.*, стр. 25.
- 56 *Ibid.*, стр. 41.
- 57 Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, *Национален акциски план за Декадата за инклузија на Ромите 2010-2015* (Тирана: Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, 2009), Цел 2, <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20National%20Action%20Plan_Albania.pdf>.
- 58 Вijeće Ministara Bosne i Hercegovine. 2005. *Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma [Стратегија на Босна и Херцеговина за решавање на проблемите на Ромите]* (Sarajevo: Вijeće Ministara Bosne i Hercegovine 2005), стр. 2, <<http://www.ombudsmen.gov.ba/odjeli/Strategija%20BiH%20za%20rjesavanje%20problema%20Roma%20Sl.%20glasnik%20BiH%2067-05.pdf>>.
- 59 *Ibid.*, p. 14.
- 60 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план за образовните потреби на Ромите и припадниците на другите национални малцинства во Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2004), <http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2004031215460167eng.pdf>.
- 61 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план на Босна и Херцеговина за справување со проблемите во областа на вработување, домување и здравствена заштита* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2007), Цел 2, <www.romadecade.org>.
- 62 *Ibid.*, Цел 5, Мерка 10.
- 63 *Ibid.*, Цел 5, Мерка 4.
- 64 *Ibid.*, Цел 5, Мерка 10.
- 65 Уред за nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske, *Akciski plan Desetljeća za uključivanje Roma za 2011. i 2012. godinu [Акциски план за Декадата за инклузија на Ромите за 2011 и 2012]* (Zagreb: Уред за nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske, 2011), <http://www.vlada.hr/hr/uredi/ured_za_nacionalne_manjine/akciski_plan_desetljeća_za_uključivanje_roma_2005_2015/akciski_plan_desetljeća_za_uključivanje_roma_za_2011_i_2012_godinu>; Уред за ljudska prava i prava nacionalnih manjina, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013 do 2020 godine [Национална стратегија за инклузија на Ромите за периодот од 2013 до 2020 година]* (Zagreb: Уред за ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2012), Дел IV.2, <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_rh/2012/64_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.
- 66 Уред за ljudska prava i prava nacionalnih manjina, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013 do 2020 godine [Национална стратегија за инклузија на Ромите за периодот од 2013 до 2020]* (Zagreb: Уред за ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2012), Дел IV.4.1, IV.4.3, IV.4.5, <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_rh/2012/64_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.
- 67 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.6.3, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/roma_strategy.pdf>.
- 68 *Ibid.*, Дел II.9.3.
- 69 Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011 [Ревизија на националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за период 2009-2011]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), Здравство, Мерка 6.3, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/revizija_nap_dekada.pdf>.
- 70 *Ibid.*, Образование, Мерка 1.3.
- 71 *Ibid.*, Образование, Мерка 3.8.
- 72 *Ibid.*, Образование, Мерка 5.1.
- 73 Министерство за труд и социјална политика, *Национален акциски план за unapređivanje na општествената положба на Ромите во Р. Македонија 2011-2013 [Национален акциски план за unapređivanje na општествената положба на ромските жени во Република Македонија 2011-2013]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010), <<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=6FC822BBA79A61429117F41943673AE4>>.
- 74 Влада на Република Косово, *Стратегија за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2008), стр. 6, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf>.
- 75 *Ibid.*, стр.10, 15.
- 76 Влада на Република Косово, *Акциски план за имплементација на Стратегија за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2009), Образование, Цел 2, Активности 2.1-2.4, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Action_Plan_on_the_Implementation_of_the_Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_Communities_2009-2015.pdf>.
- 77 Некои кантони во Федерацијата Босна и Херцеговина, исто така, имаат усвоено свои закони за бесплатната правна помош.
- 78 Закон о бесплатnoj правnoj pomoći [Закон за бесплатна правна помош], *Službeni list Crne Gore* 20/2011, член 7, <http://posao.crna.gora.me/zakoni_i_ugovori/zakon_o_besplatnoj_pravnoj_pomoci.pdf>. Исклучени категории се регистрирање на фирми;

тужба за нанесена штета од клевета и барања за намалување на алиментација за деца.

79 Закон за бесплатна правна помош, *Службен весник на Република Косово* 3/2012, член 4, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,846>>.

80 Закон бр. 10/039 од 22.12.2008 за правна помош, *Службен весник на Република Албанија* 199/2008, член 13, <<http://www.eurailius.eu/en/albanian-laws>>.

81 Закон о бесплатnoj правnoj помочи [Закон за бесплатна правна помош], *Narodne novine* 81/2011, член 5, <<http://www.propisi.hr/print.php?id=8150>>.

82 Закон за бесплатна правна помош [Закон за бесплатна правна помош], *Службен весник на Република Македонија* 161/2009, член 8, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4789>>.

83 Закон за бесплатна правна помош, *Службен весник на Република Косово* 3/2012, член 25, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,846>>; Закон о бесплатnoj правnoj помочи [Закон за бесплатна правна помош], *Službeni glasnik Republike Srpske* 120/2008, член 15, <www.mpravde.gov.rs>; Закон о бесплатnoj правnoj помочи [Закон за бесплатна правна помош], *Službeni list Crne Gore* 20/2011, член 8, <http://posao.crna.gora.me/zakoni_i_ugovori/zakon_o_besplatnoj_prajnoj_pomoci.pdf>.

84 Интересно е што две од четири НВО кои се акредитирани до крајот на 2001 година да обезбедуваат бесплатна правна помош во Поранешна Југословенска Република Македонија се ромски НВО: Национален ромски центар во Куманово и Рома СОС Прилеп.

85 Податоците ги обезбеди УНДП Србија.

86 Види, Милена Исаковиќ, „Ефективна и одржлива бесплатна правна помош во Србија“, PowerPoint презентација, <<http://www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.ProjectsDetails&revid=E1DD9B69-9D07-726B-5520A0B6C6CBD9F4>>.

87 Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на положбата на Ромите и Египќаните во Црна Гора 2012-2016* (Подгорица: Министерство за човекови и малцински права, 2012), стр. 7, <www.mmp.gov.me>.

88 *Ibid.*, стр. 6, 23, 25-26.

89 Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на положбата на Ромите во Република Србија* (Белград: Министерство за човекови и малцински права, 2010), Дел 13.4, <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-EN-web-FINAL.pdf>>.

90 *Ibid.*

91 Закон бр. 8454 од 4.2.1999 за народниот правобранител, *Службен весник на Република Албанија* 5/1999, член 32, <<http://www.osce.org/albania/41892>>.

92 Комесар за заштита од дискриминација, *Стратешки план и акциски план за комесарот за заштита од дискриминација 2012-2015* (Тирана: Комесар за заштита од дискриминација, 2011), стр. 29, <http://www.simpleproject.eu/sites/default/files/albanian_strategic_plan_2012-2015_and_action_plan_for_2012_of_the_commissioner_for_protection_from_discrimination.pdf>.

93 Закон о руќком правобранителju [Закон за народен правобранител], *Narodne novine* 125/2011, член 39, <<http://www.zakon.hr/z/128/Zakon-o-pu%C4%8Dkom-pravobranitelju>>.

94 Закон за narodniot pravobranitel [Закон за народен правобранител], *Службен весник на Република Македонија* бр. 60/2003, член 44, <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Zakon%20na%20NP.PDF>>.

95 Закон за народен правобранител, *Службен весник на Република Косово* 3/2010, член 29, <<http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2010-195-eng.pdf>>.

96 Закон о заštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore [Закон за заштитникот на човековите права и слободи на Црна Гора], *Službeni list Crne Gore* 42/2011, член 5, <<http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag={051A597E-03A6-47C5-998C-5872FC6C221E}>>.

97 Закон о Zaštitniku građana [Закон за заштитникот на граѓаните], *Službeni glasnik Republike Srbije* 54/2007, член 3, <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/o-nama/normativni-okvir-za-rad/126-2008-04-21-07-39-21>.

98 Закон бр. 9/970 од 24.7.2008 за родова еднаквост во општеството, *Службен весник на Република Албанија* 117/2008, член 14, <<http://www.osce.org/albania/36682>>.

99 Закон за родова еднаквост во Босна и Херцеговина, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 102/2009, член 27, <<http://www.ars-bih.gov.ba/en/legal-framework/law-on-gender-equality-in-bih>>.

100 Закон о ravnopravnosti spolova [Закон за родова еднаквост], *Narodne novine* 82/2008, член 28, <<http://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>>.

101 Закон за еднакви можности на жените и мажите [Law on Equal Opportunities of Women and Men], *Службен весник на Република Македонија* 6/2012, член 14, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=6240>>.

102 Закон за родова еднаквост на Косово, *Службен весник на Република Косово* 2/2004, член 4.15, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf>.

103 Закон о ravnopravnosti polova [Закон за родова еднаквост], *Službeni glasnik Republike Srbije* 104/2009, член 39, <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Zakon_o_ravnopravnosti_polova_2009.pdf>.

104 За повеќе информации за програмата, види <<http://rs.one.un.org/pbild>>.

105 За детали за работилницата, види <<http://www.bpri-odihr.org/documents.html>>.

106 Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, „Adrese i kontakti Županijskih koordinacija za ljudska prava [Адреси и контакти за координаторите за човекови права по жупанији]“, <http://www.uljppnm.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=114>.

107 Види Ministria e drejtësisë, "Zyra për të drejtat e njeriut [Одделенија за човекови права]", <<http://www.md-ks.org/?page=1,25>>; цитирано во Arberita Kryeziu, *Човековите права во Косово и условот за пристапување во ЕУ* (Prishtinë/Приштина: Американски универзитет во Косово, 2012), стр. 35, fn 54, <https://ritdml.rit.edu/bitstream/handle/1850/15077/Kryeziu_Arberita_CapstoneProject-Report_5-16-2012.pdf?sequence=2>.

*Учество
во носењето одлуки*

Учество во носењето одлуки

Уставите и законодавството посветено на изборите, малцинствата и родовата еднаквост низ целиот Западен Балкан посветуваат внимание на прашањата поврзани со правичната застапеност, а внимание се посветува и во стратегиите и националните акциски планови за Ромите. Како што е случајот со борбата против дискриминацијата, иницијативите генерирани на централно ниво, за да се промовира учеството во носењето одлуки, варираат помалку од оние иницијативи генерирани на локално ниво. Од друга страна, веројатно, постојат повеќе добри практики и повеќе варијации на локално ниво во областа на учеството во носењето одлуки отколку во областа на борбата против дискриминацијата.

3.1. Политики и иницијативи на централно ниво

Устави

Со исклучок на уставите на Албанија и Босна и Херцеговина, уставите на земјите од Западен Балкан јасно укажуваат на учеството на малцинствата во носењето одлуки. Освен тоа, уставите на Хрватска, Црна Гора и Србија содржат специфичности за учеството на малцинствата во носењето одлуки на локално ниво. Ова е споменато и во Косово.

- * Уставот на Албанија ги гарантира политичките права и слободи на сите граѓани, но не ги споменува малцинствата.¹
- * Уставот на Босна и Херцеговина, всушност, ги исклучува Ромите – поради тоа што тие не се Бошњаци, Хрвати или Срби – од избор во Горниот Дом на Парламентарното собрание и во Претседателството.² Уставите на двата ентитета на Босна и Херцеговина, сепак, содржат одредби кои го гарантираат правото на граѓаните да учествуваат во актуелните настани.³

* Освен тоа што го гарантираат правото на учество во јавните прашања воопшто, а особено на локално ниво, Уставот на Хрватска вели дека „правата на членовите на националните малцинства да ги изберат своите претставници во Парламентот на Хрватска може да се прецизираат со закон“.⁴

* Освен тоа што јавно повикува на правична застапеност на лица кои припаѓаат на сите заедници во јавниот живот, Уставот на Поранешна Југословенска Република Македонија бара мнозинство гласови од пратениците кои припаѓаат на заедниците, освен мнозинство од сите пратеници во Собранието, за да се усвои законодавството кое „директно влијае на културата, употребата на јазиците, личните документи и користењето на симболите“.⁵ Уставот, исто така, овозможува формирање на Комитет за односи меѓу заедниците како советодавно тело во Собранието, кој се состои од седум Македонци, седум Албанци и по еден член на ромската, српската, турската и влашката заедница.⁶

* Уставот на Косово на властите ја дава улогата „за поддржување на можноста“ сите да учествуваат во јавниот живот, вклучително и демократското влијание врз одлуките на јавните тела.⁷ Онаму каде што барем 10 проценти на одредена општина не припаѓаат на локалното мнозинство, Уставот бара именување на потпретседател на Општинското собрание за заедниците, и на потпретседателот му дава право да поднесува случаи до Уставниот суд во отсуство на задоволителна реакција на Општинското собрание на наводи од страна на заедниците или нивните членови дека одредено собрание ги прекршува нивните уставни права.⁸ На централно ниво, Уставот на Косово резервира пратенички мандати за заедниците во Собранието на Косово, вклучително и по еден мандат за претставници на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, и дополнителни мандати за заедницата со најмногу

гласови.⁹ Исто така, Уставот воспоставува Комитет за правата и интересите на заедниците како советодавно тело во рамките на Собранието на Косово кое се состои од по една третина претставници на албанската, српската и останатите заедници.¹⁰ Консултативниот совет за заедниците е друго советодавно тело кое е ориентирано кон заедниците и кое одговара пред претседателот.¹¹

- * Уставот на Црна Гора на членовите на „малцинските нации и другите малцински заедници“ ги гарантира правата да бидат „автентично претставени“ во избраните тела на централно и локално ниво, како и пропорционална застапеност во јавната администрација и локалната самоуправа, како и правото да воспоставуваат малцински совети.¹²
- * Уставот на Република Србија на сите граѓани им го гарантира правото да учествуваат во раководењето на јавните прашања и обезбедува самоуправување на лица кои припаѓаат на национални малцинства преку избор на национални совети.¹³ Уставот на Србија, исто така, на припадниците на националните малцинства експлицитно им го гарантира правото да учествуваат во јавната администрација под истите услови како и другите граѓани, истовремено истакнувајќи ја потребата да се земе предвид етничкиот состав при вработувањето во јавните институции на централно и локално ниво.¹⁴

Изборно законодавство

Законските одредби за промовирање на застапеноста на малцинствата во традиционалните избрани тела се чести, но и не универзални во земјите од Западен Балкан. Додека во Албанија, Босна и Херцеговина и Поранешна Југословенска Република Македонија не постојат овие одредби, изборното законодавство во Црна Гора и Србија содржи специфични правила за избор на претставници на малцинските заедници, а во Хрватска релевантните одредби можат да се најдат во законодавството посветено на малцинствата (споменато подолу). Косовскиот закон за општи избори гарантира 20 од 120 пратенички мандати за застапеност на малцинствата, вклучително по еден мандат за претставници на заедниците на Ромите, Ашкалии и Египќани, како и дополнителен мандат за заедницата која има најмногу гласови од трите споменати заедници.¹⁵ Законот за избор на советници и пратеници на Црна Гора, од друга страна, го намалува цензусот за дистрибуција на пратенички мандати за малцинските листи од 3 проценти од целото население на 0,7 проценти од важечките гласачки ливчиња.¹⁶ Конечно, изборниот закон на Србија ги исклучува политичките партии на националните малцинства, за да им

озвозможи да учествуваат во процесот на дистрибуција на пратеничките мандати во Парламентот без оглед на вкупниот број на добиени гласови.¹⁷

Законодавство за малцинствата

Како што е споменато во Дел 2.1, во однос на регулативата која се однесува на правата на етничките или националните малцинства на Западен Балкан, Албанија е исклучок по тоа што нема донесено специфично законодавство.

- * Законот за правата на националните малцинства на Босна и Херцеговина од 2003 година им дава право на признатите национални малцинства (вклучително и Ромите) да учествуваат во јавниот сервис пропорционално на нивниот процент од вкупното население според последниот попис и повикува на дополнително законодавство и регулатива на централно, ентитетско, кантонално, градско и локално ниво за да се регулира застапеноста на малцинствата во јавните извршни и судски власти, како и во јавниот сервис.¹⁸
- * Уставниот акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска од 2002 година, ја гарантира застапеноста на малцинствата на централно и локално ниво, како и во администрацијата и судството, и, исто така, креира законска рамка за таква застапеност. На централно ниво, националните малцинства кои сочинуваат помалку од 1,5 процент од вкупното население имаат право да изберат четири претставници во Парламентот.¹⁹ Законот, исто така, обезбедува именување на Централен совет за национални малцинства (*Savjet za nacionalne manjine*) кој се состои од седум членови на национални малцинства кои се номинираат од страна на локалните и регионалните совети за национални малцинства (споменати подолу, во Дел 3.2); пет члена на национални малцинства кои се номинираат од страна на малцински асоцијации, религиозни заедници и граѓани, како и избраните претставници на националните малцинства во Парламентот.²⁰
- * Поглавјето II од Законот за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои сочинуваат помалку од 20% од населението на Поранешна Југословенска Република Македонија од 2008 година ја воспоставува Агенцијата за спроведување на правата на заедниците, чии главни функции вклучуваат: остварување на одредбите од Охридскиот рамковен договор кои се однесуваат на малцинствата при работата на централната администрација и обезбедување експертиза за предлог-материјалите кои се

дизајнирани да ги унапредат правата на помалите заедници во земјата.²¹

- * Законот за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните членови во Косово на заедниците и нивните членови им го гарантираат „правото на ефективно учество во политичкото носење одлуки на сите нивоа на власт“.²² Освен тоа, Законот овозможува формирање чадор организации за консолидирана застапеност на одредена заедница.²³ Главниот механизам предвиден за оваа цел е Консултативниот совет на заедниците, чиј мандат вклучува прибирање и пренесување на гледишта на заедницата, координација и консултација помеѓу заедниците, комуникација со државните институции и давање препораки за доделување ресурси за релевантни иницијативи.²⁴ Заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните имаат право на по два претставника во Советот (по еден пратеник од секоја заедница и по еден претставник на секоја заедница кој доаѓа од невладиниот сектор), а онаму каде што е возможно тоа номинирањето треба да се организира од страна на чадор организациите на одредените заедници.²⁵
- * Законот за права и слободи на малцинствата на Црна Гора вели дека малцинските заедници и нивните членови имаат право да учествуваат во предлагањето и носењето на одлуки на централните институции од интерес за остварување на малцинските права, а и давање задолженија на единиците на локалната самоуправа населени од малцинствата, во доволен број, за креирање услови за учество на малцинствата во носењето на одлуки преку совети на одредени малцинства.²⁶ Истиот закон овозможува формирање на малцински совети на централно ниво, при што секоја малцинска заедница има право да формирање еден совет.²⁷
- * Законот за заштита на правата и слободите на националните малцинства на Србите од 2002 година содржи рамка за формирање на совети на национални малцинства, како и повик за дополнително законодавство за да се регулираат изборните процедури на советите.²⁸

Законодавство и стратешки документи за родова еднаквост

Законодавството за родова еднаквост донесено во земјите од Западен Балкан го покрива учеството во носењето одлуки, како и дискриминацијата. Регулативите од ова законодавство за унапредување на правичната застапеност на мажи и жени во јавниот

живот варира од општи повици за пропорционалност (Хрватска, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија) до поставување минимален цензус за застапеност на жените (30 проценти во Албанија; 40 проценти во Босна и Херцеговина. Бројката за Косово, исто така, е 40 проценти).²⁹ За да се обезбеди координација и имплементација во однос на родовата еднаквост, законите, исто така, определуваат и одговорна институција. Додека Албанија и Хрватска имаат формирано вонминистерски институции за оваа цел, Босна и Херцеговина, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија ја имаат доделено оваа обврска на постојни министерства. Законот во Косово определува институција одговорна за координација и имплементација. Освен тоа, законодавството донесено во Албанија, Поранешна Југословенска Република Македонија и Србија наведува специфични санкции за непочитување на условите за родова еднаквост.

Националниот акциски план за родова еднаквост 2007-2012 на Поранешна Југословенска Република Македонија повикува организирање програми за подигање на свеста за унапредување на еднаквата застапеност на мажите и жените во процесите на носење одлуки, а еден од индикаторите на оваа активност е зголемување на бројот на жените во усвојувањето на политики и носењето одлуки на централно и локално ниво.³⁰

Стратешки и акциски планови за Ромите на централно ниво

- * *Ниту Националната стратегија за подобрување на животните услови на Ромите на Албанија*, ниту Националниот акциски план за Декадата на вклучување на Ромите 2010-2015 не одговараат на прашањата поврзани со учеството на Ромите во носењето одлуки.
- * *Стратегијата на Босна и Херцеговина за решавање на проблемите на Ромите* го споменува учеството во извршните институции како област каде е потребна акција.³¹ Националниот акциски план на Декадата на Босна и Херцеговина во приоритетната област на вработувањето повикува на вклучување и консултација со ромските НВО во спроведувањето анализи и подготовка на регулативи, како и за воспоставување на партнерства помеѓу ромските НВО и властите со посебен акцент на „подобрувањето и зајакнувањето на капацитетите за заедничко решавање на проблемите“.³²
- * Иако, учеството во носењето на одлуки на Ромите не е споменато во хрватскиот *Акциски план за*

Декадата на вклучувањето на Ромите за 2011 и 2012, Националната стратегија за вклучување на Ромите на Хрватска директно го поврзува активното учество во носењето одлуки со елиминација на дискриминацијата како главни средства за подобрување на социјалната положба на Ромите.³³ Прашањата за учеството и застапеноста на ромската популација воопшто, а особено на ромските жени се особено детално третирали во делот на Стратегијата насловена како „Вклучување во општествениот и културниот живот“.³⁴

- * Политичкото учество е една од десетте приоритетни области на *Стратегијата за Ромите* на Поранешна Југословенска Република Македонија. Иако повеќето препораки во овој дел се однесуваат со прашања поврзани со изборите, сепак, содржи и препораки за политичка едукација и зголемена застапеност на ромските жени, како и истражување на можности за вработување на квалификувани Роми во општинските власти во местата каде има значителна ромска популација.³⁵ Препораката на *Стратегијата* за обезбедување успешна имплементација со формирање на „Секретаријат за Роми“ во Генералниот секретаријат, исто така, е од големо значење. „Националниот совет за вклучување на Ромите“ кој е раководен од страна на Ром и кој работи на зближување на претставниците на владините институции и претставниците на ромските НВО (помеѓу другото) би функционирал како раководно тело на Секретаријатот.³⁶ Делот на *Стратегијата* кој ги содржи препораките за успешна имплементација, исто така, повикува на вработување на советник – Ром во Министерството за образование и наука, Министерството за здравство, Министерството за труд и социјална политика и Министерството за транспорт и врски. Прашањата за учество на Ромите во носењето одлуки не се разгледувани ниту во националните акциски планови донесени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите за периодот од 2009 до 2011 години, а ниту во *Националниот акциски план за општествената позиција на ромските жени*.
- * *Стратегијата за заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните* на Косово ветува користење на партиципативниот приод користен при подготовката на *Стратегијата* со вклучување на претставници на граѓанските организации на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во имплементацијата и мониторингот.³⁷ Во однос на политичкото учество на жените припаднички на заедниците на Ромите, Ашкалиите, Египќаните, *Стратегијата* повикува организирање програми за обука

и менторство.³⁸ Забележувајќи го недоволното политичко учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните на сите нивоа, *Стратегијата* повикува на еманципирање и интеграција во процесите на носење одлуки воопшто, а особено на разгледување на постојниот систем на носење одлуки на локално ниво.³⁹ *Акцискиот план за имплементација на Стратегијата за интеграција на Ромите, Ашкалиите и Египќаните 2009-2015* повикува на зголемено учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во носењето одлуки во областа на културата и медиумите, а предвидува и три активности во оваа област.⁴⁰ Сепак, можеби е и позначајно, вклучувањето на цел дел во Акцискиот план кој е посветен на учеството и застапеноста со активности кои вклучуваат имплементација и мониторинг на законодавството на локалната самоуправа, промоција на вработувањето во јавната администрација кај Ромите, Ашкалиите и Египќаните, како и подобрување на пристапот на овие три заедници кон изборната инфраструктура.

- * *Стратегијата за подобрување на позицијата на Ромите и Египќаните во Црна Гора 2012-2016* го претставува учеството на организациите на Ромите и Египќаните како основен принцип на развојот и имплементацијата на Стратегијата.⁴¹ Учеството на Ромите во политичкиот и јавниот живот ја формира темата на цел еден дел од Стратегијата, со политичката застапеност на Ромите кое е експлицитно поврзано со борбата против дискриминацијата.⁴² Активностите кои се предвидени во ова поглавје вклучуваат законски амандмани за унапредување на политичката застапеност на Ромите и Египќаните на национално и локално ниво, регулатива за барање на информации од страна на ромските НВО за работата на локалната самоуправа преку „системот на празно столче“ (со право да се обратат на локалното собрание, но без право на глас), подготовка и имплементација на локални акциски планови за Ромите и Египќаните и имплементација на афирмативни мерки за вработување и јавни услуги на централно и локално ниво. Исто така, во ова поглавје е вклучена политичката едукација за Ромките и Египќанките за да се продолжи патот кон родова еднаквост. Опишаните активности можат да се најдат и во Акцискиот план за имплементација на *Стратегијата за 2012 година*.
- * Препораките во делот на *Стратегијата за подобрување на статусот на Ромите во Република Србија 2012* насловен „Политичко учество и застапеност“ со зголемено учество на Ромите на локално ниво преку избрани позиции и

вработување, како и планирање и имплементација на локални акциски планови и формирање комисии во рамките на меѓуетничките совети кои се фокусираат на ситуацијата на локалната ромска популација.⁴³ На многу сличен начин на кој во делот на *Стратегијата* посветен на статусот на ромските жени, повикува на зголемено учество на ромските жени во јавните политики како и зголемена вклученост во изборните и административните тела, делот посветен на политичкото учество препорачува мерки за да се обезбедат еднакви гласачки права и го промовира поширокото учество на ромските жени во јавниот и политичкиот живот, на еднаква основа како и мажите како начин да се намали маргинализацијата на ромските жени.⁴⁴ Овие препораки, исто така, се појавуваат како мерки и активности во Акцискиот план, кој беше објавен со Стратегијата како единствен документ.

Учество на Ромите во советодавните и раководните тела на централно ниво

- * Во Албанија, учеството на Ромите во носењето одлуки на централно ниво е ограничено на именување на еден Ром – член на Државната комисија за малцинства, советодавно тело на Владата.
- * Во Босна и Херцеговина е формирана Комисија за Ромите како советодавно тело на Советот на министри во 2002 година. Од 18 членови на Комисијата, 9 се претставници на ромски НВО, а другите 9 членови се земени од министерствата. Освен тоа, во 2008 година беше формирана Координативна комисија за набљудување на Акцискиот план за вработување, домување и здравствена заштита со 19 членови кои доаѓаат од ромските чадор организации. Не е јасна институционалната врска помеѓу двете комисии.⁴⁵
- * Во согласност со одредбите од Уставниот акт за правата на националните малцинства на Република Хрватска, Ромите учествуваат во Советот на национални малцинства. Освен тоа, Ромите учествуваа со 9 од 23 члена на Комисијата за набљудување на имплементацијата на Националната програма за Ромите до истекување на мандатот на Комисијата со крајот на Националната програма на крајот на 2012 година.⁴⁶
- * Освен нивната вклученост во уставно дефинираниот Комитет за односи меѓу заедниците и (од неодамна) во Агенцијата за остварување на правата на заедниците формирана со Законот за унапредување и заштита на правата на членовите на заедниците кои се помалку од 20% од

населението, Ромите во Поранешна Југословенска Република Македонија учествуваат во три тела фокусирани на ромски прашања:

1. Националното координативно тело;
2. Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите и Националната стратегија за Ромите; и
3. Кабинетот на министерот без портфолио и националниот координатор за Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите.

Националното координативно тело беше формирано во 2005 година за да се приближат претставниците на соодветните министерства и другите државни институции кон претставниците на НВО за да ја надгледува имплементацијата на националните акциски планови донесени во рамките на Декадата на вклучување на Ромите и да понуди совет на Владата за мерките кои се потребни за да се обезбеди имплементација и ефективна координација помеѓу државните институции и граѓанските асоцијации.⁴⁷ Во 2008 година, се формираше Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите и Националната стратегија за Ромите во рамките на Министерството за труд и социјална политика со четиричлен персонал составен само од Роми. Приближно во истото време, се именуваше министер без портфолио кој беше именуван и за национален координатор за Декадата, со петочлен кабинет составен само од Роми.

- * Во Косово, Ромите, Ашкалиите и Египќаните учествуваат во Консултативниот совет на заедници како што е тоа дефинирано со Законот за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните членови.
- * Во Црна Гора, во 2009 година се формираше Заеднички малцински совет на Ромите и Египќаните, во кој членуваат двајца Роми – еден претставник на секој од малцинските совети на Ромите и Египќаните и еден претставник на ромскиот невладин сектор – во 11-члената Комисија за набљудување на имплементацијата на *Стратегијата за подобрување на позицијата на Ромите и Египќаните во Црна Гора*. Одговорности на Комисијата вклучуваат поставување на годишни приоритети, доделување финансиски средства, објавување на повици за пријавување на проекти и известување за имплементацијата на *Стратегијата*. Освен тоа, во 2011 година се формираше Оддел за унапредување и заштита на правата на РАЕ населението, кој има двајца вработени од редовите на заедниците на

Ромите, Ашкалиите и Египќаните, во рамките на Министерството за човекови и малцински права.

- * Законот за националните совети за национални малцинства на Србија обезбедува избор на национални совети со право на дејствување на централно, регионално и локално ниво во областа на иницирање и набљудување на имплементацијата на законодавството поврзано со малцинските права, поднесување на постапки пред Уставниот суд или народните правобранители (вклучително, но не и само пред заштитникот на граѓаните) за случаи каде што се смета дека се прекршени малцинските права.⁴⁸ Преку мрежата на невладини организации Лига за Декадата, Ромите, исто така, активно учествуваа во Меѓуминистерскиот совет за унапредување на статусот на Ромите и имплементацијата на Декадата за вклучување на Ромите како и во министерските работни групи задолжени за имплементацијата на Стратегијата и акциските планови донесени на централно ниво.

3.2. Учество во носењето на одлуки на регионално и локално ниво

Застапеност во избрани тела на локално ниво со мандат даден на централно ниво

Одредбите за учество на малцинствата во носењето на одлуки преку застапеност во локалните избрани тела се застапени во документи донесени на централно ниво во Хрватска, Црна Гора и Србија.⁴⁹ Тие, исто така, се јавуваат во документи усвоени во Косово.

- * Уставниот акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска обезбедува избор во локалните совети барем на еден претставник од секое национално малцинство кои сочинуваат од 5 до 15 проценти на локалното население и пропорционална застапеност на секое малцинство кое сочинува повеќе од 15 проценти од локалното население.⁵⁰ Освен тоа, законот обезбедува избор на Совет на национални малцинства од страна на секое национално малцинство во единицата на локална самоуправа (*Vijeće nacionalne manjine*) кога националните малцинства сочинуваат барем 15 проценти од вкупното население или кога повеќе од 200 припадници на одредено малцинство живеат во одредена единица на самоуправа. Оваа одредба, исто така, се применува на единиците на регионалната самоуправа во кои живеат повеќе од членовите на одредено национално малцинство. Онаму каде што овие услови не се исполнети, а барем 100 припадници на одредено малцинство

живеат на територијата на одредена единица на самоуправа (локална или регионална) овој закон предвидува избор на еден претставник на националните малцинства.⁵¹ Работата на советите на национални малцинства се финансира од страна на релевантни единици на самоуправа.⁵² Повеќе информации за регионалните и локалните совети на национални малцинства како добри практики можат да се најдат во Дел 3.3.

- * Законот за локална самоуправа на Косово ја основа позицијата заменик-претседавач за заедници и заменик-градоначалник за заедници во општините каде што живеат малцинства кои сочинуваат барем 10 проценти од вкупното локално население.⁵³ Заменик-претседавачот за заедници е избрана позиција, а градоначалникот го именува заменик-градоначалникот, а ова именување подложи на одобрение од страна на Општинскиот совет. Улогите на заменик-претседавачот за заедници и заменик-градоначалникот за заедници се разликуваат една од друга, првиот соработува примарно со Општинскиот совет, а вториот има задача да дава совети на градоначалникот за прашања поврзани со малцинските заедници.⁵⁴
- * Уставот на Црна Гора има уникатна одредба за локалното учество на малцинствата во носењето на одлуки во однос на другите земји од Западен Балкан.⁵⁵ Законот за малцински права и слободи на Црна Гора оди понатаму и ги задолжува општините со значително малцинско население да формираат малцински совети,⁵⁶ а Законот за локална самоуправа од општините со значително малцинско население бара во своите развојни планови да вклучат одредби кои обезбедуваат учество на малцинствата.⁵⁷ Планот за родова еднаквост на Црна Гора, исто така, е релевантен во однос на неговиот повик за развој на стратегијата за зголемување на учеството на ромските жени во носењето на одлуки.⁵⁸
- * Законот за локални избори на Србија повикува на етничко измешани општини за да се овозможи пропорционална застапеност во нивното собрание и го трга настрана условот одредена партија или коалиција да имаат најмалку 5 проценти од сите гласови за да учествуваат во поделбата на мандатите за политичките партии на националните малцинства и коалициите кои се сочинети од овие партии.⁵⁹ Освен тоа, во рамките на целта за остварување на правото на жените за еднакво учество со мажите во носењето на одлуки, *Националната стратегија за подобрување на статусот на жените и унапредување на родовата еднаквост*

на Србија од 2008 година бара поддршка за асоцијациите на ромските жени, од една страна, а, од друга страна, и за други организации, централната администрација и единиците на локалната самоуправа, за заедничките активности за унапредување на размената на искуства и стимулирање на учеството на ромските жени во решавањето на проблемите на локалните заедници.⁶⁰

Меѓуетнички тела на локално ниво

Законодавството за локалната самоуправа во Поранешна Југословенска Република Македонија и Србија обезбедува услови за формирање на меѓуетнички консултативни тела на локално ниво. Овие услови се овозможени и во законодавството на Косово. Законодавството на Косово бара формирање на Комисија за заедниците во сите општини населени од припадници на повеќе од една етничка група⁶¹, Законот за локална самоуправа на Србија дава мандат за формирање на Совет за меѓуетнички односи во оние општини каде што едно национално малцинство сочинува повеќе од 5 проценти од вкупното население или каде што припадниците на сите национални малцинства сочинуваат повеќе од 10 проценти од вкупното население на општината.⁶² Во Поранешна Југословенска Република Македонија, од друга страна, мора да се формира Комитет за односи меѓу заедниците во општините каде што 20 проценти од населението се припадници на етничка заедница која не е мнозинство.⁶³ Одредбите во однос на членството во овие тела се послични: Комисиите за заедници вклучуваат, освен членови на Општинското собрание, барем еден претставник на секоја заедница која е застапена во општината во број кој е доволен да обезбеди дека претставниците на заедниците го сочинуваат мнозинството, Советите за меѓуетнички односи се состојат од малцинствата кои сочинуваат повеќе од 1 процент од локалното население, како и етнички Срби без оглед на нивниот процент од локалното население, на начин каде ниту Србите ниту претставниците на одредено малцинство сочинуваат мнозинство на членови на Советот,⁶⁴ а комитетите за меѓуетнички односи се состојат од еднаков број на претставници на секоја заедница застапена во општината. Во сите три случаи, меѓуетничките тела имаат задача да разгледуваат прашања поврзани со меѓуетничките тела во областа каде што се формирани.

Други иницијативи на централно ниво за учество во носењето на одлуки на локално ниво

Општинските канцеларии за заедниците и враќање во Косово се дополнителни политики поврзани со учеството во носењето на одлуки на локално ниво. Во Поранешна Југословенска Република Македонија постојат ромски информативни центри. Како што и самите имиња покажуваат канцелариите за заедници

и враќање ги таргетираат сите малцинства,⁶⁵ а ромските информативни центри (РИЦ) имаат потесна целна група, ромската популација. РИЦ се отворија во осум општини низ цела Поранешна Југословенска Република Македонија во почетокот на 2007 година преку иницијатива на Министерството за труд и социјална политика, а деветтиот центар се отвори во 2011 година. Отворени се во соработка со локалните ромски НВО и локалните власти за да служат како врска помеѓу локалните ромски заедници и општинските власти. РИЦ имаат мисија да придонесат кон имплементацијата на *Стратегијата за Ромите* и на националните акциски планови донесени во рамките на Декадата за вклучување на Ромите преку поврзување на локални и државни политики и услуги.⁶⁶

Политики и иницијативи на локално ниво

Фокусни точки за Ромите

Во голем број на земјите од Западен Балкан воспоставени се фокусни точки за Ромите на општинско ниво. Нивото до кое се вклучени централните власти во формирањето и одржувањето на овие фокусни точки се разликува, но уште поважно од овие варијации е институционалната врска помеѓу фокусните точки и локалните власти.

- * Во Босна и Херцеговина, Ромите „референти“, или Ромите како фокусни точки на локално ниво, воспоставени се на три локации (Бјелина, Брчко и Калесија), преку креирање на постојано работно место на една од локациите (Калесија). Освен тоа, една иницијатива на CARE доведе до поставување на 5 координатори – Роми во 2011 година: еден во Министерството за човекови права и бегалци и 4 во регионалните канцеларии на Министерството, со една генерална задача на поврзување на владините институции на сите нивоа со невладиниот сектор и локалните ромски заедници
- * Во Поранешна Југословенска Република Македонија, 6 општини вработуваат Роми во локалната администрација. 3 општини во Косово вработуваат Роми, Ашкалии и/или Египќани како фокусни точки за прашања кои влијаат на локалните заедници на Ромите, Ашкалиите и Египќаните. Во Србија, 42 единици на локалната самоуправа именуваа координатори за ромски прашања⁶⁷, 17 од нив ги ангажираа координаторите на неодредено време како интегрален дел на локалната администрација. Овие добри практики добиваат дополнително внимание во Дел 3.3.

Локални и регионални акциски планови за Ромите

Во Албанија, регионалните власти во Елбасан донесоа акциски план за Ромите во 2012 година, а во Поранешна Југословенска Република Македонија, локални акциски планови за Ромите постојат во некои општини уште од 2005 година и развојот на локалните акциски планови за Ромите во Црна Гора и Србија започна некаде во средина. Развојот на локалните акциски планови, исто така, започна во Косово. Како што е случајот со воспоставувањето и одржувањето на фокусни точки за Ромите на локално ниво, степенот на владината вклученост во развојот и поддршката на акциски планови на регионално и локално ниво се разликува од една до друга земја од Западен Балкан. Иницијативите поврзани со развојот, усвојувањето и финансирањето на локалните и регионалните акциски планови за Ромите добиваат подетален третман како добри практики во Дел 3.3.⁶⁸

Други релевантни иницијативи

Следните две дополнителни иницијативи се поврзани со учеството на Ромите и Египќаните во носењето одлуки во Албанија: кампањата „Ви благодарам, господине градоначалник!“ во рамките на една меѓународна кампања на Европските ромски организации и моделот на партиципативно планирање воспоставено пред Заедничката програма на ОН „Зажакнување на ранливите локални заедници на Албанија“. Двете иницијативи се претставени во Дел 3.3 како добри практики.

Во Босна и Херцеговина, CARE International за Северозападен Балкан додели мали грантови во рамките на проектот финансиран од страна на Европската унија „Поддршка на имплементацијата на националните акциски планови за вклучување на Ромите“ на 4 општини за да работи на решавање на конкретни проблеми на локалните ромски заедници во соработка со ромските НВО кои ги развија иницијативите. Повеќе информации за оваа добра практика може да се најде во Дел 3.3.

Во Косово, иницијативата предводена од Mercuri Corp „Европска унија – Иницијатива за поддршка на Ромите, Ашкалиите и Египќаните“ активно ги вклучи лидерите на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните заради консултации за време на целиот проект, коешто претставува холистички пристап кон преселување на приближно 90 семејства од заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните од два кампа во Митровица кои беа загадени со олово. Добрите практики од овој проект во однос на учеството на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во носењето одлуки се опишани во Дел 3.3.

Во Србија, Ромите - активисти на НВО во Ниш и во Месната заедница Пешчара во Суботица иницираа

формирање на меѓуетнички тела, со цел да се подобри квалитетот на меѓуетничките односи на локално ниво со зголемување на учеството на Ромите во носењето на одлуки. Овие иницијативи, кои се разликуваат од законски предвидените совети за меѓуетнички односи, се прикажани како добри практики во Дел 3.3

Исто така, во Србија, одделни иницијативи предводени од холандската организација Spolu, од една страна, и од Мисијата на ОБСЕ во Србија и Агенцијата за човекови и малцински права, од друга страна, додели мали грантови за соработка помеѓу локалните власти и ромските заедници при проценувањето и преземањето активности да се задоволат приоритетните потреби на заедницата. Дополнителни информации за примери на добри практики можат да се најдат во Дел 3.3.

Две дополнителни релевантни практики кои се развиени и имплементирани на локално ниво во Србија доаѓаат од општините на Белград. Во Нови Белград, при подготовката за преселување на жителите на неформалните населби на Ромите близу станбениот комплекс Белвил, се организираше серија на консултации кои ги вклучуваа градските власти, Канцеларијата за човекови и малцински права на централно ниво и жителите на населбите. Дополнителни консултации со жителите беа направени во форма на фокус групи и анкети. Во проценката на заштитникот на граѓаните, сепак, овие напори беа оценети како недоволни: „Процесот на консултации на преселеното население, требаше да биде поинтензивен, подолг и подетален, имајќи ги предвид социоекономските услови за живот, а требаше да биде и во согласност со основните принципи и упатства за преселување и раселување заради развој на Високиот комесар за човекови права на Обединетите нации (УНХЦР).“⁶⁹

Од друга страна, во Општина Сурчин, соработката помеѓу локалните власти и двете ромски невладини организации регистрирани во таа општина се одвиваше полесно и резултираше во одржливо партнерство кое подетално е опишано во Дел 3.3.

3.3. Добри практики за учество во носењето на одлуки на регионално и локално ниво

На многу сличен начин како и во Дел 2.3 во кој беа претставени добри практики во борбата против дискриминацијата засновани на деловите 2.1 и 2.2, овој дел дава преглед на деловите 3.1 и 3.2 за да се потенцираат за подетална презентација на добрите практики во областа на учеството во носењето одлуки. Како што ќе стане очигледно од прегледот, варијациите

од една до друга добра практика во оваа област се поголеми отколку во случајот на борбата против дискриминацијата.

5 од 17 примери за добри практики презентирани во овој дел се однесуваат на развој, усвојување и финансирање на локалните и регионалните планови за Ромите. Освен укажување на приоритетот поставен од страна на локалните или регионалните власти во однос на интеграцијата на нивните граѓани, кои припаѓаат на ромската заедница, овие планови можат да се употребат за спроведување на акциските планови приспособувајќи ги на локалните околности. Клучен елемент за ова не е политичката волја – манифестирана до одреден степен во иницијативата за развивање и усвојување на локални и регионални акциски планови (како, на пример, во Албанија, Поранешна Југословенска Република Македонија, Црна Гора и Србија) и конкретизирани со финансиски обврски за мерките предвидени во плановите (како, на пример, во Србија) – но клучно е и вклучувањето на локалните ромски заедници во процесот на развивање. Препознавањето на потенцијалот на локалните акциски планови да донесат конкретни придобивки за Ромите, НПРП го поддржа развојот на локални акциски планови во Црна Гора и ќе ги користи искуствата од проектот при спроведувањето на слични активности во Албанија. Слични активности се планираат во Косово.

Некогаш вработувањето на Ромите во локалната администрација како фокусни точки за прашања кои влијаат на локалното ромско население е комбинирано со развојот и усвојувањето на локалните акциски планови. Тука, значајно е да се напомене дека вработувањето на Ромите како фокусни точки треба да го олесни пристапот кон главните услуги а не да го замени тој пристап. Ромите кои се фокусни точки треба да се вработат само доколку има потреба од полесен пристап кон услугите, но, истовремено, создавањето на постојани работни места претставуваат значајно обележје на добра практика. Особено, ако не се финансирани од истите извори на средства како и другите вработени во локалната администрација, нестабилноста на фокусни точки може да има негативно влијание на нивната способност да извршуваат работни задачи. Избраните општини во Поранешна Југословенска Република Македонија и Србија даваат позитивни примери во однос на ова прашање.

5 од останатите идентификувани примери за добри практики го поврзуваат учеството на Ромите во носењето на одлуки со поддршката за подобрување на различни аспекти на ситуацијата на ромските заедници во соработка со локалните власти. Можеби не изненадува фактот што сите овие примери беа финансирани од меѓународни организации. Значајно е да се

напомене дека повеќеслојната природа на маргинализацијата на Ромите подразбира дека консултативните процеси не можат да гарантираат дека овие проекти на крај ќе придонесат кон интеграција на Ромите. Тие, и покрај тоа, се незаменливи за давање преглед на некои од најзначајните бариери за успехот на проектите, како и за обезбедување добра волја и разбирање на оние кои треба да добијат придобивки од проектните активности.

Други два примера за добри практики се фокусираат на застапеноста на Ромите во официјалните институции. Во примерот од Хрватска, претставниците се избираат, а во примерот од Србија тие се именуваат. Без оглед на разликите, одредбите за учеството на Ромите во претставничките тела, заедно со нивните неромски колеги, се заедничко обележје на овие два примера за добри практики.

Преостанатите примери за добри практики во областа на учеството на Ромите во носењето одлуки припаѓаат на сите горенаведени категории. Практиките од Албанија приближуваат два града со посебен фокус на поттикнување на локалните власти да научат едни од други и да градат работни врски со локалните ромски заедници. Српскиот пример, од друга страна, го покажува потенцијалот за еволуција на неформалната соработка помеѓу локалните функционери и ромските НВО во одржливо партнерство.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 1: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Развој на акциски план за Ромите во регионот Елбасан

Иницирано од: Здружението „Во семејството, за семејството“.

Спроведувано од:

- * Здружението „Во семејството, за семејството“,
- * Регионалните власти во Елбасан,
- * Локалните власти во Елбасан и Пеќин,
- * Ромските НВО: Центар на ромската заедница, Ромите Сези и други,
- * Претставниците на локалните заедници на Ромите и Египќаните во регионот Елбасан.

Опис

Освен Националниот акциски план усвоен од Владата на Албанија во врска со нејзиното учество во Декадата на вклучување на Ромите, единствениот акциски план за Ромите кој е развиен до денес се фокусира на регионот Елбасан.

Инициран во рамките на проектот предводен од страна на Здружението „Во семејството, за семејството“ со финансиска поддршка на Фондацијата Отворено општество во Албанија, процесот започна со претставување на Националниот акциски план на регионалните и локалните власти, ромските НВО и локалните заедници на Ромите и Египќаните. Подготовката на регионалниот акциски план се одвиваше во пет работни групи, а секоја од нив подготви краткорочна и среднорочна програма за исполнување на централните цели на регионално ниво. Се одржаа неколку консултативни состаноци за да се разговара за нацрт-верзијата на планот пред тој да се усвои.

Откако се разви Акцискиот план на регионот Елбасан, регионалните власти на Корча изразија интерес за отпочнување на слична иницијатива.

Локација: Регион Елбасан.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Координација со други политики,
- * Учество на Ромите и Египќаните во дизајнирањето на политиките,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 2: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Локално партнерство за вклучување на Ромите

Иницирано од: Невладината организација Roma Active Albanija

Спроведувано од:

- * Невладината организација Roma Active Albanija,
- * Локалните власти во Фиер и Корча.

Опис

Ромската невладина организација со седиште во Тирана Roma Active Albanija ја промовираше иницијативата „Ви благодарам, господине градоначалник!“ како дел од меѓународната кампања на Мрежата на европски ромски организации, „Ви благодарам ...?!Партнерства за вклучување на Ромите“. Целта на иницијативата во Албанија беше да се промовира обврската на локалните заедници на Ромите и Египќаните и локалните власти и да се работи на проблемите со кои се соочуваат Ромите и Египќаните. Во однос на ова, кампањата обезбеди поддршка на локално застапување кое има за цел институциите да ги направи попристапни за заедниците на Ромите и Египќаните.

Кампањата помогна во генерирањето на поддршката за позитивна акција на локално ниво со подигањето на свеста и градењето односи со експертите во локалната администрација, со фокус на административното ниво а не на политички нестабилните позиции. Истовремено, кампањата ги поттикнуваше локалните власти да учат едни од други.

Еден од резултатите на кампањата беше обезбедувањето на средства од својот буџет од страна на Комунаата (рурална локација) Појан (Корча) за решавање проблеми со кои се соочуваат локалните заедници на Ромите и Египќаните

Локација: Фиер и Корча.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Учество на Ромите и Египќаните во дизајнирањето на политиките,
- * Ефекти на зголемување и повторување.

Веб-страница: <<http://www.ergonetwork.org/ergo-network/campaigns/thankyou/>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 3: АЛБАНИЈА

Назив на практиката: Партиципативно локално планирање

Иницирано од: УНДП.

Спроведувано од:

- * Министерството за труд, социјални работи и еднакви можности,
- * Властите во локалните самоуправи населени со ранливите заедници на Ромите и Египќаните во регионите Драч, Елбасан, Фиер и Тирана, со поддршка на Заедничката програма на ОН „Зајакнување на ранливите локални заедници на Албанија“.

Опис

Моделот на партиципативно локално планирање беше воведен во рамките на Заедничката програма на ОН „Зајакнување на ранливите локални заедници на Албанија“, кој имаше цел да ја унапреди човечката безбедност кај социјално исклучените заедници на Ромите и Египќаните. Партиципативното планирање е една од трите компоненти на програмата, а останатите две компоненти се олеснување на пристапот кон правата и зајакнување на институциите за социјално вклучување.

Како основа на процесот на партиципативно локално планирање, се организираа „форуми за консултации со заедниците“ кои имаат еднаква родова застапеност на Ромите и Египќаните, со цел да се идентификуваат и приоритизираат локалните потреби заедно со локален старешина ангажиран од страна на локалната самоуправа да работи како врска со заедниците. Приоритизираниите потреби беа собрани во развојни планови на заедниците кои беа предмет на дискусија и финансирани од локалните власти, преку потпишан меморандум помеѓу локалните власти и УНДП со кој беше договорен кофинансирачки аранжман (80 проценти беа обезбедени од страна на УНДП, а 20 проценти од страна на локалните власти) за една до две приоритетни потреби во секоја од локалните области кои учествуваат во програмата. Проектите кои беа поддржани врз основа на кофинансирачки аранжмани се движеа од патишта (како, на пример, до Општината Фуше-Крује) и одводен систем (како во Комунаата Кендер) до социјална инфраструктура (како, на пример, центрите кои служат на локалните заедници во Општината Черик, Комунаата Леван и населбите Ненстациони и Ништула).

Овој приод, во моментот, се користи во регионите Берат, Корча и Флора во рамките на проектот финансиран од Европската унија „Социјално вклучување на заедниците на Ромите и Египќаните во Албанија“.

Локација

- * Регион Драч: Општината Фуше – Крује, населбите Ништула и Шкоза,
- * Регион Елбасан: Населбата Б-Дарда, Општината Черик, Општината Пекин, населбата Рапишта,
- * Регион Фиер: Комунаата Леван, комунаата Мбостар и комунаата Кендер,
- * Регион Тирана: Општината Канза и населбата Ненстациони.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите и Египќаните,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите и Египќаните во носењето на одлуки,
- * Унапредување на учеството на жените на еднаква основа со мажите,
- * Холистички пристап,
- * Учество на Ромите и Египќаните во дизајнирањето на политиките.

Веб-страница: <<http://www.undp.org.al/index.php?page=projects/project&id=201>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 4: БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Назив на практиката: Кофинансирање на соработката помеѓу ромските НВО и локалните власти

Иницирано од: CARE International за Северозападен Балкан.

Спроведувано од:

- * Ромските НВО: Асоцијација на Ромите Amaro Kham - Наше сонце (Високо); Асоцијација на Ромите повратници (Тузла); Асоцијацијата Отахарин (Бијелјина); Асоцијацијата Ромска девојка - Romani ćej; Граѓанска асоцијација Роми среќни Роми (Тузла),
- * Општинските власти во Бијелјина, Прњавор, Тузла и Високо,
- * Регионалните власти: Кантон Тузла,
- * Волонтерите од локалните ромски заедници: Прњавор и Тузла.

Опис

Како дел од проектот финансиран од страна на Европската унија „Поддршка на имплементацијата на националните акциски планови за вклучување на Ромите“, CARE International за Северозападен Балкан додели мали грантови за локалните ромски НВО заради решавање на конкретни проблеми со кои се соочуваат локалните ромски заедници. Шест од осумте грантови вклучија кофинансирање од страна на општинските власти.

Шесте проекти кои беа финансирани заедно со општинските власти се однесуваа на инфраструктурни подобрувања на ромските населби идентификувани од страна на ромските НВО кои беа активни во своите средини, како што е опишано подолу.

- * Бијелјина: Четири семејства беа поврзани со јавниот систем за снабдување со вода
- * Прњавор: Беа поправени патишта на три локации
- * Тузла: Беше инсталирана комунална инфраструктура во ромската населба Црвени Ниви, беа поправени и инсталирани улични светилки во ромската населба Мушинац
- * Високо: Беа инсталирани улични светилки во ромската населба Летовик

Локација: Бијелјина, Прњавор, Тузла и Високо.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

Веб-страница: <<http://www.carenwb.org/index.php/projects/45-project-support-to-implementation-national-action-plans-for-Romites-inclusion>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 5: ХРВАТСКА

Назив на практиката: Локални и регионални малцински совети на Ромите

Иницирано од: Владата на Република Хрватска.

Спроведувано од: Жупании, градови и општини.

Опис

Уставниот акт за правата на националните малцинства содржи одредби за услови на состанување на секое национално малцинство во однос на големината за да може да формира свој сопствен совет на национално малцинство кој ќе го поттикнува учеството на малцинството во процесите на носење одлуки на локално и регионално ниво. Улогите на советите на национални малцинства вклучуваат предлог за подобрување на ситуацијата на одредено малцинство, како и општи мерки за решавање прашања кои се од интерес за националното малцинство; номинирање кандидати за избори и добивање информации за сите прашања дискутирани од страна на комисиите на претставничките тела на релевантната единица на локалната самоуправа.⁷⁰ Активностите на советите на националните малцинства треба да се финансираат од страна на релевантни единици на локалната самоуправа.⁷¹

Релевантната единица на самоуправа е обврзана да побара мислење од Советот на националното малцинство за општите предлог-мерки и специфичните одредби кои се стремат кон регулирање на правата и слободите на националните малцинства.⁷²

Доколку еден совет на национално малцинство наиде на неуставни елементи во одреден акт усвоен од страна на единицата на самоуправа, советот мора да го информира Министерството за администрација. Советите на националните малцинства и претставниците на малцинствата во локалните и регионалните самоуправи, исто така, можат да побараат од централната администрација да ја надгледува и да обезбеди имплементација на специјалните акти кои ги регулираат правата на малцинствата на регионално и локално ниво, како и на Уставниот акт за правата на националните малцинства, со соодветната администрација потребна за да го информира Советот или претставникот за својата вклученост.⁷³

Изборите одржани во јули 2011 година резултираа со избор на седум ромски малцински совети на жупанско ниво, пет на градско ниво и пет на општинско ниво.

Локација

- * Жупании: Бродско-Посавска, Истарска, Меѓумурска, Осијечко-Барањска, Приморско-Горанска, Сисачко-Мославачка и Градот Загреб,
- * Градови: Чаковец, Пула, Ријека, Сисак и Славонски Брод,
- * Општини: Дарда, Мала Суботица, Неделиште, Ореховица и Прибиславец.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 6: ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Назив на практиката: Развој на локални акциски планови за Ромите

Иницирано од: Ромските НВО, Министерство за труд и социјална политика, или општински власти (преку посебни иницијативи).

Спроведувано од:

- * Ромските НВО,
- * Министерството за труд и социјална политика,
- * Општинските власти во: Берово, Битола, Делчево, Гостивар, Кочани, Крива Паланка, Куманово, Пехчево, Прилеп, Пробиштип, Ранковце, Штип, Шуто Оризари, Свети Николе, Тетово, Велес и Веница.

Опис

Започнат во 2005 година како иницијатива на ромските невладини организации во мал број општини, процесот на подготовка (и усвојување) на локалните акциски планови (ЛАП) во областа на образованието, вработувањето, здравството и домувањето се рашири во многу повеќе општини по 2009 година преку посебни иницијативи вклучувајќи го Министерството за труд и социјална политика и ромското граѓанско општество.

Иако Министерството за труд и социјална политика почесто беше вклучено во развојот на ЛАП по 2009 година, во 2010 година Општина Кочани усвои ЛАП во областа на образованието, вработувањето и домувањето на сопствена иницијатива. Кон крајот на 2010 и на почетокот на 2011 година, меѓународно финансираниот проект спроведуван од страна на Регионалната ромска мрежа *Интелект* доведе до усвојување на ЛАП во истите области во општините од источниот дел на земјата. Неодамна, проектот финансиран од Европската унија „Поддршка на имплементацијата на Стратегијата за Ромите“ го вклучи Министерството за труд и социјална политика повторно од крајот на 2011 до првата половина на 2012 година.

Во сите случаи, процесот ги приближи претставниците на ромското граѓанско општество до релевантните институции на локално ниво

Локација: Берово, Битола, Делчево, Гостивар, Кочани, Крива Паланка, Куманово, Пехчево, Прилеп, Пробиштип, Ранковце, Штип, Шуто Оризари, Свети Николе, Тетово, Велес и Веница.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Координација со други политики,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 7: ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Назив на практиката: Ромите „референти“

Иницирано и спроведувано од: Општинските власти во Чаир, Делчево, Кочани, Прилеп, Штип и Веница.

Опис

Шест општини вработуваат Роми во својата локална администрација како фокусни точки „референти“ за прашања кои влијаат на локалното ромско население.

Општините Чаир, Делчево, Кочани, Прилеп и Веница вработија по еден Ром за оваа цел, општина Штип вработи двајца Роми: еден како виш референт за односи меѓу заедниците и еден како помлад референт за односи на граѓаните од маргинализираните групи и лицата со посебни потреби.

Иако се специфични должностите на референтите од различните општини, заедничка должност им е да го олеснат пристапот на локалните ромски заедници до учеството во локалните политички процеси; во пет од шесте општини кои вработија референти – Роми (Чаир е единствен исклучок), тие учествуваа во развојот на локалните акциски планови за Ромите.

Локација: Чаир, Делчево, Кочани, Прилеп, Штип и Веница.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 8: КОСОВО*

Назив на практиката: Развој на локални акциски планови за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните

Иницирано од:

- * НВО на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, Призрен,
- * Фондација Отворено општество на Косово во Ferizaj/Урошевац, Fushë Kosovë/Косовско Поле, Gjakovë/Ѓаковица и Mitrovicë/Митровица.

Спроведувано од:

- * Иницијативата за прогрес,
- * НВО на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Претставниците на локалните заедници на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Општинските власти во Ferizaj/Урошевац, Fushë Kosovë/Косовско Поле, Gjakovë/Ѓаковица, Mitrovicë/Митровица и Призрен,
- * Регионалните центри на ОБСЕ во Prishtinë/Приштина (ЛАП Косовско Поле) и Призрен (ЛАП Призрен).

Опис

Подготовката на локалните акциски планови (ЛАП) за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Косово започна во 2009 година како иницијатива на граѓанското општество во Призрен во соработка со општинските власти и со поддршка на Косовската фондација за отворено општество (КФОО) и регионалниот центар на ОБСЕ во Призрен. Акцискиот план за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Општината Призрен е експлицитно заснована на Стратегијата за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните.

По подготовката на ЛАП за Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Призрен КФОО ги поддржа сличните процеси во неколку други општини, вклучително и најновиот ревидиран локален акциски план во Gjakovë/Ѓаковица. Како и ЛАП за Призрен, ЛАП развиени во Ferizaj/Урошевац, Fushë Kosovë/Косовско Поле, Gjakovë/Ѓаковица и Mitrovicë/Митровица беа предвидени како инструменти за имплементација на локално ниво на стратегијата донесена на повисоко ниво.

ОБСЕ, исто така, даде придонес во развојот на ЛАП во Fushë Kosovë/Косовско Поле, како и во Призрен, со поддршка за ажурирање на ЛАП за Mitrovicë/Митровица планирана за 2013 година.

Локација: Ferizaj/Урошевац, Fushë Kosovë/Косовско Поле, Gjakovë/Ѓаковица и Mitrovicë/Митровица и Призрен.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Координација со други политики,
- * Учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во дизајнирањето на политики.

* Оваа назнака е без штета по позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 9: КОСОВО*

Назив на практиката: Ромите, Ашкалиите и Египќаните – координатори

Иницирано и спроведувано од: Општинските власти во Ferizaj/Урошевац, Реја/Пеќ и Призрен.

Опис

Општините Ferizaj/Урошевац, Реја/Пеќ и Призрен вработуваат барем еден претставник на Ромите, Ашкалиите или Египќаните како фокусна точка за прашања кои влијаат на локалните заедници на Ромите, Ашкалиите и Египќаните.

Фокусната точка во Ferizaj/Урошевац е припадник на локалната заедница на Ашкалиите, неговиот колега во Призрен е Ром. Општината Реја/Пеќ, од друга страна, вработува двајца: еден Египќанец и еден Ром.

Друг индикатор на посветеноста на општинските власти кон интеграцијата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Ferizaj/Урошевац и Реја/Пеќ се гледа и во релативно големиот број на членови на овие заедници вработени во другите општински оддели: 22 во Ferizaj/Урошевац и 11 во Реја/Пеќ.

Локација: Ferizaj/Урошевац, Реја/Пеќ и Призрен.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во дизајнирањето на политики.

* Оваа назнака е без штета по позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 10: КОСОВО*

Назив на практиката: Советодавна група во камп

Иницирано од: Mercy Corps.

Спроведувано од:

- * Mercy Corps,
- * Општинските власти во Mitrovicë/Митровица,
- * Мисијата на ОБСЕ во Косово,
- * Центарот за документација на Ромите и Ашкалиите,
- * УНХЦР.

Опис

Спроведувана од Mercy Corps, „Европската унија - Иницијатива за поддршка на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Mitrovicë/Митровица“ (ЕУ-МПСИ), која заврши во декември 2012 година имаше за цел да обезбеди одржливо преселување на 90 семејства од Роми, Ашкалии и Египќани од контаминирани кампови Чешмин Луг и Остерод, во поранешната Махала област во Јужна Митровица. Беше формирана Советодавна група во камповите, која вклучуваше претставници на Општината Mitrovicë/Митровица, Mercy Corps, Мисијата на ОБСЕ во Косово, Центарот за документација на Ромите и Ашкалиите, УНХЦР, и лидерите на локалните заедници на Ромите и Ашкалиите.

Двете одлуки за градење на објекти за домување во рамките на проектот се непосредните резултати на консултативниот процес. Најпрво беше одлучено да се изгради еден ред куќи, наместо згради. Второ, беше додадена петта големина на живеалишта на четирите предвидени во *Ревидираниот прирачник за одржливо враќање*.⁷⁴

Заради унапредување на постојаното учество на локалните заедници на Ромите и Ашкалиите во носењето на одлуки во нивните нови места на живеење и по завршувањето на проектот, се формираше Локален управувачки комитет. Тој се состои од лидери на поранешните кампови и претставници на Општината Mitrovicë/Митровица, ова тело служи како форум за редовна комуникација помеѓу заедниците на Ромите и Ашкалиите и локалните власти.

Локација: Mitrovicë/Митровица.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите и Ашкалиите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите и Ашкалиите во носењето на одлуки Холистички пристап.

Веб-страница: <<http://www.mercycorps.org/countries/Косово/24140>>

* Оваа назнака е без штета по позициите за статусот, и е во согласност со UNSCR 1244/99 и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 11: ЦРНА ГОРА

Назив на практиката: Развој на локални акциски планови за интеграција на Ромите, Ашкалиите и Египќаните

Иницирано од:

- * Ромските НВО: Млади Роми (ЛАП во Херцег Нови и Тиват); Почеток (ЛАП во Никшиќ),
- * Општините во Беране, Бело Поле и Улцињ со поддршка на НПИР.

Спроведувано од:

- * НВО на Ромите и Египќаните: (ЛАП во Херцег Нови и Тиват); Почеток (ЛАП во Никшиќ); Асоцијација на Египќани (ЛАП во Тиват),
- * Општинските власти во Беране, Бело Поле, Херцег Нови, Никшиќ, Тиват и Улцињ,
- * Претставниците на локалните заедници на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Беране, Бело Поле и Улцињ.

Опис

Развојот на локалните акциски планови (ЛАП) за Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Црна Гора започна во Никшиќ во 2007 година, кога НВО Почеток започна со собирањето на податоци со стручна помош на локалниот Центар за социјална работа и со финансиска помош од Амбасадата на САД во Подгорица. Развојот на ЛАП во Херцег Нови и Тиват следеа во 2009 и 2011 година со заеднички напори предводени од НВО Млади Роми и со учество на локалните власти и финансиска поддршка на фондацијата Институт Отворено општество – Канцеларија во Црна Гора.

Неодамна, врз основа на интересот искажан од страна на општините за време на процесот на мапирање преземен од страна на НПИР во почетокот на 2012 година, беа формирани работни групи во општините Беране, Бело Поле и Улцињ. Работните групи ги поврзаа претставниците на локалните заедници на Ромите, Ашкалиите и Египќаните со вработените во локалната самоуправа во областа на администрацијата, образованието, социјалната грижа и урбаното планирање заради подготовка на локални акциски планови во тие општини. Потпомогнати од страна на консултанти на НПИР, процесот на подготовка се засноваше на искуства од Херцег Нови, Никшиќ и Тиват.

Локација: Беране, Бело Поле, Херцег Нови, Никшиќ, Тиват и Улцињ.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите, Ашкалиите и Египќаните,
- * Координација со други политики на централно и локално ниво,
- * Учество на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во дизајнирањето на политики.

Веб-страница: <<http://www.НПИР-ОДИХР.org>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 12: СРБИЈА

Назив на практиката: Усвојување и финансирање на локални акциски планови за Ромите

Иницирано од: Ромските НВО, Мисијата на ОБСЕ во Србија, и општински власти (во посебни иницијативи).

Спроведувано од:

- * Ромските НВО,
- * Општинските власти во Бачка Паланка, Барајево, Бечеј, Бојни, Бор, Бујановац, Гроцка, Кикинда, Ковин, Крагуевац, Крушевац, Лебане, Оџаци, Панчево, Пирот, Смедерево, Сомбор, Српска Црња, Стара Пазова, Трстеник, Ваљево и Жабал,
- * Претставниците на локалните заедници на Ромите.

Опис

Од 28 општини кои во Србија имаат подготвено локални акциски планови (ЛАП) за Ромите во еден консултативен процес, кој активно вклучуваше претставници на локалните заедници на Ромите, 23, исто така, обезбедија финансиски средства за имплементација на овие планови во рамките на општинскиот буџет.

Повеќето од усвоените ЛАП се фокусираат на образование, вработување, здравствена заштита и/или домување, белградската општина Барајево особено се истакнува заради усвојувањето и финансирањето на ЛАП за ромските жени освен за веќе споменатите области. Како пример за потенцијал за синергија помеѓу иницијативите кои ефективно го промовираат учеството на Ромите во носењето на одлуки на локално ниво, процесот на подготовка на ЛАП за ромските жени во Барајево беше инициран од општинската координаторка за Роми – која е Ромка – и поддржан од женската ромска невладина организација *Бибија*.

Локација: Бачка Паланка, Барајево, Бечеј, Бојни, Бор, Бујановац, Гроцка, Кикинда, Ковин, Крагуевац, Крушевац, Лебане, Оџаци, Панчево, Пирот, Смедерево, Сомбор, Српска Црња, Стара Пазова, Трстеник, Ваљево и Жабал.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Внимание на родови прашања,
- * Координација со други политики,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 13: СРБИЈА

Назив на практиката: Мобилизација на заедниците за подобрувања на инфраструктурата

Иницирано од: Меѓународната фондација Spolu

Спроведувано од:

- * Невладината организација *Кетане–Амарилис*, Нови Сад,
- * Локалните власти во Беоцин, населбата Хоргош и адорјанската населба Кањижа, Нова Црња и сивачката населба на Сомбор,
- * Претставниците на локалните заедници на Ромите.

Опис

Од 2004 до 2009 година, холандската организација Spolu (која подоцна во 2010 година се припои кон Мрежата на европски организации) даде поддршка на задоволувањето на приоритетните потреби на локалните заедници на Ромите на неколку локации во Војводина.

Приодот на Spolu ја потенцираше колаборативната артикулација на приоритетни потреби, преку состаноци организирани со локалните заедници на Ромите од страна на ромската женска организација *Кетане–Амарилис* од Нови Сад и со поддршка на Spolu заради идентификување на заеднички интереси и формирање на „почетна група“ за да ги застапува тие интереси пред локалните власти. Следниот чекор вклучуваше преговори меѓу почетната група и локалните власти, олеснети од страна на *Кетане–Амарилис*. Откако се постигна договор помеѓу почетната група и локалните власти за тоа како да се задоволат идентификуваните потреби, Spolu и/или *Кетане–Амарилис* го потпомогнаа процесот на елаборација на акциски план и/или проект за да се спроведе договореното во практика. Кофинансирањето беше интегрален дел од процесот, вообичаено една третина доаѓаше од Spolu, а две третини од локалните власти и локалните заедници на Ромите (последните учествуваа со нефинансиска поддршка).

Проектите кои беа поддржани вклучуваа поставување на тротоари во населбата Хоргош во Кањижа и поврзување на домаќинствата со ромско население во населбата Сента во Апатин со системот за снабдување со вода.

Локација: Адорјан, Беоцин, Хоргош, Мали Иѓош, Нова Црња, Сента и Сивац.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

Веб-страница: <<http://www.ergonetwork.org>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 14: СРБИЈА

Назив на практиката: Формирање на меѓуетнички тела за задоволување на локални потреби

Иницирано од:

- * Невладината организација ЈУРОМ Центар (Ниш),
- * Невладината организација *Ромски едукативен центар* (Суботица).

Спроведувано од:

- * Ромските НВО: ЈУРОМ Центар во Ниш, Ромскиот едукативен центар во Суботица,
- * Локалните власти: Градот Ниш, населбата Хоргош во Кањижа, населбите Чантавир и Пешчара во Суботица.

Опис

Во градот Ниш и соседствата во населбата Хоргош во Кањижа и населбите Чантавир и Пешчара во Суботица, активистите од ромските НВО го предводеа (преку посебни иницијативи) формирањето на меѓуетнички тела кои имаат задача да го подобрат квалитетот на меѓуетничките односи со зголемување на учеството на локалните Роми, меѓу другото, и во носењето на одлуки. Овие тела се докажаа како корисни во информирањето на локалните власти за загриженостите на локалните ромски заедници и во превенирањето на целосното обвинување на целите локални ромски заедници за помали имотни прекршоци од страна на мнозинското население.

Законот за локална самоуправа на Србија бара Советот за меѓуетнички односи да биде формиран во општините како едно национално малцинство кое сочинува повеќе од 5 проценти од вкупното население на општината, или сите национални малцинства кои сочинуваат повеќе од 10 проценти на вкупното население на општината. Меѓуетничките тела формирани во Ниш и Пешчара малку се разликуваат од оние совети кои се законска обврска. Во Ниш, разликата е многу номинална, формираното тело се нарекува „Совет за човекови и малцински права“.⁷⁵ Во Чантавир, Хоргош и Пешчара, од друга страна, „Комисиите за меѓуетнички односи“ беа формирани на месно, а не на општинско ниво. Активностите кои водеа кон формирање на комисиите за меѓуетнички односи во Чантавир и Хоргош беа поддржани од страна на Фондот за Отворено општество во Србија.

Локација: Чантавир, Хоргош, Ниш и Пешчара.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно (но не ексклузивно) таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Придонес кон истакнувањето и интегрирањето на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

Веб-страница:

Ниш : <<http://www.ni.rs/kis.html>>

Пешчара: <<http://www.diurnarius.info/index.php/sr/manjine/494-peara-primer-za-evropu>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 15: СРБИЈА

Назив на практиката: Локални координатори – Роми

Иницирано од: Агенцијата за човекови и малцински права на Србија со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Србија, УНДП и општинските власти (преку посебни иницијативи).

Спроведувано од: Општинските власти во Апатин, Барајево, Беочин, Бојник, Бор, Бујановац, Чукарица, Крагуевац, Крушевац, Кула, Нови Кнежевац, Нови Сад, Смедерево, Врање и Жабалъ.

Опис

Од 2002 година, 52 општини во Србија ангажираат координатор – Ром. Од овие, сепак, само 17 имаат вработено координатор на неодредено време како интегрален дел од локалната администрација..

Како што е случајот со сличните позиции воспоставени со земјите од Западен Балкан, во Србија, улогата на координаторите вклучува олеснување на пристапот кон услугите на локалните ромски заедници и игра активна улога во создавањето и усвојувањето мерки за подобрување на ситуацијата на Ромите кои живеат во секоја од општините. Разликата која се јавува во Србија, за разлика од другите земји во регионот е тоа што во поголемиот дел од српските општини кои имаат ангажирано координатор - Ром, позицијата беше воспоставена со фокус на развојот на локалните акциски планови.

Локација:

Апатин, Барајево, Беочин, Бојник, Бор, Бујановац, Чукарица, Крагуевац, Крушевац, Кула, Нови Кнежевац, Нови Сад, Смедерево, Врање и Жабалъ.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Внимание на родови прашања,
- * Координација до други локални политики,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 16: СРБИЈА

Назив на практиката: Мали грантови за соработка на локално ниво

Иницирано од: Мисијата на ОБСЕ во Србија, Агенцијата за човекови и малцински права на Србија.

Спроведувано од: Општинските власти во Алексинац, Бела Паланка, Бујановац, Црвени Крст (Ниш), Гроцка, Кикинда, Коцељева, Крагуевац, Крушевац, Неготин, Нов Белград, Нови Сад, Пирот, Сомбор, Шабац, Ваљево и Врање.

Опис

Во рамките на Програмата за помош на Ромите, финансирана од страна на Европската унија, во 2006 година, Мисијата на ОБСЕ во Србија одржа конкурс за мали грантови за финансирање на проекти за подобрување на условите за живот и за унапредување на интеграцијата на Ромите на локално ниво. Беа поддржани вкупно 33 проекти со севкупен буџет од 374.000 евра.

Проектите беа спроведени од страна на локалните самоуправи во соработка со ромските НВО. По еден Ром од Министерството за образование и Агенцијата за човекови и малцински права учествуваше во процесот на селекција на проектите. Интервенциите варираа од официјална едукација и обука за безбедност од пожари до изградба на сидови кои заштитуваат од поплави на ромските населби.

Локација: Алексинац, Бела Паланка, Бујановац, Црвени Крст (Ниш), Гроцка, Кикинда, Коцељева, Крагуевац, Крушевац, Неготин, Нов Белград, Нови Сад, Пирот, Сомбор, Шабац, Ваљево и Врање.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Директна фокусираност на учеството на Ромите во носењето на одлуки,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

Веб-страница: <<http://www.OBCE.org/Србија/57594>>

ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА РОМИТЕ 17: СРБИЈА

Назив на практиката: Одржливо партнерство помеѓу општините и локалните ромски НВО

Иницирано од: Градоначалникот на Општина Сурчин.

Спроведувано од:

- * Општинските власти во Сурчин,
- * Ромските НВО: Унија на Ромите од Сурчин (УРС), Асоцијација на Ромите БАХ.

Опис

Во белградската општина Сурчин, општинските функционери соработуваат на редовна основа со двете ромски невладини организации регистрирани во општината (Унија на Ромите од Сурчин (УРС) од 2006 година и Асоцијација на Ромите БАХ од 2009 година). Постојаната комуникација е клучна во оваа соработка и често го вклучува самиот градоначалник.

Иако соработката помеѓу општината и НВО започна во врска со инфраструктурните подобрувања, таа се рашири во текот на времето и покриваше прашања поврзани со образованието и вработувањето, како и основна материјална поддршка.

Стабилното финансирање на соработката доаѓа од општинскиот буџет, од ставката „Подобрување на животниот стандард на ромската популација“. Понатаму, градоначалникот организира полугодишни настани за да се пронајдат донации од граѓаните на општината, а потоа општината ги доделува средствата во иста висина, со дополнителни фондови собрани преку годишната лотарија.

Локација: Сурчин.

Клучни елементи на најдобрата практика

- * Експлицитно таргетирање на Ромите,
- * Придонес кон истакнувањето и интегрирањето на проблемите со кои се соочуваат Ромите,
- * Координација со други локални политики,
- * Холистички пристап,
- * Учество на Ромите во дизајнирањето на политики.

Веб-страница: <<http://goodpracticeРомите.ppa.coe.int/en/pdf/85>>

Фусноти

- 1 Претседател на Република Албанија, *Устав на Република Албанија* (Тирана: Претседател на Република Албанија 1998), Поглавје III, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- 2 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Устав на Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2003), членови IV и V, <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- 3 Устав на Федерацијата на Босна и Херцеговина, *Службен весник на Федерацијата на Босна и Херцеговина* 63/2003, член II. А. 2.2. b, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1577/file/cf85ae3b01c1adcd1b6eed4a3b84.htm/preview>>; Устав на Република Српска, *Службен весник на Република Српска* 21/1996, член 33, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1580/file/c8ea79bc0db11c11f49f19525f43.htm/preview>>.
- 4 Устав на Република Хрватска (Пречистен текст), *Narodne novine* 76/2010, членови 15, 44, 33, <<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=2405>>.
- 5 Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија [Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија], *Службен весник на Република Македонија* 91/2001, Амандмани VI и X.2, <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MAC%20Const%20Amendments%20IV-XVIII%20%28mkd%29.pdf>>.
- 6 *Ibid.*, Амандман XII.
- 7 Уставна комисија на Република Косово, *Устав на Република Косово* (Приштина: Влада на Косово, 2008), член 45, <<http://www.kushfetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>>.
- 8 *Ibid.*, член 62.
- 9 *Ibid.*, член 64.
- 10 *Ibid.*, член 78.
- 11 *Ibid.*, член 45.
- 12 Уставно собрание на Република Црна Гора, *Устав на Република Црна Гора* (Подгорица: Службен весник на Република Црна Гора, 2007), член 79, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview>>.
- 13 Национално Собрание на Република Србија, *Устав на Република Србија* (Белград: Службен весник на Република Србија, 2006), членови 53 и 75, <http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=191258>.
- 14 *Ibid.*, член 77.
- 15 Закон за општи избори на Република Косово, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, член 111, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_en.pdf>.
- 16 Закон о izboru odbornika i poslanika [Закон за избор на советници и членови на Парламентот], *Službeni list Crne Gore*, no. 46/2011, член 94, <http://www.skupstina.me/cms/site_data/ustav/Zakon%20o%20izboru%20odbornika%20i%20poslanika.pdf>. Додека цензусот од 0,7% се однесува на повеќето малцинства во

Црна Гора, истиот член на изборниот закон вклучува одредба за претставникот на хрватската популација на земјата да биде избран со минимум 0,35 проценти од сите важечки гласачки ливчиња.

17 Закон о izboru narodnih poslanika [Закон за избор на членови на Парламентот], *Službeni glasnik Republike Srbije* 36/2011, членови 81 и 82, <http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html>. Тука, е значајно да се напомене дека оваа одредба не гарантира застапеност, затоа што бројот на места обезбедени од политичка партија зависи од тоа дали коефициентот кој произлегува од поделбата на вкупниот број на гласови се броевите од 1 до 250 каде што 250 е највисокиот. Види <<http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/role-and-mode-of-operation/elections-and-electoral-system.502.html>>.

18 Закон за заштита на правата на националните малцинства, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 24/2003, членови 19 и 20, <http://www.advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf>.

19 Уставен акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска, *Narodne novine* 80/2010, членови 7 и 19, <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan017847.pdf>>.

20 *Ibid.*, член 36. Освен тоа, некои единици на регионалната самоуправа во Хрватска имаат формирано сопствени советодавни тела за национални малцинства.

21 Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија [Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија], *Службен весник на Република Македонија* 92/2008, член 13, <http://www.zhrm.org.mk/images/download/zakoni/zastita_na_pravata_na_zaednicite_pomalkuod20_vorm.pdf>.

22 Закон за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните членови, *Службен весник на Република Косово* 3/2010, член 11, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,254>>.

23 *Ibid.*, членови 5, 11.

24 *Ibid.*, член 12.

25 Онаму каде што не постои чадор организација или каде повеќе организации велат дека претставуваат одредена заедница, Канцеларијата на претседателот интервенира како медијатор и/или прави директни именувања.

26 Закон о manjinskim pravima i slobodama, *Službeni list Crne Gore* 2/2011, членови 26, 28, <<http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni>>.

27 *Ibid.*, членови од 33 до 35.

28 Закон о zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina [Закон за заштита на права и слободи на националните малцинства], *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije* 11 и 57/2002, член 19, <http://www.tvojglas.rs/upload/files/Zakon_o_zastiti_prava_i_slododa_nacionalnih_manjina.pdf>.

29 Види Закон бр. 9/970 од 24.7.2008 за родова еднаквост во општеството, *Службен весник на Република Албанија*, 117/2008, член 15, <<http://www.osce.org/albania/36682>>; Закон за родова еднаквост во Босна и Херцеговина, *Службен весник на Босна и Херцеговина*, 102/2009, член 20, <<http://www.arsbih.gov.ba/en/>>

- legal-framework/law-on-gender-equality-in-bih>; Закон за родова еднаквост во Косово, *Службен весник на Република Косово* 2/2004, член 3, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf>; Закон за родова еднаквост во Црна Гора, *Службен весник на Црна Гора* 46/2007, членови од 10 до 12, <<http://www.legislationline.org/documents/id/3922>>; Закон o ravnopravnosti polova [Закон за родова еднаквост], *Službeni glasnik Republike Srbije* 104/2009, член 35, <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Zakon_o_ravnopravnosti_polova_2009.pdf>; Закон o ravnopravnosti spolova [Закон за родова еднаквост], *Narodne novine* 82/2008, член 12, <<http://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>>; Закон за еднакви можности на жените и мажите [Закон за еднакви можности на жените и мажите], *Службен весник на Република Македонија* 6/2012, членови 6 и 11, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=6240>>. Во Поранешна Југословенска Република Македонија и во Србија, како и во Албанија и Босна и Херцеговина, изборното законодавство содржи минимални цензуси за застапеност на помалку застапениот пол на кандидатските листи. Ова е случај и во Косово. Види во Изборниот законик на Република Албанија, *Службен весник на Република Албанија* 103/2012, член 67.6, <<http://www.osce.org/albania/14464>>; Изборниот закон на Босна и Херцеговина, *Службен весник на Босна и херцеговина* 20/2002, член 4.19, <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6274>>; Закон за општи избори во Република Косово, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, член 27.1, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_en.pdf>; Изборен законик, *Службен весник на Република Македонија* 51/2011, член 64.5, <<http://www.legislationline.org/topics/country/31/topic/6>>; Закон o izboru narodnih poslanika [Закон за избор на пратеници], *Službeni glasnik Republike Srbije* 36/2011, член 40а, <http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html>.
- 30 Министерство за труд и социјална политика, *Национален акциски план за родова еднаквост 2007-2012* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2007), Стратегиска цел III, <www.legislationline.org>.
- 31 Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine. 2005. *Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma [Strategija na Bosna i Hercegovina za решавање на проблемите на Ромите]* (Sarajevo: Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine 2005), стр. 2, <<http://www.ombudsmen.gov.ba/odjeli/Strategija%20BiH%20za%20rjesavanje%20problema%20Roma%20Sl%20glasnik%20BiH%2067-05.pdf>>.
- 32 Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план на Босна и Херцеговина за ромски прашања во областа на вработувањето, домувањето и здравствената заштита* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2007), Цел 3, Мерка 5 и Цел 5, Мерка 3, <www.romadecade.org>.
- 33 Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine [Национална стратегија за вклучување на Ромите, за периодот од 2013 до 2020 година]* (Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2012), Дел IV.2, <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_rh/2012/64_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.
- 34 *Ibid.*, Дел IV.4.6.
- 35 Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), Дел II.10, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/roma_strategy.pdf>.
- 36 *Ibid.*, Дел III.
- 37 Влада на Република Косово, *Стратегија за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2008), стр. 6, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf>.
- 38 *Ibid.*, стр. 66.
- 39 *Ibid.*, стр. 75-76.
- 40 Влада на Република Косово, *Акциски план на Република Косово за имплементација на Стратегијата за интеграција на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, 2009-2015* (Prishtinë/ Приштина: Влада на Република Косово, 2009), Култура, медиуми и информации, Цел 1, Активности 1.1-1.3, <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Action_Plan_on_the_Implementation_of_the_Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_Communities_2009-2015.pdf>.
- 41 Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на позицијата на Ромите и Египќаните во Црна Гора 2012-2016* (Подгорица: Министерство за човекови и малцински права, 2012), стр. 7, <www.mmp.gov.me>.
- 42 *Ibid.*, стр. 31-33.
- 43 Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на статусот на Ромите во Република Србија* (Белград: Министерство за човекови и малцински права, 2010), Дел 12.4, <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-EN-web-FINAL.pdf>>.
- 44 *Ibid.*, Дел 9.4.1, 12.4.
- 45 Види Stephan Müller и Željko Jovanović, *Патеки кон Европската Унија и вклучување на Ромите од Западен Балкан* (Будимпешта: Институт Отворено општество, 2010), стр. 40, <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/pathways-progress-20100402.pdf>>.
- 46 Одлуката на Владата на Хрватска од 2011 година го дефинираше составот на Комисијата за набљудување на имплементацијата на Националната стратегија за Ромите, и таа вклучуваше седум претставници на локални и регионални ромски малцински совети, еден претставник на НВО за човекови права и еден претставник од секоја од самоуправите на градот Загреб и Меѓумурската жупанија, со останатите 12 члена земени од институциите на централната власт. Види Ured za nacionalne manjine Vlada Republike Hrvatske, „Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome [Комисија за набљудување на имплементацијата на Националната стратегија за Ромите]“, веб-страница, <http://www.vlada.hr/hr/uredi/ured_za_nacionalne_manjine/nacionalni_program_za_rome/povjerenstvo_za_pracenje_provedbe_nacionalnog_programa_za_rome>.
- 47 Министерство за труд и социјална политика, *Ревизија на националните акциски планови на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот од 2009-2011* [Ревизија на националните акциски планови на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот од 2009-2011] (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), стр. 18, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/revizija_nap_dekada.pdf>.
- 48 Закон за национални совети на национални малцинства, *Службен весник на Република Србија* 72/2009, членови 10, 26,

- <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/protection_of_minorities/law_on_national_councils.pdf>.
- 49 Спротивно на ова, во Албанија, Босна и Херцеговина и Поранешна Југословенска Република Македонија нема одредби за застапеност на малцинствата во избраните тела на локално ниво. Иако, *Законот за заштита на правата на националните малцинства* на Босна и Херцеговина содржи повик за законодавството кое ќе ја регулира застапеноста на малцинствата на регионално и локално ниво, се чини дека овој повик ќе остане neodgovoren. Види Закон за заштита на правата на националните малцинства, *Службен весник на Босна и Херцеговина* 24/2003, член 20, <http://www.advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf>. Националниот акциски план за родова еднаквост 2007–2012 на Поранешна Југословенска Република Македонија, од друга страна, вклучува општ повик за зголемување на учеството на жените во носењето на одлуки на локално ниво, но не се однесува специфично на ромските жени. Види Министерство за труд и социјална политика, *Национален акциски план за родова еднаквост 2007–2012* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2007), Стратегиска цел III, <www.legislationline.org>.
- 50 Уставен акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска, *Narodne novine* 80/2010, член 20, <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan017847.pdf>>.
- 51 *Ibid.*, член 24.
- 52 *Ibid.*, член 28.
- 53 Законот за локална самоуправа, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, членови 54, 61, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf>.
- 54 *Ibid.*, членови 55, 62.
- 55 Види: Уставно собрание на Република Црна Гора, *Устав на Република Црна Гора* (Подгорица: Службен весник на Република Црна Гора, 2007), член 79, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview>>.
- 56 Закон о манџинским правима и слободama, *Službeni list Crne Gore* 2/2011, член 28, <<http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni>>.
- 57 Закон о локалној самоуправи, *Službeni list Crne Gore* 38/2012, членови 109, 110, <<http://www.uom.co.me/wp-content/uploads/2012/09/Zakon-o-lokalnoj-samoupravi-precisceni-tekst-jul-2012.pdf>>.
- 58 Влада на Република Црна Гора, *Акциски план за постигнување родова еднаквост во Црна Гора (2008–2012)* (Podgorica: Government of Montenegro, 2008), Дел 3.4. Цел 4.6.4, <<http://www.undp.org.me/si/projects/Gender%20Programme/docs/National%20Action%20Plan%20for%20GE.pdf>>.
- 59 Закон о локалним izborima, *Službeni glasnik Republike Srbije* 54/2011, член 9, <http://www.paragraf.rs/propsi/zakon_o_lokalnim_izborima.html>.
- 60 Министарство rada i социјалне политике, *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti [National Strategy for Improving the Position of Women and Advancing Gender Equality]* (Belgrade: Ministarstvo rada i социјалне политике, 2008), Дел 4.1.2, <<http://www.centaralter.org.rs/biblioteka.html>>.
- 61 Закон за локална самоуправа, *Службен весник на Република Косово* 3/2008, член 53, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf>.
- 62 Закон о локалној самоуправи, *Službeni glasnik Republike Srbije* 129/2007, член 98, <http://www.mrrls.gov.rs/sites/default/files/attachment/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.pdf>.
- 63 Закон за локалната самоуправа [Law on Local Self-Government], *Služben vesnik na Republika Makedonija* 5/2002, член 55, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=219>>.
- 64 Српскиот Закон за локална самоуправа понатаму вели дека малцинствата кои формирале Национален малцински совет, Националниот малцински совет предлага членови на локалниот Совет за меѓуетнички односи.
- 65 Види Влада на Република Косово, *Одредба бр. 2/2010 за општинските канцеларии за заедници и враќање* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2010), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf>.
- 66 Министерство за труд и социјална политика, *Програма за работа и акционен план за ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010–2012 година [Програма за работа и акционен план за ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010–2012 година]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009).
- 67 Бројот 42 доаѓа од Дел 12.3.3. на *Стратегијата за подобрување на статусот на Ромите во Република Србија* (Белград: Министерство за човекови и малцински права, 2010), <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-EN-web-FINAL.pdf>>.
- 68 Моменталниот развој на локални акциски планови во Албанија во рамките на НППИР не добива доволно внимание во овој извештај, но, сепак, е вреден за внимание како возможна добра практика.
- 69 *Zaštitnik građana, Izveštaj sa preporukama o raseljavanju neformalnog romskog naselja pored „Belvila” [Report with Recommendations on the Resettlement of the Informal Romani Settlement Near „Belvil”]* (Beograd: Zaštitnik građana, 2012), стр. 4, <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/2011-12-25-10-13-14/2427-2012-07-26-08-50-32>.
- 70 Уставниот акт за правата на националните малцинства во Република Хрватска, *Narodne novine* 80/2010, член 31, <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan017847.pdf>>.
- 71 *Ibid.*, член 28.
- 72 *Ibid.*, член 32.
- 73 *Ibid.*, член 38.
- 74 United Nations Interim Administration in Kosovo and Provisional Institutions of Self-Government, *Revised Manual for Sustainable Return* (Prishtinë/Priština: United Nations Interim Administration in Kosovo and Provisional Institutions of Self-Government, 2006), <<http://www.mkk-ks.org/repository/docs/RevisedManualforSustainableReturn-July2006.pdf>>.
- 75 Закон о локалној самоуправи, *Službeni glasnik Republike Srbije [Law on Local Self-Government]* 129/2007, член 98, <http://www.mrrls.gov.rs/sites/default/files/attachment/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.pdf>.

Препораки

Препораките кои се дадени подолу претставуваат обид да се извлечат научените лекции од добрите практики на Западен Балкан, како и од оние помалку успешните за да се изработат упатства за дизајнирање на добри практики на локално ниво во областа на борбата против дискриминацијата.

4.1 Борба против дискриминацијата

Извлекување на локални политики и практики од политиките за борба против дискриминацијата на централната влада. Иако може да се очекува дека потребите на локалните ромски заедници за борба против дискриминацијата ќе се разликуваат според зачестеноста и типот на дискриминациски политики на дадена локација, во исто време од клучна важност е законите и политиките за борба против дискриминацијата, кои се усвоени на централно ниво, да бидат униформно спроведувани на сите локации. Имајќи го предвид тоа, локалните иницијативи треба да се фокусираат на ефективно спроведување на националните закони и политики, наместо на разработката на нови приоритети во оваа област. Овој принцип, исто така, е земен предвид и во другите препораки во овој дел.

Подигање на свеста за дискриминацијата како проблем и за начините за борба против неа. Во поглед на спречувањето на дискриминацијата каде е можно тоа, и справувањето со дискриминацијата каде е неопходно тоа, и ромското и неромското население треба да биде информирано за различните форми на дискриминација, законските забрани за дискриминација и правните лекови кои им се на располагање на жртвите на дискриминација.

Поставување приоритет на активностите за информирање на локално ниво од страна на централните институции во борбата против дискриминацијата. Наместо да се воспоставуваат локални институции за справување со дискриминацијата чие постоење зависи од политичките одлуки кои се носат на локално ниво, локалната практика во областа на борбата против дискриминацијата треба да биде директно поврзана со повеќе стабилни институции кои се основани

за таа цел на централно ниво. Дел од методите со кои институциите за човекови права на централно ниво можат ефективно да ја унапредат борбата против дискриминацијата во ромските заедници се отворањето на локални подрачни канцеларии, организирање на локални средби во јавните институции и посети на ромските населби. Овие методи се заемно комплементарни.

Организирање на процедури и пристап до правни лекови за дискриминацијата. Како што покажуваат искуствата со бесплатната правна помош на Западен Балкан, моќен механизам за борбата против дискриминацијата може да биде од мала корист за Ромите доколку на најранливите групи често им недостасуваат документите кои се неопходни за добивање пристап до тој механизам. Имајќи го предвид тоа, потребно е да се развиваат соодветни процедури кои честопати ќе ја земат предвид тешката и комплексна правна состојба на оние кои, најверојатно, се дискриминирани и имаат потреба од помош за спречување на истата.

Опфаќање на повеќекратната дискриминација. До степенот до кој е веројатно ромските жени и девојчиња да доживуваат маргинализација на основа на етничкото потекло и полот, законите, политиките и практиките во борбата против дискриминацијата на сите нивоа експлицитно треба да се однесуваат на појавата на повеќекратната дискриминација. Во исто време, законите, политиките и практиките за родова еднаквост треба да се наменети за ромските жени и девојчиња како посебно ранлива група во овој поглед.

4.2 Учество во носењето на одлуки

Вклучување на учеството на Ромите во иницијативите кои директно ги засегаат Ромите. Иако иницијативите кои првенствено се фокусираат на консултации понекогаш може да бидат корисни за самото право, поверодостојно од аспект на обезбедување на сопствено право е да се поврзе консултативниот процес со конкретни активности кои треба се спроведуваат во ромските заедници и со нив. Еден метод кој се има покажано доста ветувачки од овој аспект е вработувањето на Ромите во локалните администрации како

фокусни точки за прашања кои го засегаат локалното ромско население.

Планирање на политики за задоволување на потребите на заедницата. На местата каде Ромите се обесправени во однос на неромското население, нивните потреби соодветно може да се задоволат преку разработка на локални акциски планови, кои ги земаат предвид приоритетите кои се поставени на централно ниво и локалните специфичности. Во процесот на нивна подготовка потребно е да се обезбеди одржлив и активен придонес од претставниците на локалните ромски заедници, кои се најдобро запознаени со потребите кои треба да се задоволат. Во исто време, квалитетот на процесот и на производот од него може да се подобри доколку се земат предвид искуствата на други места во развивањето и имплементацијата на локалните акциски планови.

Обезбедување на финансиски средства за имплементација. И покрај важноста од активно вклучување на Ромите во консултативните процеси, степенот до кој таквата вклученост е важна и крајно пожелна од аспект на интегрирањето во голема мерка зависи од тоа дали генерираните производи преку консултативните процеси се последователно финансирани и всушност применети за да се направат конкретни промени во секојдневното живеење на ромските заедници.

Промоција на развојот на расадник на способни соговорници. Степенот до кој знаењето на членовите на ромските заедници може да се примени во развојот и спроведувањето на соодветни политики е интегрално поврзано со капацитетот на оние кои го даваат таквото знаење. Иако таквото градење на капацитетите може да се постигне на краток рок преку таргетирани програми за обука со локални ромски активисти и преку работа за развој на заедницата, долгорочното градење на капацитетите е во функција на подигањето на образовното ниво на ромската популација во целина.

Обезбедување на одржливо и активно присуство на ромските жени во носењето на одлуки. Од клучна важност за вистинско и осмислено учество на Ромите во носењето на одлуки на локално ниво е дека ромските мажи не треба да доминираат во тоа. Вклученоста на ромските жени во локалното носење на одлуки, исто така, е клучен чекор во борбата против повеќекратната дискриминација.

Користена литература

Објавени извори

- Агенција за родова еднаквост, *Програма за родова еднаквост на Косово* (Prishtinë/Приштина: Агенција за родова еднаквост), 2008.
- Augustini ab Hortis, Samuel, Cigáni v Uhorsku [Циганите во Унгарија] (Bratislava: Štúdio dd, 1995).
- Bernasovský, Ivan, и Jarmila Bernasovská, *Антропологија на Ромите (Цигани): Аксиолошка и антропогенетска студија* (Brno: NAUMA/Universitas Masarykiana, 1999).
- Комесар за заштита од дискриминација, *Стратешки план и акциски план на комесарот за заштита од дискриминација 2012-2015* (Тирана: Комесар за заштита од дискриминација, 2011), <http://www.simpleproject.eu/sites/default/files/Albania_strategic_plan_2012-2015_and_action_plan_for_2012_of_the_commissioner_for_protection_from_discrimination.pdf>.
- Уставно собрание на Република Црна Гора, *Устав на Република Црна Гора* (Подгорица: „Службен весник на Република Црна Гора“, 2007), <<http://legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview>>.
- Уставна комисија на Република Косово, *Устав на Република Косово* (Prishtinë/Приштина: Влада на Косово, 2008), <<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>>.
- Совет на Европа, *Добра практика бр. 18 - Србија - Од интегрирање до охрабрување на малцинствата во Општина Сурчин* (Стразбур: Совет на Европа, 2011), <<http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/>>.
- Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план за образовните потреби на Ромите и припадниците на други национални малцинства во Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2004), <http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2004031215460167eng.pdf>.
- Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Акциски план на Босна и Херцеговина за справување со проблемите на Ромите во областа на вработувањето, домувањето и здравствената заштита* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2007), <www.romadecade.org>.
- Совет на министри на Босна и Херцеговина, *Устав на Босна и Херцеговина* (Сараево: Совет на министри на Босна и Херцеговина, 2009), <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- Courthiade, Marcel, „О pôvode rómskeho národa - skutočnosť a legendy“, [За потеклото на ромската нација – реалност и легенди], *Sam adaj - Sme tu*, мај 2001, стр. 4-5.
- „Создавање на ефективен и одржлив систем за обезбедување на бесплатна правна помош во Србија“, УНДП Србија веб-страница, <<http://www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.ProjectsDetails&revid=E1DD9B69-9D07-726B-5520A0B6C6CBD9F4>>.
- Crowe, David M., *Историја на Ромите од Источна Европа и Русија* (New York: St. Martin's Griffin, 1996).
- De Soto, Hermine G., Sabine Beddies, and Ilir Gedeshi. 2005. *Ромите и Египќаните во Албанија: Од социјална исклученост до социјална вклученост*. Washington, D.C. : The World Bank.

- DeMarchi, Giorgia, *Извештај за состојбата: Имплементација на акцискиот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на ОБСЕ* (Скопје: ОБСЕ Набљудувачка мисија во Скопје и Министерството за труд и социјална политика, 2010) <<http://www.mtsp.gov.mk>>.
- Druker, Jeremy, „Присутни, но не се земаат предвид: Колку Роми живеат во Централна и Источна Европа? Зависи од тоа кого ќе прашате“, *Transitions*, no. 4, 1997, стр. 22-23.
- „Državni zavod za statistiku, Stanovništvo prema narodnosti - detaljna klasifikacija - popis 2011“, [Популацијата според националноста – детална класификација - Попис 2011], веб-страница 2012, <<http://www.dzs.hr>>.
- Duka, Rajmonda, *Извештај за напредокот на националната стратегија „За подобрување на животните услови за ромските заедници“* (Тирана: Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, 2007).
- Dundar, Halil, Maria Eugenia Bonilla-Chacin, Akshay Sethi, Lorena Kostallari, and Florian Tomini, *Сиромаштијата и образованието во Албанија: Кој има корист од јавното трошење?* (Washington, DC: World Bank, 2005), <http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120841262639/Albania_PSA_Education.pdf>.
- Еминова Ениса, Надица Јанева, и Виолета Петроска-Бешка, *Инклузија на Ромите во раното детство: Извештај за Македонија* (Будимпешта: Фондации - Отворено општество, Ромски образовен фонд и УНИЦЕФ, 2011), <<http://www.romchildren.com/wp-content/uploads/2010/12/RECI-Macedonia-English-WEB.pdf>>.
- ERGO Мрежа, „Благодарам...?! Партнерство за инклузија на Ромите“, веб-страница 2012, <<http://www.ergonetwork.org/ergo-network/campaigns/thankyou/>>.
- Европски центар за малцински прашања на Косово, „Институционални структури“, веб-страница 2012, <<http://www.ecmikosovo.org/index.php/institutional-structures>>.
- Европски центар за малцински прашања на Косово, *Сегрегацијата во образованието во Општина Гаковица* (Prishtinë/Приштина: Европски центар за малцински прашања на Косово, 2013).
- Европска комисија, *Прирачник: 10 општи принципи за инклузија на Ромите* (Луксембург: Канцеларија за официјални публикации на Европските заедници, 2009), <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf>.
- Европска комисија, *Извештај за напредокот на Албанија во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/al_rapport_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Извештај за напредокот на Босна и Херцеговина во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Комуникација на Комисијата за физибилити студија за Договорот за стабилизација и асоцијација помеѓу Европската унија и Косово* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ks_analytical_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Сеопфатен извештај од мониторингот на Хрватска* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Извештај за напредокот на Поранешна Југословенска Република Македонија во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Извештај за напредокот на Црна Гора во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf>.
- Европска комисија, *Извештај за напредокот на Србија во 2012* (Брисел: Комисија на Европските заедници, 2012), <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf>.

- Европска комисија против расизмот и нетолеранцијата, *Извештај за Босна и Херцеговина* (Стразбур: Совет на Европа, 2005), <http://hudoc.ecri.coe.int/XML/Ecri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/BIH-CbC-III-2005-2-ENG.pdf>.
- Европски суд за човекови права, *Д.Х. и други против Република Чешка* (Стразбур: Совет на Европа, 2007), <<http://www.errc.org/cms/upload/media/02/D1/m000002D1.pdf>>.
- Европски суд за човекови права, *Предмет на Сејдик и Финчи против Босна и Херцеговина (Апликации бр. 27996/06 и 34836/06)* (Стразбур: Совет на Европа, 2008), <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-96491>>.
- Европски суд за човекови права, *Орсус и други против Хрватска* (Стразбур: Совет на Европа, 2010), <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ba208fc2.html>>.
- Franić-Kadić, Marina, and Sanela Bešić, „*Projekat socijalno istraživanje*“: *Analiza ankete o socioekonomskom statusu Rome u 16 romskih zajednica u Bosni i Hercegovini* [„Проект социјално истражување“: *Анализа на анкетата за социоекономската положба на Ромите во ромски заедници во Босна и Херцеговина*](Сараево: Истражување на компанијата Присм, 2007).
- Fraser, Angus, *Циганите*, second ed. (Cambridge: Blackwell, 1995).
- Friedman, Eben, „Двоен предизвик за годината на еднакви можности за сите: Ромите од Западен Балкан“, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, vol. 6, no. 1, 2 јануари 2007 година, <<http://www.ecmi.de/publications/detail/issue-12007-60/>>.
- Gajin, Saša, „Analiza zakonskog okvira u vezi sa zabranom diskriminacije“ [„Анализа на законската рамка во врска со забраната на дискриминацијата“], Мисија во Црна Гора на Организацијата за безбедност и соработка во Европа, 2011.
- Агенција за родова еднаквост на Босна и Херцеговина, *Родов акциски план на Босна и Херцеговина (GAP)* (Сараево: Министерство за човекови права и бегалци, 2006), <<http://www.arsbih.gov.ba/en/legal-framework/strategies/gender-action-plan-gap>>.
- Влада на Црна Гора, *Акциски план за постигнување на родова еднаквост во Црна Гора (2008-2012)* (Подгорица: Влада на Црна Гора, 2008), <<http://www.undp.org/me/si/projects/Gender%20Programme/docs/National%20Action%20Plan%20for%20GE.pdf>>.
- Влада на Република Албанија, *Национална стратегија за подобрување на животните услови на Ромите* (Тирана: Организација за безбедност и соработка во Европа, 2003), <<http://www.osce.org/Albania/21232>>.
- Влада на Република Косово, *Стратегија за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Република Косово, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2008), <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf>.
- Влада на Република Косово, *Акциски план на Република Косово за имплементација на Стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2009), <http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Action_Plan_on_the_Implementation_of_the_Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_Communities_2009-2015.pdf>.
- Влада на Република Косово, *Регулатива бр. 02/2010 за општинските канцеларии за заедниците и враќањето* (Prishtinë/Приштина: Влада на Република Косово, 2010), <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf>.
- Влада на Република Црна Гора, *Национален акциски план за Декадата за инклузија на Ромите 2005-2015 во Република Црна Гора* (Подгорица: Влада на Република Црна Гора, 2005), <<http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/Montenegro%20AP%20engleski.PDF>>.
- Влада на Република Србија, *Стратешки документ за намалување на сиромаштијата - Србија* (Belgrade: Oxfam, 2003), <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/serbia/montenegro/documents/reforms_statement_serbia/annex2-prsp_executive_summary_and_matrices.pdf>.

- Владина канцеларија за човековите права и правата на националните малцинства, *Извештај за напредокот на Декадата за инклузија на Ромите во 2011: Хрватска* (Загреб: Владина канцеларија за човекови права и правата на националните малцинства, 2012).
- Grad Kruševac, *Strategija za unapređenje položaja Rome Grada Kruševca za period 2009-2012. godine* [Град Крушевац, Стратегија за подобрување на положбата на Ромите 2009-2012] (Крушевац: Град Крушевац, 2009).
- Grellmann, Heinrich Moritz Gottlieb, *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa, und dessen Ursprung* [Историски есеј за Циганите во врска со начинот на живот и создавањето, моралот и судбината на оваа нација од нејзината појава во Европа и нејзиното потекло], Second ed. (Göttingen: Johann Christian Dieterich, 1787).
- H-ALTER, „Prva presuda za diskriminaciju Roma u Hrvatskoj [Прва пресуда за дискриминација на Ромите во Хрватска]“, веб-страница 2012, <http://www.h-alter.org/vijesti/ljudska-prava/prva-presuda-za-diskriminaciju-rome-u-hrvatskoj#news_view>.
- Хаџи-Зафиров, Жарко, Гоце Коцевски и Емир Прчановиќ, *Байка или реалност!? Бесплатната правна помош во Република Македонија* (Скопје: Македонска асоцијација на млади адвокати, март 2012 година), <http://soros.org.mk/dokumenti/Besplatna_pravna_pomos_ang_za_web.pdf>.
- Hancock, Ian, „Источноевропските корени на ромскиот национализам“, *Циганите во Источна Европа*, ed. David Crowe and John Kolsti, (Armonk: M.E. Sharpe, 1991).
- Horváthová, Emília, *Cigáni na Slovensku: Historicko-etnografický náčrt* [Циганите во Словачка: Историско-етнографски преглед] (Bratislava: Vydateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1964).
- Hrvatski sabor, *Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za razdoblje od 2011 do 2015 godine* [Национална политика за родова еднаквост за периодот од 2011 до 2015] (Загреб: Narodne novine, 2011), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_88_1868.html>.
- Iniciativa për Progres, and Komuna e Ferizajt, *Plani i Veprimet për Integrimin e Komuniteteve Rom, Ashkanli, dhe Egjiptas në Komunën e Ferizajt 2010-2012* [Акциски план за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Општина Феризај 2010-2012] (Ferizaj/Uroševac: Komuna e Ferizajt, 2010).
- Iniciativa për Progres, and Komuna e Fushë Kosovës, *Plani i Veprimet për Integrimin e Komuniteteve Rom, Ashkanli, dhe Egjiptas në Komunën e Fushë Kosovës 2010-2012* [Акциски план за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Општина Косово Поље 2010-2012] (Fushë Kosovë/Kosovo Polje: Komuna e Fushë Kosovës, 2010).
- INSTAT, *Popis na население и домаќинства 2011*, Дел 1 (Тирана: INSTAT, 2012).
- Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne in Hercegovine za 2011. godinu* [Годишен извештај за 2011 за резултатите од активностите на Институцијата народен правобранител за човекови права во Босна и Херцеговина] (Banja Luka: Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2012), <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/GI2011/GI_OmbBiH_2011_bos.pdf>.
- Институт за стратешки студии и прогнози, *Истражување по домаќинствата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните, бегалиците и внатрешно раселените лица во Црна Гора* (Подгорица: Програма за развој на Обединетите нации, 2003), <http://www.undp.org.me/files/reports/si/Household%20Survey%20ISSP_UNDP_eng.pdf>.
- Ivanov, Andrey, ed., *Лица на сиромаштијата, лица на надежта: Профил на ранливост за земјите од Декадата за инклузија* (Братислава: Програма за развој на Обединетите нации, 2005), <http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/faces_of_poverty_faces_of_hope>.

- Ivanov, Andrey, Mark Collins, Claudia Grosu, Jaroslav Kling, Susanne Milcher, Niall O'Higgins, Ben Slay, Antonina Zhelyazkova, Erika Adamova, Florin Banateanu, Assen Blagoev, Yassen Bossey, Guy Dionne, Michaela Gulemetova-Swan, Jakob Hurre, Borka Jeremic, Johannes Kontny, Nick Maddock, Paola Pagliani, Alexei Pamporov, Tatjana Peric, Maria Luisa Silva, and Moises Venancio; *Во ризик: Ромите и раселените лица во Југоисточна Европа* (Братислава: Програма за развој на Обединетите нации, 2006), <<http://europeandcis.undp.org/news/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2>>.
- Jakšić, Božidar and Goran Bašić, *Ромските населби, животните услови и можности за интегрирање на Ромите во Србија* (Белград: Истражувачки центар за етницитетот, 2002).
- Jurová, Anna, „K otázkam pôvodu a pomenovania Rómov“ [„За прашањата на потеклото и именувањето на Ромите“], *Človek a spoločnosť* 3, vol. 3, 2000, <www.saske.sk>.
- Kenrick, Donald, *Цигани: Од Индија до Медитеранот* (Toulouse: Gypsy Research Center/CRDP Midi Pyrénées, 1993).
- Koinova, Maria, *Ромите во Албанија* (Glyka Nera: Center for Documentation and Information on Minorities in Europe - Southeast Europe (CEDIME-SE), 2000).
- Kolsti, John, „Албанските Цигани: Тивките преживувачи“, Циганите од Источна Европа, ed. David Crowe and John Kolsti, pp. 51-60, (Armonk: M.E. Sharpe, 1991).
- Komuna e Gjakovës, *Plani i Veprimtëri i Komunës së Gjakovës për Integrimin e Komuniteteve Rom, Ashkali, dhe Egjiptian 2012-2015 [Акциски план на Општина Ѓаковица за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните 2012-2015]* (Gjakovë/Ѓakovica: Komuna e Gjakovës, 2012).
- Kosanović, Mirna, Saša Gajin, and Dejan Milenković, *Борба против дискриминацијата во Србија и ранливи социјални групи* (Белград: Програма за развој на Обединетите нации, Канцеларија во Србија и Министерство за труд и социјална политика, 2010), <<http://www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.publicationsDetails&revid=6F514EF3-C766-6337-15B3476E5AB34498>>.
- Косовска агенција за статистика, *Попис на население и домаќинства во Косово 2011 Финални резултати: Главни податоци* (Prishtinë/Приштина: Косовска агенција за статистика, 2012), <http://esk.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/Final%20Results_ENG.pdf>.
- Косово Фондација за Отворено општество, *Положбата на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Косово: Основно истражување* (Prishtinë: Косово Фондација за отворено општество, 2009), <http://kfos.org/pdf/The%20Position%20of%20RAE%20Communities%20in%20Kosovo%20Baseline%20Survey_ENG.pdf>.
- Косово Фондација за Отворено општество, *Управување со правата на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Косово* (Prishtinë: Косово Фондација за Отворено општество, 2010).
- Krasniqi, Gezim, „Политиката на бројките и идентитетот во Албанија“. Граѓанството во Југоисточна Европа, веб-страница, 14 март 2012, <<http://www.citsee.eu/blog/politics-numbers-and-identity-Албанија>>.
- Kryeziu, Arberita, *Човековите права во Косово и условите за пристапување во ЕУ* (Prishtinë/Приштина: Американски универзитет во Косово, 16 мај 2012), <https://ritdml.rit.edu/bitstream/handle/1850/15077/Kryeziu_Arberita_CapstoneProject-Report_5-16-2012.pdf?sequence=2>.
- Liégeois, Jean-Pierre and Nicolae Gheorghe, *Роми/Цигани: Европско малцинство* (London: Minority Rights Group, 1995).
- Lockwood, William G., „Источноевропските Цигани во Западна Европа: Социјалното и културно приспособување на муслиманите Роми“, *Nomadic Peoples*, no. 21/22: 63-70, 1986.
- Mann, Arne B., „Odkiaľ prišli Rómovia?“ [„Од каде дојдоа Ромите?“], *Historická revue*, no. 3: 7-9, 1990.
- Marushiakova, Elena, Herbert Heuss, Ivan Boev, Jan Rychlik, Nadege Ragaru, Rubin Zemon, Vesselin Popov and Victor Friedman, *Формирање на идентитетот кај малцинствата на Балканот: Случаите на Ромите, Египќаните и Ашкалиите на Косово* (Sofia: Minority Studies Society, 2001).

- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov, „Бугарските Роми во текот на Втората светска војна“, *Во сенката на кукастиот крст: Циганите за време на Втората светска војна*, ed. Donald Kenrick, vol. 2 (Hatfield: Centre de recherches tsiganes/University of Hertfordshire Press, 1999).
- Marushiakova, Elena and Vesselin Popov, *Циганите во Отоманската Империја: Придонес кон историјата на Балканот*, ed. Donald Kenrick (Paris and Hatfield: Centre de recherches tsiganes and University of Hertfordshire Press, 2001).
- Mihajlović, Milena, Christina McDonald and Katy Negrin, *Ромските деца во „специјално образование“ во Србија: преголема застапеност, лоши резултати и влијание на животот* (New York: Institute Open Society, 2010), <<http://www.Romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/Roma%20Children%20in%20Special%20Schools%20in%20Serbia.pdf>>.
- Ministarstvo rada i socijalne politike, *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti [Национална стратегија за положбата на жените и унапредување на родовата еднаквост]* (Белград: Министарство rada i socijalne politike, 2008), <<http://www.centralter.org.rs/bibliotekica.html>>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Проект: Ромски информативни центри [Проект: Ромски информативни центри]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2008).
- Министерство за труд и социјална политика, *Programa za работа i акционен план na romskite informativni centri - RIC za periodot 2010-2012 godina [Програма за работа и акционен план на ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010-2012]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009).
- Министерство за труд и социјална политика, *Revizija na Nacionalnite akciski planovi od „Dekadata za vključivanje na Romite 2005-2015“ i Strategija za Romite vo Republika Makedonija za period 2009-2011 [Ревизија на националните акциски планови за „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегијата за Ромите во Република Македонија за периодот 2009-2011]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009), <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/revizija_nap_dekada.pdf>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Analiza za sostojbata i namaluvanjeto na romskite devojčinja i totčinja vo obrazovniot proces vo Republika Makedonija [Анализа на состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).
- Министерство за труд и социјална политика, *Nacionalen akciski plan za unapređivanje na opštествената položba na Romkite vo Republika Makedonija 2011-2013 [Национален акциски план за унапредување на општествената положба на Ромките во Република Македонија 2011-2013]* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010), <<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=6FC822BBA79A61429117F41943673AE4>>.
- Ministria e drejtësisë, „Zyra për të drejtat e njeriut [Одделенија за човекови права]“, Министерство за правда на Република Косово, веб-страница, 2011, <<http://www.md-ks.org/?page=1,25>>.
- Министерство за заедниците и враќање, „Министерство за заедниците и враќање“, Република Косово, веб-страница, 2009, <<http://www.mkk-ks.org/?page=2,57>>.
- Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на положбата на Ромите и Египќаните во Црна Гора 2012-2016* (Подгорица: Министерство за човекови и малцински права, 2012), <www.mmp.gov.me>.
- Министерство за човекови и малцински права, *Стратегија за подобрување на положбата на Ромите во Република Србија* (Белград: Министерство за човекови и малцински права, 2010), <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-EN-web-FINAL.pdf>>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2004), <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Roma_strategy.pdf>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Национален акциски план за родова еднаквост 2007-2012* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2007), <<http://sgdatabse.upwomen.org/uploads/National%20Action%20Plan%20on%20Gender%20Equality%202007-2012.pdf>>.

- Министерство за труд и социјална политика, *Поддршка за имплементација на Стратегијата за Ромите*, бр. 5: 2, ЛАП процес на ревизија финализиран во 2012 година, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/petvesnik_eng.pdf>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Извештај за процена на локалните акциски планови за Ромите: Клучни точки* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012), <<http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/LAP%20assessment%20-%20key%20points.pdf>>.
- Министерство за труд и социјална политика, *Извештај за процена на локалните акциски планови за Ромите: Клучни точки* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2012), <<http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/RIC%20assessment%20-%20key%20points.pdf>>.
- Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, *Национален акциски план за Декадата за инклузија на Ромите 2010-2015* (Тирана: Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, 2009), <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20National%20Action%20Plan_Albania.pdf>.
- Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, *Национална стратегија за родова еднаквост и намалување на родово-базираното насилство и семејното насилство* (Тирана: Министерство за труд, социјални работи и еднакви можности, 2011).
- Меѓународна група за малцински права, „Египќани“, Светски речник на малцинства и домородни народи, веб-страница, 2012, <<http://www.minorityrights.org/1377/albania/egyptians.html>>.
- Општина Призрен, *Акциски план за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Општина Призрен 2010-2013* (Призрен: Општина Призрен, 2010).
- Müller, Stephan, *Национални политики за ромските жени на Западен Балкан* (Sarajevo: CARE International Northwest Balkans, 2011), <<http://www.romadecade.org/files/downloads/CARE%20Roma%20Women%20Conference/Regional-%20National%20Policies%20Towards%20Romani%20Women.pdf>>.
- Müller, Stephan, and Željko Jovanović, *Патиштата кон напредокот? Европската унија и инклузијата на Ромите на Западен Балкан* (Budapest: Open Society Institute, 2010), <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/pathways-progress-20100402.pdf>>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2005 [Годишен извештај 2005]* (Скопје: Народен правобранител, 2006), <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Izveztaj-2005-WEB.pdf>>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2006 [Годишен извештај 2006]* (Скопје: Народен правобранител, 2007), <Error! Reference source not found.>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2007 [Годишен извештај 2007]* (Скопје: Народен правобранител, 2008), <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Izvestaj-2007-mak.pdf>>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2008 [Годишен извештај 2008]* (Скопје: Народен правобранител, 2009), <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Godisen%20izvestaj-2008.pdf>>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2009 [Годишен извештај 2009]* (Скопје: Народен правобранител, 2010), <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Godisen%20izvestaj-2009.pdf>>.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2010 [Годишен извештај 2010]*. Скопје: Народен правобранител, 2011), <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Izvestaj%202010-MK.pdf>> Народен правобранител.
- Народен правобранител, *Годишен извештај 2011 [Годишен извештај 2011]*. Скопје: Народен правобранител 2012), <<http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2012/Izvestaj%202011-MK.pdf>>.
- Narodne novine, „Закон за бесплатна правна помош“, *Narodne novine*, no. 62, 2008, <www.mprh.hr/lgs.axd?t=16&id=2074>.
- Narodne novine, „Zakon o ravnopravnosti spolova“ [„Закон за родова еднаквост“], *Narodne novine*, no. 82, 2008, <<http://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>>.
- Narodne novine, „Устав на Република Хрватска“ (прочистен текст), *Narodne novine*[Хрватски парламент], бр. 76, 2010, <<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=2405>>.

- Narodne novine, „Уставен закон за правата на националните малцинства во Република Хрватска“, *Narodne novine*, no. 80, 2010, <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan017847.pdf>>.
- Narodne novine, „Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći“ [„Закон за бесплатна правна помош“], *Narodne novine*, no. 81, 2011, <<http://www.propisi.hr/print.php?id=8150>>.
- Narodne novine, „Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi“ [„Закон за локална и регионална самоуправа“], *Narodne novine*, no. 150, 2011, <<http://www.zakon.hr/z/132/Zakon-o-lokalnoj-i-podru%C4%8Dnoj-%28regionalnoj%29-samoupravi>>.
- Narodne novine, „Zakon o pučkom pravobranitelju“ [„Закон за народен правобранител“], *Narodne novine*, no. 125, 2011, <<http://www.zakon.hr/z/128/Zakon-o-pu%C4%8Dkom-pravobranitelju>>.
- Narodne novine, „Odluka o izmjeni Odluke o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome“ [„Одлука за измена на Одлуката за основање на Комисијата за мониторинг на имплементацијата на Националната програма за Ромите“], *Narodne novine*, no. 79, 2012, <<http://cadial.hidra.hr/searchdoc.php?query=&lang=hr&annotate=on&bid=x8p0PncbcxPaF5NIxpBMLw%3d%3d>>.
- Национално собрание на Република Србија, *Устав на Република Србија*, (Белград: „Службен весник на Република Србија“, 2006), <http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=191258>.
- Национално собрание на Република Србија, „Избори и изборен систем“, Национално собрание, веб-страница, 2011, <<http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/role-and-mode-of-operation/elections-and-electoral-system.502.html>>.
- Nelaj, Dritan, Ervin Kaçiu, Jona Dundo, and Zyhdi Dervishi, *Фактори кои влијаат на интегрирањето на Ромите во Албанија: Компаративна студија* (Тирана: Фондација Отворено општество за Албанија и Институт за развојни истражувања и алтернативи, 2012), <http://www.romadecade.org/files/downloads/General%20Resources/Comparative%20Study%20Factors%20Affecting%20Roma%20Inclusion%20in%20Albania%20FINAL%20docx.pdf>>.
- Nikolić, Stevan, „Mehanizmi za inkluziju Roma u lokalne zajednice“ [„Механизми за инклузија на Ромите во локалните заедници“], Subotico веб-страница, 2012, <<http://www.subotica.info/2012/12/12/mehanizmi-za-inkluziju-Romite-u-lokalne-zajednice>>.
- Nikolić, Stevan, „Peščara, primer za Evropu“ [„Пешчара, пример за Европа“], Diurnarius веб-страница, 2012, <<http://www.diurnarius.info/index.php/sr/manjine/494-peara-primer-za-evropu>>.
- Кабинет на премиерот, „Канцеларија за работи во заедницата“, веб-страница на косовската влада, 2010, <<http://www.kryeministri-ks.net/zck/?page=2,14>>.
- „Службен весник на Босна и Херцеговина“, Изборен закон на Босна и Херцеговина, „Службен весник на Босна и Херцеговина“, бр. 20, 2002, <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6274>>.
- „Службен весник на Босна и Херцеговина“, „Закон за заштита на правата на националните малцинства“, „Службен весник на Босна и Херцеговина“, бр. 24, 2003, <http://www.advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf>.
- „Службен весник на Босна и Херцеговина“, „Закон за родова еднаквост во Босна и Херцеговина“, „Службен весник на Босна и Херцеговина“, бр. 102, 2009, <<http://www.arsbih.gov.ba/en/legal-framework/law-on-gender-equality-in-bih>>.
- „Службен весник на Босна и Херцеговина“, „Закон за заштита од дискриминација“, „Службен весник на Босна и Херцеговина“, бр. 59, 2009, <<http://www.queer.ba/en/content/law-prohibition-discrimination>>.
- „Службен весник на Црна Гора“, „Закон за родова еднаквост во Црна Гора“, „Службен весник на Црна Гора“, no. 46, 2007, <<http://www.legislationline.org/documents/id/3922>>.
- „Службен весник на Црна Гора“, „Закон за забрана на дискриминацијата“, „Службен весник на Црна Гора“, бр. 46, 2010, <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16579>>.
- „Службен весник на Република Српска“, „Устав на Република Српска“, „Службен весник на Република Српска“, no. 21, 1996, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1580/file/c8ea79bc0db11c11f49f19525f43.htm/preview>>.

- „Службен весник на Федерацијата на Босна и Херцеговина“, „Устав на Федерацијата на Босна и Херцеговина“, „Службен весник на Федерацијата на Босна и Херцеговина“, бр. 63, 2003, <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1577/file/cf85ae3b01c1adcd1b6eed4a3b84.htm/preview>>.
- „Службен весник на провизорните институции за самоуправа во Косово“, „Закон за борба против дискриминацијата“, „Службен весник на провизорните институции за самоуправа на Косово“, бр. 3, 2004, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,112>>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Закон бр. 8454 од 4.2.1999 година за народниот застапник“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 5, 1999, <<http://www.osce.org/albania/42378>>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Закон бр. 8 652 од 31.7.2000 за организацијата и функционирањето на локалните влади“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 194, 2000, <<http://www.urban.org/PDF/alb-newlocgov.pdf>>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Закон бр. 9 970 од 24.7.2008 за родова еднаквост во општеството“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 117, 2008, <<http://www.osce.org/albania/36682>>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Закон бр. 10 039 од 22.12.2008 за правна помош“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 199, 2008, <<http://www.eurallius.eu/en/albanian-laws>>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Закон бр. 10 221 од 4.2.2010 година за заштита од дискриминација“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 15, 2010, <http://kmd.al/skedaret/1306833181-Anti-discrimination%20law%20En_FZ.pdf>.
- „Службен весник на Република Албанија“, „Изборен законик на Република Албанија“, „Службен весник на Република Албанија“, бр. 103, 2012, <<http://www.osce.org/Albania/14464>>.
- „Службен весник на Република Хрватска“, „Закон за борба против дискриминацијата“, „Службен весник на Република Хрватска“, бр. 85, 2008, <http://www.ombudsman.hr/dodaci/The_anti-discrimination_act.pdf>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за родова еднаквост на Косово“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 2, 2004, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_2_en.pdf>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за општи избори во Република Косово“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2008, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L073_en.pdf>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за локална самоуправа“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2008, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за народен правобранител“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2010, <<http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2010-195-eng.pdf>>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници на Косово“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2010, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,254>>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон бр. 03/L - 195 за народен правобранител“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2011, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,531>>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за измена и дополнување на Закон бр. 03/L-047 за заштита и унапредување на правата на заедниците и нивните припадници во Република Косово“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 4, 2011, <<http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20amending%20the%20law%20on%20communities.pdf>>.
- „Службен весник на Република Косово“, „Закон за бесплатна правна помош“, „Службен весник на Република Косово“, бр. 3, 2012, <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,191,846>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за спречување и заштита од дискриминација“, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 50, 2010, <<http://www.legislationline.org/topics/country/31/topic/84>>.

- „Службен весник на Република Македонија“, „Изборен законик“, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 51, 2011, <<http://www.legislationline.org/topics/country/31/topic/6>>.
- „Службен весник на Република Србија“, „Закон за национални совети на националните малцинства“, „Службен весник на Република Србија“, бр. 72, 2009, <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/protection_of_minorities/law_on_national_councils.pdf>.
- „Службен весник на Република Србија“, „Закон за забрана на дискриминацијата“, „Службен весник на Република Србија“, бр. 22, 2009, <<http://www.ravnopravnost.gov.rs/eng/antidiscriminationLegislationserbia.php?idKat=5>>.
- „Службен весник на Европските заедници“, „Директива на Советот 2000/43/ЕС од 29 јуни 2000 година, за имплементација на принципот на еднаков третман помеѓу лицата независно на нивното расно или етничко потекло, „Службен весник на Европските заедници“, бр. 180, 2000, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>>.
- Институција народен правобранител, *Деветти годишен извештај 2008-2009* (Prishtinë/Приштина: Институција народен правобранител, 2010), <http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/RAPORTI%20VJETOR%202009%20anglisht_OK.pdf>.
- Институција народен правобранител, *Десетти годишен извештај 2010* (Prishtinë/Приштина: Институција народен правобранител, 2011), <http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/55291_Raporti%202010%20-%20anglisht.pdf>.
- Институција народен правобранител, *Единаесетти годишен извештај 2011* (Prishtinë/Приштина: Институција народен правобранител, 2012), <http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/48705_Raporti%202011%20ANGLISHT.pdf>.
- Институт Отворено општество, *Меѓународни споредбени податоци за образованието на Ромите - 2008* (New York: Open Society Institute, 2008), <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf>.
- Opština Barajevo, *Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja ROME u Barajevu 2010.-2015. godina* [Локален акциски план за подобрување на положбата на Ромите од Барajeво 2010-2015] (Barajevo: Opština Barajevo, 2010).
- Opština Barajevo, *Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja žena romske nacionalnosti u Barajevu 2010-2015 godina* [Локален акциски план за подобрување на положбата на жените од ромска националност во Барajeво 2010-2015] (Barajevo: Opština Barajevo, 2010).
- Opština Herceg Novi, *Lokalni plan akcije uključenja ROME, Egipćana i Aškalija u opštini Herceg Novi za period od 2010-2015 godine* [Локален акциски план за инклузија на Ромите, Египќаните и Ашкалиите во Општина Херцег Нови за периодот 2010-2015] (Herceg Novi: Opština Herceg Novi, 2009).
- Opština Nikšić, *Lokalni plan akcije uključenja ROME, Egipćana i Aškalija u Opštini Nikšić za period 2008-2015. godina* [Локален акциски план за инклузија на Ромите, Египќаните и Ашкалиите во Општина Никшиќ за периодот 2008-2015] (Nikšić: Opština Nikšić, 2008).
- Opština Tivat, *Lokalni akcioni plan inkluzije RAE populacije u opštini Tivat za period od 2011-2015* [Локален акциски план за инклузија на Ромите, Египќаните и Ашкалиите во Општина Тиват за периодот 2011-2015] (Tivat: Opština Tivat, 2011).
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, *Остварете ги вашите права! Каталог на правни лекови и помош за припадниците на заедницата* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, 2009), <<http://www.osce.org/node/73421>>.
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија во Косово, *Профил на косовските заедници 2010* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, 2010), <<http://www.osce.org/kosovo/75450>>.
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, *Имплементација на акцискиот план за Стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалиите и Египќаните во Косово* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, 2011), <<http://www.osce.org/kosovo/77413>>.

- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, *Извештај за процена на правата на заедниците*, Трето издание (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, 2012), <<http://www.osce.org/kosovo/92244>>.
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, *Придонес за преглед на напредокот со акцискиот план за Стратегијата за интегрирање на заедниците на Ромите, Ашкалишите и Египќаните во 2009-2015* (Prishtinë/Приштина: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија на Косово, 2012).
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права, *Извештај од регионалната тркалезна маса за домување на Ромите* (Варшава: Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права, 2012), <<http://www.bpri-odhr.org/documents.html>>.
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права, „Најдобри практики за интегрирање на Ромите на Западен Балкан“, НПИР веб-страница, 2012, <<http://www.bpri-odhr.org>>.
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија во Србија, *Поддршка за интегрирање на Ромите* (Белград: Мисија на ОБСЕ во Србија, 2009), <<http://www.osce.org/serbia/35884>>.
- Градење на мирот и инклузивен локален развој, „Градење на мирот и инклузивен локален развој: Заедничка програма на ОН во Јужна Србија“, RBILD веб-страница, 2012, <<http://rs.one.un.org/pbild>>.
- Perić, Aleksandra, Fedra Idžaković, Gordana Vidović, Natalija Petrić, Mara Radovanović, and Diana Šehić, *Alternativni izveštaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini [Алтернативен извештај за имплементација на конвенцијата CEDAW и човековите права на жените во Босна и Херцеговина]* (Sarajevo i Banja Luka: Prava za sve i Helsinki parlament građana, 2010), <<http://www.fondacijacure.org/cms/books/img4d05ee548f99c.pdf>>.
- Perić, Tatjana, *Остварување на човековите права на Ромките во Србија: Анализа на имплементацијата на постојните институционални мерки* (Niš: Women's Space, 2012), <<http://www.zenskiprostor.org/images/vesti2012/publikacije/eng%20tp%202012.pdf>>.
- Петровски, Трајко, *Kalendarskite obiçai kaj Romite vo Скопје i okolinata [Календарските обичаи кај Ромите во Скопје и околината]* (Скопје: Феникс, 1993).
- Петровски, Трајко. 2000. Јазикот на Ромите. Пулс 10, бр. 474: 62-63.
- Population Reference Bureau, *Листа со податоци за светската популација 2008* (Washington, D.C.: Population Reference Bureau, 2008), <<http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2008/2008wpds.aspx>>.
- Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, *Izvešće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2007., 2008. i 2009. godinu* (Zagreb: Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, 2010), <http://www.uljppnm.vlada.hr/images/pdf/izvjescje_o_%20provodjenju_nacionalnog_programa_za_rome_2007_08_09.pdf>.
- Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, *Izvešće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2010. i 2011. godinu* (Nacrt) (Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, 2012), <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_hr/2012/58_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.
- Prava za sve and ICVA, *Izveštaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u BiH u 2010 godini* (Sarajevo: Prava za sve, 2010), <<http://www.rightsforall.ba/zenskaprava.html>>.
- Претседател на Република Албанија, *Устав на Република Албанија* (Тирана: Претседател на Република Албанија, 1998), <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- Заштитник на граѓаните, *2010 Редовен годишен извештај на заштитникот на граѓаните* (Белград: Заштитник на граѓаните, 2011), <<http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/godisnji-izvestaji>>.
- Заштитник на граѓаните, *2011 Годишен извештај* (Белград: Заштитник на граѓаните, 2011), <<http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/godisnji-izvestaji>>.

- Ромски образовен фонд, *Унапредување на образованието на Ромите во Хрватска: Процена за земјата и стратешките насоки на Ромскиот образовен фонд* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2007), <www.romaeducationfund.org>.
- Ромски образовен фонд, *Унапредување на образованието на Ромите во Босна и Херцеговина: 2009 Процена за земјата и стратешките насоки на Ромскиот образовен фонд* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2009), <www.romaeducationfund.org>.
- Ромски образовен фонд, *Унапредување на образованието на Ромите во Црна Гора: 2009 Процена за земјата и стратешките насоки на Ромскиот образовен фонд* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2009), <www.romaeducationfund.org>.
- Ромски образовен фонд, *Унапредување на образованието на Ромите во Србија* (Будимпешта: Ромски образовен фонд 2010), <www.romaeducationfund.org>.
- Ромски образовен фонд, *Процена за земјата: Албанија*. Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2011), <www.romaeducationfund.org>.
- Ромски образовен фонд, *Процена за земјата: Македонија* (Будимпешта: Ромски образовен фонд, 2012), <www.romaeducationfund.org>.
- Sanjević, Aleksandra, Snežana Ilić, and Radomir Šovljanski, *Saveti za međunarodna odnose: Modeli odluke o osnivanju i pravilnika o radu [Совети за меѓуетнички односи: Модел на одлуки за основање и деловник]* (Белград: Организација за безбедност и соработка во Европа, Мисија во Србија, 2009), <http://www.centarzaregionalizam.org.rs/prilozi/Model_odluke_odluke_o_medjunacionalnim_odnosima.pdf>.
- Sinclair, Albert Thomas, „Зборот ‘Ром’“, *Journal of the Gypsy Lore Society*, vol. 3: 33, 1910, стр. 42.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Устав на Република Македонија“ [„Устав на Република Македонија“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 52, 1991. <<http://legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII i XVIII на Уставот на Република Македонија“ [Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 91, 2001, <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MAC%20Const%20Amendments%20IV-XVIII%20%28mkd%29.pdf>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за локалната самоуправа“ [„Закон за локална самоуправа“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 5, 2002, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=219>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за народен правобранител“ [„Закон за народен правобранител“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 60, 2003, <<http://ombudsman.mk/upload/documents/Zakon%20na%20NP.PDF>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија“ [„Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 92, 2008, <http://www.zhrm.org.mk/images/download/zakoni/zastita_na_pravata_na_zaednicite_pomalkuod20_vorm.pdf>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за бесплатна правна помош“ [„Закон за бесплатна правна помош“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 161, 2009, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4789>>.
- „Службен весник на Република Македонија“, „Закон за еднакви можности на жените и мажите“ [„Закон за еднакви можности на жените и мажите“], „Службен весник на Република Македонија“, бр. 6, 2012, <<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=6240>>.
- „Službene novine Federacije BiH“, „Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine“ [„Закон за начелата на локалната самоуправа во Федерацијата на Босна и Херцеговина“], „Službene novine Federacije BiH“, бр. 49, 2006, <<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2006/zakoni/34bos.htm>>.

- „Službeni glasnik Republike Srbije“, „Zakon o lokalnoj samoupravi“ [„Закон за локалната самоуправа“], „Službeni glasnik Republike Srbije“, бр. 129, 2007, <http://www.mrrls.gov.rs/sites/default/files/attachment/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.pdf>.
- „Službeni glasnik Republike Srbije“, „Zakon o Zaštitniku građana“ [„Закон за заштитникот на граѓаните“], „Službeni glasnik Republike Srbije“, бр. 54, 2007, <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang_sr_YU/o-nama/normativni-okvir-zarad/126-2008-04-21-07-39-21>.
- „Službeni glasnik Republike Srbije“, „Zakon o ravnopravnosti polova“ [„Закон за родова еднаквост“], „Službeni glasnik Republike Srbije“, бр. 104, 2009, <http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Zakon_o_ravnopravnosti_polova_2009.pdf>.
- „Službeni glasnik Republike Srbije“, „Zakon o izboru narodnih poslanika“ [„Закон за избор на пратеници“], „Službeni glasnik Republike Srbije“, бр. 36, 2011, <http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html>.
- „Službeni glasnik Republike Srbije“, „Zakon o lokalnim izborima“ [„Закон за локални избори“], „Službeni glasnik Republike Srbije“, бр. 54, 2011, <http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnim_izborima.html>.
- „Službeni glasnik Republike Srpske“, „Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske“ [„Закон за локална самоуправа на Република Српска“], „Službeni glasnik Republike Srpske“, бр. 101, 2004, <http://www.alvrs.com/v1/media/djcatalog/2004-11-18-Sl_glasnik_br_101-Zakon_o_lokalnoj_samoupravi_RS.pdf>.
- „Službeni glasnik Republike Srpske“, „Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći“ [„Закон за бесплатна правна помош“], „Službeni glasnik Republike Srpske“, бр. 120, 2008, <www.mpravde.gov.rs>.
- „Službeni list Crne Gore“, „Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći“ [„Закон за бесплатна правна помош“], „Službeni list Crne Gore“, бр. 20, 2011, <http://posao.crna.gora.me/zakoni_i_ugovori/zakon_o_besplatnoj_pravnoj_pomoci.pdf>.
- „Službeni list Crne Gore“, „Zakon o izboru odbornika i poslanika“ [„Закон за избор на советници и пратеници“], „Službeni list Crne Gore“, no. 46, 2011, <http://www.skupstina.me/cms/site_data/ustav/Zakon%20o%20izboru%20odbornika%20i%20poslanika.pdf>.
- „Službeni list Crne Gore“, „Zakon o manjinskim pravima i slobodama“ [„Закон за малцинските права и слободи“], „Službeni list Crne Gore“, no. 2, 2011, <<http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni>>.
- „Službeni list Crne Gore“, „Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore“ [„Закон за заштитникот за човекови права и слободи на Црна Гора“], „Službeni list Crne Gore“, бр. 42, 2011, <<http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag={051A597E-03A6-47C5-998C-5872FC6C221E}>>>.
- „Službeni list Crne Gore“, „Zakon o lokalnoj samoupravi“ [„Закон за локална самоуправа“], „Službeni list Crne Gore“, no. 38, 2012, <<http://www.uom.co.me/wp-content/uploads/2012/09/Zakon-o-lokalnoj-samoupravi-precisceni-tekst-jul-2012.pdf>>.
- „Službeni list Grada Niša“, „Statut Grada Niša“ [„Статут на градот Ниш“], „Službeni list Grada Niša“, бр. 88, 2008, <<http://ebookbrowse.com/statut-gradanisa-pdf-d269259456>>.
- „Službeni list Republike Crne Gore“, „Pravila za prve izbore savjeta“ [„Правила за првите избори на советите“], „Službeni list Republike Crne Gore“, бр. 46, 2007, <www.minmanj.gov.me>.
- „Službeni list Savezne Republike Jugoslavije“, „Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina“ [„Закон за заштита на правата и слободите на националните малцинства“], „Službeni list Savezne Republike Jugoslavije“, бр. 11 и 57, 2002, <http://www.tvojpglas.rs/upload/files/Zakon_o_zastiti_prava_i_slododa_nacionalnih_manjina.pdf>.
- Собрание на Република Македонија, *Декларација за унапредување на положбата и правата на Ромите [Декларација за унапредување на положбата и правата на Ромите]* (Скопје: Собрание на Република Македонија < 2011), <<http://www.sobranie.mk/ext/materialdetails.aspx?Id=bc40247f-a1b3-4b38-8ade-514ceeee9f3a>>.
- Биро за статистика на Црна Гора, „Попис 2011 Податоци - Црна Гора“, веб-страница на Бирото за статистика, 2012, <<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57>>.
- Канцеларија за статистика на Република Србија, *Студија за мерење на животните стандарди: Србија 2002-2007* (Белград: Канцеларија за статистика на Република Србија, 2008), <<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/09/Book.pdf>>.

- Канцеларија за статистика на Република Србија, *2011 Попис на население, домаќинства и живеалишта во Република Србија: Етницитет* (Белград: Канцеларија за статистика на Република Србија, 2012), <<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>>.
- Стојановски Александар, *Македонија во турското средновековие (од крајот на XIV – почетокот на XVIII век) [Македонија во турското средновековие (Од крајот на четринаесеттиот до почетокот на осумнаесеттиот век)]* (Скопје: Култура, 1989).
- Тамо, Adem, and Theodor Karaj, *Situata arsimore e fëmijëve romë në Shqipëri [Состојбата со образованието на ромските деца во Албанија]* (Тирана: UNICEF и Save the Children, 2007), <<http://www.scalbania.org/2.pdf>>.
- UNICEF Србија, *Прекинување на циклусот на исклученост: Ромските деца во Југоисточна Европа* (Белграде: UNICEF, 2007), <http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf>.
- UNICEF Србија, *Состојбата со децата во Србија 2006* (Белград: UNICEF, 2007), <http://www.unicef.org/Serbia/State_of_Children_in_Serbia_2006_1-56%281%29.pdf>.
- Програма за развој на Обединетите нации, *Извештај за човековиот развој во Косово 2010* (Приштина/Приштина: Програма за развој на Обединетите нации, 2010), <<http://www.Косово.undp.org/repository/docs/HDR-2010-English.pdf>>.
- Програма за развој на Обединетите нации, „Податоци за Ромите“, UNDP Europe веб-страница, 2011, <<http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>>.
- Програма за развој на Обединетите нации и Универзитетот на Југоисточна Европа, *Анализа каде луѓето се во центарот* (Скопје и Тетово: Програма за развој на Обединетите нации и Универзитетот на Југоисточна Европа, 2010), <<http://www.undp.org.mk/Default.aspx?LCID=93>>.
- Програма за развој на Обединетите нации во Албанија, *Во ризик: Социјалната ранливост на Ромите во Албанија* (Тирана: UNDP Албанија, 2006), <http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/Albanian_Roma_Report_english_reduced.pdf>.
- Привремена администрација на Обединетите нации на Косово и провизорните институции за самоуправа, *Ревизиран прирачник за одржливо враќање* (Приштина/Приштина: Привремена администрација на Обединетите нации на Косово и провизорните институции за самоуправа, 2006), <<http://www.mkk-ks.org/repository/docs/RevisedManualforSustainableReturn-July2006.pdf>>.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, „Adrese i kontakti Županijskih koordinacija za ljudska prava“ [„Адреси и контакт информации за жупаниските координатори за човекови права“], Република Хрватска, веб-страница, 2012, <http://www.uljppnm.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=114>.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine [Национална стратегија за инклузија на Ромите, за периодот од 2013 до 2020]* (Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2012), <http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/sjednice_i_odluke_vlade_rh/2012/64_sjednica_vlade_republike_hrvatske>.
- Ured za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske, *Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Rome za 2011. i 2012. godinu [Акцијски план за Декадата за инклузија на Ромите за 2011 и 2012]* (Zagreb: Ured za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske, 2011), <http://www.vlada.hr/hr/uredi/ured_za_nacionalne_manjine/akcijski_plan_desetljeca_za_ukljucivanje_roma_2005_2015/akcijski_plan_desetljeca_za_ukljucivanje_roma_za_2011_i_2012_godinu>.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, „Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome“ [„Комисија за мониторинг на имплементацијата на Националната програма за Ромите“], веб-страница, 2011, <http://www.vlada.hr/hr/uredi/ured_za_nacionalne_manjine/nacionalni_program_za_rome/povjerenstvo_za_pracenje_provedbe_nacionalnog_programa_za_rome>.
- Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine, *Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma [Стратегија на Босна и Херцеговина за решавање на проблемите на Ромите]* (Sarajevo: Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine, 2005), <<http://www.ombudsmen.gov.ba/odjeli/Strategija%20BiH%20za%20rjesavanje%20problema%20Romite%20Sl.%20glasnik%20BiH%2067-05.pdf>>.

- Visoka, Gezim, and Adem Beha, *Репатријација без одговорност: Природата и импликациите за присилната репатријација на Ромите, Ашкалиите и Египќаните на Косово* (Prishtinë/Приштина: Форум 2015, 2010), <<http://www.aktion302.de/fileadmin/aktion302/10RADrepatriation.pdf>>
- Visoka, Gezim, and Adem Beha, „Малцински консултативни тела на Косово: Во потрага по ефективна еманципација или илузорно учество?“, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 10, бр. 1: стр.1-30, 2011, <www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2011/Visoka.Beha.pdf>.
- Vlada Republike Crne Gore, *Strategija razvoja i redukcije siromeštva Crne Gore [Стратегија за намалување на сиромаштијата]* (Podgorica: Vlada Republike Crne Gore, 2003), <http://www.minradiss.gov.me/organizacija/strategija-razvoja-i-redukcije-siroma%C5%A1tva/92897/174614.html>.
- Zaštitnik građana, *Izveštaj sa preporukama o raseljavanju neformalnog romskog naselja pored „Belvila“ [Извештај со препораки за раселувањето на неформалните ромски населби во близина на „Белвил“]* (Beograd: Zaštitnik građana, 2012), <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/2011-12-25-10-13-14/2427-2012-07-26-08-50-32>.
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, *Izveštaj o radu za 2011. godinu [Извештај за работата за 2011]* (Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i slobode, 2012), <<http://www.ombudsman.co.me/izvjestaji.php>>.
- Необјавени извори**
- Balić, Osman, *Savet za Manjine [Совет за малцинства]*, Niš, 2008.
- Комесар за заштита од дискриминација, *Информација поднесена од комесарот за заштита од дискриминација во рамките на проектот на ОБСЕ-ОДИХР „Најдобри практики за интегрирање на Ромите“* (Тирана: Комесар за заштита од дискриминација, 2012).
- Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права, *Извештај за мапирање на општините за интегрирање на Ромите* (Варшава: Организација за безбедност и соработка во Европа, Канцеларија за демократски институции и човекови права, 2012).
- Ramizi, Mirjeta, *Концепт документ: Зголемување на пристапот до групите во ризик (вклучително и Ромите и Египќаните) до механизмите за заштита од дискриминација* (Тирана: НПИР, 2012).
- Ramizi, Mirjeta, *Концепт документ: Подготовка на ромските локални акциски планови во Албанија* (Тирана: НПИР, 2012).
- Ramizi, Mirjeta, *Концепт документ: Зајакнување на капацитетите на комесарот за заштита од дискриминација (CPD)* (Тирана: НПИР, 2012).
- Saćipović, Ana, *Podaci 2011 [Податоци 2011]* (Niš: Udruženje Romkinja Osvit, 2012).
- Saćipović, Ana, *Prvi korak do svojih prava – finansirao UNDP [Прв чекор до моите права – финансирано од UNDP]* (Niš: Udruženje Romkinja Osvit, 2012).
- Save the Children, *Резиме на проектот* (Тирана: Save the Children, 2012).
- Sindik, Nedjeljka, *Методологија: Локални акциски планови за Беране, Бијело Поље, Улицњ во Црна Гора* (Подгорица: НПИР, 2012).
- Terre des hommes, *Финален извештај CPNS (октомври 2009 - мај 2012)*, (Тирана: Terre des Hommes, 2012).
- Програма за развој на Обединетите нации, *Заедничка програма на ОН за зајакнување на ранливите локални заедници во Албанија: Втор суштински извештај* (Тирана: Програма за развој на Обединетите нации, 2012).
- Viteškić, Jasmina, *Концепт документ за ангажирање на ромските координатори, здравствени медијатори и референти и даватели на правна помош во Босна и Херцеговина и Хрватска* (Сараево: НПИР, 2012).
- Viteškić, Jasmina, *Концепт документ за активности за родовите прашања кои ќе се спроведуваат во Босна и Херцеговина* (Сараево: НПИР, 2012).

